

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Skolotājs logopēds

Jekaterina Gribiņņikova

Fonētiski fonemātisko traucējumu novēršana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem didaktiskās spēlēs un vingrinājumos

Diplomdarbs

Darba vadītājs

lektore

Mg.paed.

Ilze Vilka

Akademiskais

Zinātniskais/akadēmiskais

Vārds, uzvārds

Paraksts

amats

grāds

KULDĪGA

2020

Anotācija

Diplomdarba autore: Jekaterina Gribiņņikova

Darba zinātniskais vadītājs: Ilze Vilka

Diplomdarba temats: “Fonētiski fonemātisko traucējumu novēršana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem didaktiskās spēlēs un vingrinājumos”.

Pētījuma mērķis: teorētiski izziņāt un praktiski pārbaudīt didaktiskās spēles un vingrinājumu efektivitāti fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījuma uzdevumi:

1. Izziņāt dažādu autoru atziņas par bērnu ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem attīstības īpatnībām.
2. Raksturot didaktiskās spēles un vingrinājumus kā fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanas līdzekli.
3. Veikt praktisku pētījumu par fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanu, izmantojot didaktiskās spēles un vingrinājumus.
4. Apkopot un analizēt pētījumā iegūtos rezultātus.

Pētījuma hipotēze: fonētiski fonemātisko traucējumu novēršana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem būs sekmīgāka, ja koriģējoši attīstošā darbībā tiks:

- ievērotas bērnu individuālās attīstības likumsakarības;
- stingri ievēroti logopēdiskās darbības principi;
- izmantotas mērķtiecīgi atlasītas didaktiskās spēles un vingrinājumi.

Pētījuma metodes:

- **teorētiskās:** zinātniskās un metodiskās literatūras izpēte par pētījuma problēmu;
- **empīriskās:** bērnu novērošana, bērnu runas logopēdiskā izpēte, pedagogiskā izmēģinājuma darbība, pētījumā iegūto datu apstrāde.

Darba rezultāts: Pētījums apstiprināja, ka izmantojot izvēlētos didaktiskās spēles un vingrinājumus fonētiski fonemātiskie traucējumi mazinās.

Diplomdarba apjoms: 93 lappuses, 13 tabulas, 6 attēli, 19 pielikumi, 69 literatūras avoti.

Atslēgas vārdi: fonētiski fonemātiskie traucējumi, vecāka bērnu vecums, didaktiskās spēles un vingrinājumi.

Annotation

Author of the diploma paper: Jekaterina Gribinnikova

Scientific supervisor of the diploma paper: Ilze Vilka

Title of the diploma paper: “Prevention of phonetic and phonemic speech underdevelopment in older preschool age through didactic games and exercises”.

The goal of the research: theoretically analyze and practically test effectiveness of didactic games and exercises for prevention of phonetic and phonemic speech underdevelopment in older preschool age children.

The tasks set up to reach the goal of the research:

1. Find out the findings of various authors about the peculiarities of development of children with phonetic and phonemic disorders.
2. Describe didactic games and exercises as a means of preventing phonetic and phonemic disorders.
3. Carry out practical research on the prevention of phonetic and phonemic disorders using didactic games and exercises.
4. Summarize and analyze the results obtained in the research.

The hypotheses of the research: Prevention of phonetic and phonemic disorders in older preschool age children will be more successful if in corrective developmental activities:

- the regularities of children's individual development will be observed;
- the principles of speech therapy will be strictly observed;
- purposefully selected didactic games and exercises will be used.

The theoretical part:

theoretical: research of scientific and methodological literature on the research problem;

empirical: observation of children, logopedic research of children's speech, pedagogical experiment activity, processing of data obtained in the research.

The result of the research: The research confirmed that the use of selected didactic games and exercises reduces phonetic and phonemic disorders.

Volume of the diploma paper: 93 pages, 13 charts, 6 annexes, 69 sources of literature.

Keywords: phonetic and phonemic speech underdevelopment, older preschool age, didactic games and exercises.

Saturs

Anotācija	2
Annotation	3
Saturs.....	4
Ievads	5
2. Fonētiski fonemātisko traucējumu raksturojums	16
2.1. Fonētiski fonemātisko traucējumu attīstības cēloņi, izpausmes	16
2.2. Fonemātiskās uztveres nozīme bērnu runas attīstībā	23
2.3. Didaktiskā spēle un vingrinājumi kā metode fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.....	28
3. Empīriskais pētījums fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem didaktiskās spēlēs un vingrinājumos	35
3.1. Pētījuma metodoloģija un pētījumā iesaistīto bērnu raksturojums tiks ietverta arī vārdu krājuma pārbaude pirms pētījuma.....	35
3.2. Koriģējoši attīstošā darbība fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai, izmantojot didaktiskās spēles.....	49
3.3. Pētījumā iegūto rezultātu apkopošana, analīze un skaidrojums	56
Priekšlikumi.....	63
Secinājumi	64
Izmantotā literatūra un informācijas avoti	65
Pielikumi	69

Ievads

Skaņas kultūras attīstība ir viens no nozīmīgākajiem bērna runas attīstības uzdevumiem pirmsskolas vecumā, jo tieši pirmsskolas vecums ir vissensitīvākais runas attīstības posms. Runa ir būtiskākais cilvēka saskarsmes līdzeklis.

Pareiza skaņas izruna ir ne tikai runas skaņas izrunāšana, bet arī tas, kā bērni savieno skaņu kombinācijas zilbēs un vārdos. Skaņu izrunas un skaņu aktivizēšanas problēmas pētījuši šādi speciālisti: I.Miltiņa (2008), J.Lūse (2012), S.Tūbele (2008), A.Baumane (1994), F.Rau (Ray) (1985), M.Fomičova (Фомичова) (1989), T.Filičeva (Филичева) (2014), O.Ušakova (Ушакова) (2001), M.Hvatcevs (Хватцев) (1959), A.Gvozdevs (Гвоздев) (2006), D.Elkonins (Ельконин) (1998), A.Veraksa (Веракса) (2012).

Pēc D.Eļkoņina (Эльконин) teiktā, bērna runas veidošanās pamatā ir valodas runas sistēmas arguve. „Valodas skaņas arguve ietver divus savstarpēji saistītus procesus: procesu, kad bērns uztver valodas skaņas jeb, tā sauktais, fonēmātiskās dzirdes veidošanās process un runas skaņu izrunas veidošanas process” (Эльконин, 1999, 299).

Pēc M.Fomičovas (Фомичова) domām, katram bērnam skaņas izruna ir sarežģīta darbība, kas prasa precīzu, koordinētu visu runas kustības un runas dzirdes analizatoru darbu (Фомичева, 1989, 239).

Pirmsskolas vecumā visefektīvākais skaņas kultūras aktivizēšanas līdzeklis ir spēle. Spēlei ir liela nozīme bērnu garīgajā, fiziskajā un estētiskajā audzināšanā. Didaktiskās spēles ir viens no pirmsskolas vecuma bērnu mācīšanas līdzekļiem. Tādēļ ir būtiski un aktuāli mācīt pirmsskolēniem pareizu skaņas izrunu. Spēles īpatnība ir tāda, ka mērķis, kuru cenšas sasniegt pieaugušais, atbilst spēles motīvam, kas rodas bērnam. Tāpēc izglītojošu uzdevumu, kas veidots didaktiskās spēles formā, bērns vienmēr risina veiksmīgāk, jo pilnībā pieņem rotaļas noteikumus.

Kvalifikācijas darba tēma ir aktuāla, jo didaktiskās spēles un vingrinājumi dod logopēdam iespēju vadīt runas attīstības nodarbības ātrāk un interesantāk. Nodarbībās ir būtiski izmantot visefektīvāko metodi - didaktiskās spēles un vingrinājumus, ņemot vērā to, ka spēle ir bērna dzīves darbības pamatveids.

Pētījuma objekts: fonētiski fonemātisko traucējumu novēršana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem didaktiskās spēlēs un vingrinājumos.

Pētījuma priekšmets: didaktiskās spēles un vingrinājumi fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījuma mērķis: teorētiski izziņāt un praktiski pārbaudīt didaktiskās spēles un vingrinājumu efektivitāti fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījuma hipotēze: fonētiski fonemātisko traucējumu novēršana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem būs sekmīgāka, ja koriģējoši attīstošā darbībā tiks:

- ievērotas bērnu individuālās attīstības likumsakarības;
- stingri ievēroti logopēdiskās darbības principi;
- izmantotas mērķtiecīgi atlasītas didaktiskās spēles un vingrinājumi.

Pētījuma uzdevumi:

1. Izziņāt dažādu autoru atziņas par bērnu ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem attīstības īpatnībām.

2. Raksturot didaktiskās spēles un vingrinājumus kā fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanas līdzekli.

3. Veikt praktisku pētījumu par fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanu, izmantojot didaktiskās spēles un vingrinājumi.

4. Apkopot un analizēt pētījumā iegūtos rezultātus.

Pētījuma bāze: Ventspils izglītības iestādes "X" 7 bērni ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Pētījuma metodes:

teorētiskās: zinātniskās un metodiskās literatūras izpēte par pētījuma problēmu;

empīriskās: bērnu novērošana, bērnu runas logopēdiskā izpēte, pedagoģiskā izmēģinājuma darbība, pētījumā iegūto datu apstrāde.

1. Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums veselumā izvēlētas tēmas kontekstā

Pirmsskolas vecums cilvēka attīstībā ir vissvarīgākais, jo to piepilda nozīmīgas fizioloģiskas, psiholoģiskas un sociālas izmaiņas. Pirmsskolas bērņībai ir noteicoša loma personības izveidošanā, nosakot tās attīstības gaitu un ietekmi un tālākajiem cilvēka dzīves etapiem.

Pirmsskolas vecuma bērnu attīstības vecuma īpatnību raksturojums ir nepieciešams, lai pareizi organizētu izglītības procesa veikšanu, gan ģimenes apstākļos, gan pirmsskolas izglītības iestādes (grupas) apstākļos.

Vecākajā pirmsskolas vecumā izziņas uzdevums bērnam kļūst par uzziņas procesu – nepieciešams apgūt zināšanas, nevis spēli. Bērnam parādās vēlēšanās parādīt savas prasmes, apķērību.

Pēc VBTAI (valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija) domām, šajā vecumposmā notiek bērna mācīšanās no ģimenē esošajiem paradumiem, paraugiem, jo bērns, būdams atkarīgs no mātes emocijām, cenšas darīt tā, “kā dara citi”. Šis ir periods, kurā norit cilvēcisko attiecību tālākā apgūšana, kas norit bērnam spēlējot lomu un sižeta rotaļas, komunicējot ar pieaugušajiem un vienaudžiem. Šī perioda psihiskā attīstība ir pamatā pārējo attīstības periodu rezultātiem. Šajā vecumā bērns apgūst trijstūra attiecību “māte - tēvs - bērns”. Šīs attiecības bērnu ne vienmēr apmierina. Šajā vecumā bieži vien norit bērna adaptācija ārpus ģimenes vides (bērnudārzā, bērnu pulciņā, u.c.) (VBTAI, doc.Nr-818).

Bērna fizioloģiskā attīstība šajā vecumposmā ir raksturīga ar CNS nobriešanas procesiem.

J.Smiltiņa uzskata, ka bērna *fizisko attīstību* pirmsskolas vecumā var raksturot ar lielu kustību aktivitāti, neattīstītu paškontroli un līdz ar to – lielu traumu iespējamību, jo bērni nespēj paredzēt savas rīcības sekas. Sporta nodarbībās bērni būtu jāiepazīstina ar drošības noteikumiem, un viņiem ir jāpaskaidro traumu rašanās iespējas. Tajā pašā laikā bērnos nedrīkst iedvest bailes no fiziskām aktivitātēm. Bērni jau spēj veikt sarežģītas kustības: lēkāt uz vienas kājas, lēkt lieliem lēcieniem uz priekšu, balansēt uz vienas kājas, izdarīt dažādus palēcienus. Tāpēc pirmsskolas vecuma bērņus var iesaistīt dažādos sporta veidos, tomēr komandu spēles un sacensības vēl nav piemērotas. Bērni vēl nespēj darboties komandā, izņēmums var būt vienīgi tad, ja spēlē tiek iesaistīts vecāks bērns vai pieaugušais (Smiltiņa, 2008, 18).

Daudz attīstītāka kļūst **lielā motorika**. N.Bernšteins (Бернштейн) rakstīja, ka šī vecuma bērns ir spējīgs apgūt sarežģītas kustības: iet pa šauru soliņu un vienlaikus pārkāpt nelielam šķērslim; spēj atsist bumbu pret zemi ar vienu roku vairākas reizes pēc kārtas. Jau ir vērojamas atšķirības zēnu un meiteņu kustībās (zēniem – straujākas, meitenēm – vieglākas, līganākas, līdzsvarotākas), atšķiras ķermeņa konfigurācija atkarībā no bērna dzimuma. Aktīvi veidojas bērnu stāja un pareizas turēšanās manieres. Ar mērķtiecīgas un sistemātiskas kustību aktivitātes palīdzību nostiprinās muskuļi un cīpslas. Attīstās izturība (spēja pietiekami ilgu laiku nodarboties ar fiziskiem vingrinājumiem) un spēka īpašības (bērna spēja pielietot nelielu piepūli samērā ilga laika nogrieznī) (Бернштейн, 1990, 243).

Sīkās motorikas veiklība un attīstība izpaužas bērna augstākā pašapkalpošanas pakāpē: bērniem praktiski nav vajadzīga pieaugušā palīdzība, lai apgērbtos vai apautos. Daži bērni tiek galā ar kurpju saitēm – iever tās apavos un sasien pušķītī. Sīkās motorikas attīstība ietekmē mākslinieciskās jaunrades tehnikas pilnveidošanu. Bērns prot uzvilkt ar krāsu šauras un platas līnijas (ar otas galu un visu otu), zīmēt aplus, arkas, no viena punkta izdarīt trīskāršu triepienu, sajaukt paletē krāsas, lai iegūtu gaišas, tumšas un jaunas nokrāsas. Bērni spēj veidot no viena māla gabala, modelējot formu ar pirkstu galiem, nogludināt savienojumu vietas, ar pirkstiem atvilkt detaļas no pamatformas. Pilnveidojas un attīstās praktiskā darba iemaņas ar šķērēm: bērni prot izgriezt aplus no kvadrātiem, pārveidot vienas ģeometriskas figūras citās: kvadrātu vairākos trijstūros, taisnstūri – strēmelēs, kvadrātus mazos taisnstūros, kā arī izveidot no izgrieztajām figūrām dažādu priekšmetu attēlus vai dekoratīvas kompozīcijas (Бернштейн, 2010, 34).

I.Miltiņa uzsver, ka bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir novērojams artikulācijas kustību vājums, grūtības veikt pareizas koordinētas darbības izmantojot roku sīko muskulatūru un vispārīgais ķermenisko kustību mazbriedums (somatisko un infekcijas slimību izraisītās sekas) var izpausties artikulācijas orgānu, pirkstu sīko kustību izpildes un diferencēšanas nevarībā (Miltiņa, 2017, 22).

R.Geske min, ka bērniem ir nepieciešama fiziskā slodze, lai attīstītos muskuļi. 5-6 gadu vecumā bērnam fiziski aktīvam jābūt 5-5,5 stundas dienā. Šajā vecumā pastiprinās arī plaukstu un pēdu sīko muskuļu attīstība (plaukstu muskuļi attīstās agrāk nekā pēdas muskuļi). Tiek pamazām apgūtas smalkās, precīzās pirkstu kustības. Pieaug muskuļu spēks, kas zēniem un meitenēm līdz tam ir vienāds (Geske, 2005, 314).

Balstoties uz metodiskiem ieteikumiem par bērna sasniegumu vērtēšanu pirmsskolā, bērns normas robežās spēj noturēt līdzsvaru, darbojas ar sīkiem priekšmetiem: šķiro, ver, ber, saliek; darbojas ar lielo, mazo konstruēšanas materiālu: būvē, labo savas kļūdas; izpilda vārdiskas instrukcijas (augšā, lejā, uz sāniem, iekšā, pāri, zem u. c.); izpilda vingrojumus un vingrinājumus kustību koordinācijas attīstīšanai; precīzi izpilda kustības, orientējas laikā un telpā, maina darbības veidus un virzienus (VISC, 2011, 23).

M.Koļcova (Кольцова) atzīmēja, ka bērniem ar dažiem runas traucējumiem vērojama dažādās pakāpēs izteikta vispārēja motoriskā nepietiekamība, kā arī novirzes roku pirkstu kustību attīstībā. Bērnu runas attīstības līmenis ir tieši atkarīgs no roku pirkstu sīko kustību izveidošanās pakāpēs normas robežās. Ja roku pirkstu kustību attīstība atpaliek, tad aizkavējas arī runas attīstība, kaut gan kopējā motorika tajā pat laikā var būt normāla un pat pārsniegt normu (Кольцова, 1973, 188).

Jebkuras psihiskās attīstības ceļš, kā norādīja L.Vigotskis (Выготский), ir sākotnēji uz āru virzītas darbības pāreja uz pārdomātu, iekšēju sfēru (Выготский, 1999, 136).

Pētot bērna emocionālo procesu struktūras un funkcijas, A.Zaporožecs (Запорожец) un J.Neverovičs (Неверович) nāca pie slēdziena, ka emocionālie procesi visās ģenētiskajās stadijās saglabā centrālu raksturu. Tāpat viņi noskaidroja, ka bērniem līdz 6 gadu vecumam notiek aizkavēta emocionālā korekcija, t.i., bērnam pastāvīgi nepieciešama viņa darbības rezultātu veicināšana (Запорожец, Неверович, 1986, 20).

Kā uzskata G.Uruntajeva (Урунтаева), piecgadīgo vecumu raksturo fantāzijas uzplaukums. Īpaši spilgti bērna iztēle izpaužas spēlē. Iztēles attīstība kļūst veiksmīga, veicot speciālu darbu tās aktivizācijai (kopā ar bērnu sacerot pietiekami oriģinālus un secīgi attīstošos sižetus). Bērni bieži cenšas kontrolēt viens otra rīcību – norāda, kā būtu jāuzvedas vienam vai otram personāžam. Gadījumos, kad spēles laikā rodas konflikti, bērni izskaidro partnerim savas darbības vai kritizē to darbības, atsaucoties uz noteikumiem. Spēles darbības kļūst daudzveidīgas (Урунтаева, 2000, 98).

J.Smiltiņa raksta, ka šajā periodā turpina veidoties „iekšējās uztveres shēmas”, kad sensorā informācija tiek subjektīvi interpretēta asimilācijas un akomodācijas procesā. Bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks. Telpas uztveres attīstības sākumā liela nozīme ir sensoriem priekšstatiem – iespējām aptaustīt un redzēt. Vēlāk – vārdiskajam apzīmējumam, priekšmeta tuvuma un tāluma izpratnei, lieluma un virziena izpratnei, telpisko attiecību izpratnei. Ilustrāciju skatīšanās palīdz attīstīt telpas vizuālo uztveri. Laika uztvere attīstās līdztekus telpas

uztverei. Laiks un to apzīmējošie jēdzieni ir abstrakti un tādēļ neizprotami tikmēr, kamēr bērns nesavieno vārda abstrakto nozīmi ar uztveres tēlu par kādu noteiktu laika izpausmi. Ap 3 gadu vecumu sākas sevis apzināšanās laiks, t.i., – bērns saprot, ka agrāk bijis mazāks, zīdains (Smiltiņa, 2008, 17).

E.Eriksons vecumu no 4 līdz 6 gadiem ir nosaucis par klasisko fantāziju vecumu. Fantāzijas bērnam ir nepieciešamas tāpēc, lai saprastu šobrīd nesaprotamas lietas un lai palīdzētu vieglāk pārdzīvot kādus emocionāli sāpīgus notikumus. Piemēram, bērni bieži izdomā neesošu rotaļu biedru, par kuru stāsta vecākiem vai uz kuru noveļ kādas savas rīcības sekas. Bērna dzīvē fantāzijas aizņem pārāk lielu vietu tad, ja viņa reālā dzīve nav pietiekami piepildīta vai ir garlaicīga. Bērnam pašam pat līdz septītajam, astotajam gadam bieži vien ir grūti atšķirt savas fantāzijas no īstenības, tāpēc pieaugušajiem ar terminu “melis” vajadzētu būt ļoti uzmanīgiem (Eriksons, 1998, 271).

N.Menčinskaja (Менчинская) raksta, ka uztvere vecākajā pirmsskolas vecumā turpina pilnveidoties. Notiek bērna priekšstatu sistematizācija. Vecumā no 5 līdz 6 gadiem notiek izmaiņas bērna priekšstatos par sevi. Šie priekšstati sāk ietvert ne tikai raksturojumus, ar kuriem bērns apzīmē sevi pašu konkrētajā laika nogrieznī, bet arī īpašības, kuras viņš gribētu vai, tieši otrādi, negribētu iegūt nākotnē. Šie priekšstati pagaidām pastāv kā reālu cilvēku vai pasaku personāžu tēli. Tajos izpaužas bērna apgūstamās ētiskās normas. Šajā vecumā bērni lielā mērā ir orientēti uz vienaudžiem, lielu daļu laika pavada kopā ar viņiem kopējās spēlēs un sarunās, biedru vērtējums un uzskati viņiem kļūst nozīmīgi. Paaugstinās attiecību ar vienaudžiem izvēlība un noturība (Менчинская, 1996, 37).

Darba autore ir vienisprātis ar G.Čirkinas (Чуркина) viedokli, ka bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem iespējamas grūtības, iegaumējot pedagoga instrukcijas, īpaši – divu, trīs, četru rakārpju garumā, kas prasa izpildīšanu pa posmiem un secīgi (Чуркина, 2003, 53).

Kā ievēroja N.Burlakova (Бурлакова) un V.Oļeškevičs (Олешкевич), vecākajā pirmsskolas vecumā attīstību turpina tēlainā **domāšana**. Bērni spēj ne tikai atrisināt uzdevumu uzskatāmā formā, bet arī prātā veikt objekta pārvēršanos utt. Pilnveidojas vispārināšanas spēja, un tas ir vārdiski loģiskās domāšanas pamats. Vecākā pirmsskolas vecuma bērni ir spējīgi spriest, sniedzot adekvātus cēloniskus skaidrojumus, ja analizējamās attiecības neiziet ārpus viņu uzskatāmās pieredzes zonas. 5 gadu vecumā viņiem jau ir pietiekami liels uzskatu krājums par apkārtni, kuras viņi iegūst, pateicoties savai aktivitātei un tieksmei uzdot jautājumus un

eksperimentēt. Priekšstati par priekšmetu pamata īpašībām vēl vairāk paplašinās un padziļinās (Бурлакова, Олешкевич, 2018, 27).

Kā uzskata G. Čirkina, bērniem ar FFT novērojamas īpatnības domāšanas operāciju gaitā: kopā ar uzskatāmi-tēlainās domāšanas pārsvaru bērniem var būt grūtības, saprotot abstraktus priekšstatus un attiecības. Domāšanas operāciju darbības ātrums var būt nedaudz palēnināts, kā rezultātā var būt palēnināta arī mācību materiāla uztveršana (Чиркина, 2003, 53).

N.Podjakovs (Подъяков) izcēla īpašu bērna domāšanas tipu – bērnu eksperimentēšana, kas ietver sevī uzskatu-darbības un uzskatu-priekšstatu domāšanas kopumu un ir vērsts uz priekšmetu no novērošanas slēptu īpašību un sakarību atklāšanu. Bērnu eksperimentēšanu neuzdod pieaugušais, to bērns veic pats. Eksperimentēšanas gaitā pirm skolēns iegūst jaunu, bieži vien viņam negaidītu informāciju, kas veicina bērna darbību un priekšstatu par objektu izmaiņšanos. Objekta izmaiņas noved pie tā, ka bērns atklāj tā jaunas īpašības, kuras savukārt palīdz veikt jaunu, sarežģītāka līmeņa pārveidošanu. Domāšanas procesā tiek prognozēta ne tikai jau izstrādātu gatavu rīcības veidu pielietošana, bet arī jaunu izveidošana (paša bērna iespēju robežās). Eksperimentēšana aktivizē jaunu darbību meklēšanu, attīsta bērna domāšanas drosmīgumu un lokanumu (Подъяков, 1977, 153).

Tādā veidā veidā pirmsskolnieka ar skaņu izrunāšanas problēmām domāšanas darbība ir sarežģīta uzskatāmi-darbības, uzskatāmi-tēlainās un vārdiski-loģiskās domāšanas darbību kopums.

S.Rubinšteins (Рубинштейн) atzīmēja, ka 5-6 gadu vecumā sāk veidoties patvaļīgā atmiņa. Bērns ar tēlu-redzes atmiņas palīdzību spēj atcerēties 5-6 objektus. Dzirdes verbālās atmiņas apjoms ietver 5-6 vārdus. Uzlabojas tās noturība. Tajā pašā laikā, lai atcerētos, bērni var pielietot vienkāršus paņēmienus un līdzekļus (Рубинштейн, 2001, 176).

R.Žukovskaja (Жуковская) norāda, ka pirmsskolniekiem, lai atcerētos dzejoļus, stāstiņus utt., liela nozīme ir skanīgumam, ritmiskumam un atskaņām. Interese par pašu saturu veicina dzejoļu atcerēšanos tikai tajos gadījumos, kad tie ir formas ziņā pilnīgi (Жуковская, 1954, 244).

P.Žinčenko (Жинченко) piedāvāja pirmsskolas vecuma bērniem atcerēties bildītes, vienlaikus pielietojot to klasifikāciju. Šis pētījums kopumā apstiprināja P.Zinčenko iegūtos datus par zināmu domāšanas darbību pielietošanu kā patvaļīgās iegaumēšanas līdzekli. Tas parādīja, ka pirmsskolas vecuma bērniem klasifikācija ir sarežģīta iemaņa, kuru viņi apgūst tikai pakāpeniski.

No šīs prasmes apgūšanas atkarīga arī iespēja lietot to kā atcerēšanās veidu. Vienlaikus lielu nozīmi iegūst tas, kā bērnam attīstīta tendence atcerēties, māka pieņemt šādu uzdevumu un saglabāt to (Жинченко, 1979, 207).

V.Muhina (Мухина) raksta, ka šajā vecumā pieaug **uzmanības** noturība, attīstās spēja to izvietot un pārslēgt. Novērojama pāreja no netīšās uz tīšo uzmanību. Bērnu uzmanība kļūst noturīgāka un patvaļīgāka. Viņi var nodarboties ar ne pārāk saistošu, bet nepieciešamu darbu 20-25 minūšu garumā kopā ar pieaugušo (Мухина, 2000, 251).

A.Ļubļinska (Люблинская) uzskata vairākus uzmanības rašanās cēloņus un veidus (skatīt, 1.tabulu).

1. tabula . Uzmanības veidu klasifikācija (Люблинская, 1979, 169-170)

Uzmanība		
Netīša primāra uzmanība	Netīša sekundāra uzmanība	Tīša uzmanība
Izraisa spilgts negaidīts, spēcīgs kairinātājs	Izpaužas tad, kad bērni aizņemti saistošā nodarbībā	Virza ar gribas piepūli apzinoties nepieciešamību būt uzmanīgam

G.Čirkina uzskata, kā bērniem ar fonētiskiem un fonētiski fonemātiskiem traucējumiem novērojama nenoturīga, nestabila, izsīkstoša, vāji attīstīta tīša uzmanība. Viņiem nav attīstītas tādas uzmanības īpašības, kā koncentrēšana un pārslēgšana no viena darbības veida uz citu (Чиркина, 2005, 54).

Saskaņā ar N.Dobriņina (Добрынин) un F.Gonoboļina (Гоноболин) datiem, tīšas uzmanības attīstība notiek uz netīšās bāzes, kuras mehānismi veidojas ontogēnēzē īsākos termiņos. Balsoties uz savu pieredzi, pedagogs parasti plaši pielieto dažādus paņēmienus, lai piesaistītu netīšo uzmanību mācību materiālam. Kā atzīmē F.Gonoboļins (un to apstiprina pedagoģiskā pieredze), no pirmajām korekcijas-mācību darba minūtēm nepieciešams piesaistīt pirmsskolnieku uzmanību. Tā ir interesanta, aizraujoša mācību materiāla pielietošana ilgākā laika periodā (Гоноболин, Добрынин, 1972, 29).

Darba autore uzskata, ka bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem liela nozīme ir redzami – uzskatāmās informācijas izmērs, kontrasts. Paaugstināta uzmanības novēršanās prasa kontrolēt to, lai nodarbības gaitā bērnu uzmanības lokā negadītos agrāk neredzēti un ar šo materiālu nesaistīti kairinātāji.

A.Gvozdevs (Гвоздев) seko līdzī secīgumam, kā bērna **runā** parādās dažādas runas daļas, vārdu salikumi, dažādi teikumu veidi un uz šīs bāzes izdala vairākus periodus. Grūtības veidot

pakārtotus teikumus, iespējami traucējumi, savietojot lietvārdus ar skaitļa vārdiem, tiek lietots viens divdabis, iegāsta vārdi tiek lietoti visdažādākajās nozīmēs (Гвоздев, 1961, 93).

Skaņu analīze atšķirībā no fonemātiskās uztveres (normālā runas attīstības gaitā) prasa plānveidīgu speciālo apmācību. Skaņas analīzei pakļaujamā valoda no saziņas līdzekļa pārvēršas par izziņas objektu.

A.Gvozdevs atzīmē, ka “kaut arī bērns ievēro starpību starp dažādām skaņām, tomēr vārdu sadalīšanu skaņās viņš patstāvīgi neveic”. Tik tiešām, patstāvīgi izcelt pēdējo skaņu vārdā, vairākus līdzskaņus vienlaicīgi, noteikt uzdotās skaņas vietu vai zilbju skaitu bērns diez vai spēj bez pieaugušo palīdzības. Un ir ļoti svarīgi, lai šī palīdzība būtu kvalificēta, pamatota, savlaicīga (Гвоздев, 1961, 93).

T.Tkačenko (Ткаченко) uzsvēra, ka fonemātisko procesu attīstība ir svarīgs faktors, attīstot valodas sistēmu kopumā. Fonemātiskās uztveres traucējumi noved pie tā, ka bērns neuztver ar dzirdi (nediferencē) skanēšanas ziņā tuvas vai artikulācijā līdzīgas valodas skaņas, kā rezultātā viņam tiek traucēta skaņu izrunāšana. Viņa vārdu krājums nepapildinās ar tiem vārdiem, kuru sastāvā ietilpst grūti atšķiramas skaņas. Bērns pakāpeniski sāk atpalikt no sava vecuma normas. Šī paša iemesla dēļ pietiekamā apjomā neattīstās arī gramatiskā rinda. Skaidrs, ka nepietiekamas fonemātiskās uztveres apstākļos daudzi iegāsta vārdi vai vārdu nobeigumi bez uzsvāra bērnam paliek “neuztverami”. Tikai plānveidīgā darbā, attīstot fonemātiskos procesus, bērni uztver un atšķir vārdu galotnes, prievārdus, kopējos sufiksus, izdala teikumus teikuma priekšmetu utt., kas ir tik svarīgi, veidojot lasīšanas un rakstīšanas iemaņas. Māka dzirdēt katru atsevišķu skaņu vārdā, strikti atdalīt to no blakus esošā, zināt, no kādām skaņām sastāv vārds, tāpat, māka analizēt vārda skaņu sastāvu, ir ļoti svarīgs priekšnoteikums, lai pareizi apmācītu lasīšanai un rakstīšanai (Ткаченко, 2000, 28).

Autori I.Ļevčenko (Левченко) un N.Kiseļova (Киселёва) uzskata, ka, sociāli attīstoties, bērnam veidojas priekšstats par sevi. Sociālā attīstība ietver elementāru iemaņu audzināšanu bērniem. Šīs iemaņas palīdz bērnam adekvāti un pozitīvi attiekties pret sevi un apkārtējiem (Левченко, Киселёва, 2007, 40).

Sociālā attīstība ir raksturojama ar bērna saskarsmi ar pieaugušajiem (vecākiem ģimenē un audzinātājiem pirmsskolas izglītības iestādē) un vienaudžiem. Bērns komunicē ar apkārtējiem cilvēkiem.

D.Markus par komunikāciju raksta, ka tā nav tikai apgūtas informācijas nodošana, tā ir psihes un lietu pasaules saskare, kurā rodas jauna kvalitāte un kurā noteikti attīstās jaunrade (Markus, 2003).

No VISC piedāvātajiem parametriem vecākā pirmsskolas vecuma bērnu sociālajai attīstībai normāli ir, ja bērns jautā un atbild uz jautājumiem par sevi, savām prasmēm; pieņem un lūdz pieaugušā palīdzību, ja tas ir nepieciešams; sadarbojas ar citiem bērniem; patstāvīgi pieņem lēmumus; reaģē uz pieaugušā norādījumiem (pamudinājums, iedrošinājums, aizrādījums), pamato savu rīcību; izsaka savu attieksmi pret notiekošo; izvēlas nodarbošanos patstāvīgi (VISC, 2011, 21).

A.Margolis (Марголис) atzīmēja, ka valodas traucējumu apstākļos pastāv iespēja, ka bērni iegūs tādas negatīvas personības izpausmes, kā atteikšanās no līdzdarbošanās ar apkārtējiem, bezpalīdzība grūtās dzīves situācijās, neprasmē vajadzības gadījumā pašapliecināties, izvirzot personiskas prasības, nevis bez iebildumiem pastāvīgajā dzīvē izpildot citu cilvēku prasības. Izcelts viens no adekvātas sociālās attīstības valodas traucējumu gadījumā elements – nodrošināt pilnvērtīgu verbālo saziņu. Lai realizētu minēto nomināciju, svarīgs ir darbs valodas uztveres attīstībā. Sākt šādu darbu ir svarīgi jau no bērna attīstības agrīnā perioda. Panākumi, attīstot pilnvērtīgu apkārtējo valodas uztveri, lielā mērā ir atkarīgi no dabiskas valodas vides radīšanas (Марголис, 1968, 232).

Secinājums:

1. Pirmsskolas vecuma bērnu attīstības vecuma īpatnību raksturojums ir nepieciešams, lai pareizi organizētu izglītības procesa veikšanu, gan ģimenes apstākļos, gan pirmsskolas izglītības iestādes(grupas) apstākļos.

2. 5 – 6 gadu vecu notiek bērna mācīšanās no ģimenē esošajiem paradumiem, paraugiem, jo bērns, būdams atkarīgs no mātes emocijām, cenšas darīt tā, "ka dara citi". Šis ir periods, kurā norit cilvēcisko attiecību tālākā apgūšana, kas norit bērnam spēlējot lomu un sižeta rotaļas, komunicējot ar pieaugušajiem un vienaudžiem.

3. Piecgadīgo vecumu raksturo fantāzijas izplaukums. Īpaši spilgti bērna iztēle izpaužas spēle. Iztēles attīstība kļūst veiksmīga, veicot speciālu darbu tās aktivizācijai (kopā ar bērnu sacerot pietiekami oriģinālus un secīgi attīstošos sižetus). Bērni bieži cenšas kontrolēt viens otra rīcību – norāda, kā būtu jāuzveds vienam vai otram personāžam.

4. Vecumā no 5 līdz 6 gadiem notiek izmaiņas bērna priekšstats par sevi. Šie priekšstati sāk ietvert ne tikai raksturojumus, ar kuriem bērns apzīmē sevi pašu konkrētajā laika nogrieznī, bet arī īpašības, kuras viņš gribētu vai, tieši otrādi, negribētu iegūt nākotnē.

5. Šajā vecumā pieaug uzmanības noturība, attīstās spēja to izvietot un pārslēgt. Novērojama pāreja no netīšās uz tīšo uzmanību. Bērnu uzmanība kļūst noturīgāka un patvaļīgāka. Viņi var nodarboties ar ne pārāk saistošu, bet nepieciešamu darbu 20-25 minūšu garumā kopā ar pieaugušo.

6. Sociāli attīstoties, bērnam veidojas priekšstats par sevi. Sociālā attīstība ietver elementāru iemaņu audzināšanu bērniem. Šis iemaņas palīdz bērnam adekvāti un pozitīvi attiekties pret sevi un apkārtējiem.

2. Fonētiski fonemātisko traucējumu raksturojums

2.1. Fonētiski fonemātisko traucējumu attīstības cēloņi, izpausmes

Dzimto valodu bērns apgūst, izmantojot runas aktivitātes, uztverot runu un runāšanu. Tāpēc ir tik svarīgi radīt apstākļus bērna runas aktivitātei, komunikācijai, savu domu izteikšanai. Bērna runas attīstība nav spontāns process. Tas prasa pastāvīgu pedagoģisko darbu.

Bērnā laba runa ir veiksmīgas mācīšanās un attīstības atslēga. Kas gan nezina, ka bērni ar sliktu runu bieži izrādās nepietiekami rezultatīvi dažādos mācību priekšmetos. Reālās situācijas, kas pašreiz valda pirmsskolas vecuma bērnu izglītības un apmācības sistēmā, analīze parādīja, ka bērnu skaits, kuriem ir runas attīstības novirzes, nemainīgi pieaug. Viņu vidū ievērojama daļa ir bērni vecumā no 5 līdz 6 gadiem ar nepietiekamu runas fonētiski fonemātisku attīstību.

N.Altuhova (Алтухова) atzīmēja, ka 7-9 mēnešu vecumā bērns sāk atdarināt apkārtējo runas skaņas, bet 1 gada vecumā jau imitē daudzus vārdus. Tas nozīmē, ka sāk darboties, pie tam vienlaikus, dzirdes un kustību analizatoru garozas daļas. Bērns mācās pakļaut sava artikulācijas aparāta darbību signālam, kas ienāk no dzirdes analizatora. Šāda iemaņa nepieciešama runas attīstībai, pierādījums tam – bērnu, kuri zaudējuši dzirdi agros attīstības periodos, mēmums.

Runas un kustību analizatoru darbība pakāpeniski kļūst sarežģītāka. Pirmajos dzīves gados (2 – 5 gadi) bērns dzirdes un kinestētisko kairinātāju (kā arī redzes) kontroles iespaidā iemācās pārvaldīt savu partikulāro aparātu atbilstoši tās valodas vides, kurā viņš dzīvo, likumiem, kas savukārt palīdz viņam atbrīvoties no savam vecumam raksturīgām skaņu izrunas nepareizībām (Алтухова, 1999, 30).

Kā uzskata R.Jākobsons, patskaņu un vokālisma mijiedarbības apgūšana parasti sākas ar plato patskani, pēc tam šaurais patskanis tiek pretnostatīts platajam patskanim, un vēl pēc kāda laika izveidojas trīs patskaņu sistēma, kas arī sastāda pasaules dzīvo valodu vokālisko minimumu: *A, H, V* (Jākobsons, 1985, 340).

5 – 6 mēnesī bērnam sākas vāvuļošanas periods. Vāvuļošana, kā uzskata V.Beltjuhovs (Бельтюхов), ir iedzimts process, t.i., zināmu cilvēka vēsturiski uzkrātu runas – kustību reakciju rezultāts, kas bērnam tiek nodots mantojumā un sastāv no trim etapiem:

- 1. etaps – iedzimtā artikulācijas kustību programma tiek realizēta neatkarīgi no bērna dzirdes;
- 2. etaps – vāvuļošanā iesaistās autoeholālījas mehānismi;

- 3.etaps – vāvuļošanā iesaistās eholālījas mehānismi (Бельтюхов, 1985, Nr. 5).

S.Nosikovs (Носиков) atzīmēja, ka vāvuļošanas periodā bērnam jau piemītošie vokāliskie elementi piedzīvo kvalitatīvas izmaiņas. Pakāpeniski patskanīgās skaņas atbrīvojas no trokšņu komponentiem, notiek diferencēta artikulācija, kas dod iespēju apgalvot, ka pirmsrunas stadijas beigās notiek vokālisko elementu pāreja patskaņos, bet bērnam veidojas pirmā opozīcija: patskanis – līdzskanis (Носиков, 1985, 6).

Turpmāka attīstība notiek arī patskaņiem, kuri zaudē nazalizēto skaņu jau vāvuļošanas sākumstadijā. Notiek skaņu atšķiršana pēc principa deguna-mutes *T - P*. Līdztekus bloķētajām skaņām parādās šņaceņi *Φ, C*, pēc tam bērns sāk izrunāt dažādu izcelsmes vietu skaņas, realizējot tās maksimāli kontrastējošās zilbēs. Šajā pašā periodā sāk veidoties partikulāri pretstatījumi pēc pazīmēm šņaceņi-lūpeņi, balsīgie-nebalsīgie un vāvuļošanas noslēgumā – cietie-mīkstie (Салахова, 1971, 23).

Kā tika iepriekš norādīts, vāvuļošanas beigās zilbēm līdzīga segmenta parādīšanās noved pie tā, ka bērnam sāk veidoties noturīgas zilbes. Vāvuļošanas periodā bērnam rodas tendence dubultot viendabīgas zilbes, tādējādi attīstot vāvuļošanas ķēdi. Raksturīga vāvuļošanas ķēdīšu organizēšanas īpašība ir zilbes atvērtība: *TA - TA* (Носиков, 1985, 10).

Saskaņā ar M.Коļцовas novērojumiem, bērna izpaušanās skaņās vāvuļošanas periodā, ja tās skaņu izrunas ziņā sakrīt ar pieaugušā vārdiem, nostiprinās. Savukārt ja tie neatrod analogus apkārtējā runas materiālā – izdziest un pazūd. Runas reakcijas, kas sasaistās ar noteiktām situācijām un priekšmetiem, nostiprinās saistībā ar tiem un noved pie tā, ka veidojas valodas galvenās vienības – vārdi (Кольцова, 2006, 224).

A.Salahovas (Салахова) pētījums liecina par to, ka, pārejot no dūkošanas pie runāšanas, no jauna notiek visas runas skaņu sistēmas veidošanās (Салахова, 1971, 23).

A.Venger (Венгер) rakstīja, ka bērns bez speciālas apmācības no pieaugušo puses apgūst valodu līdz četrus gadus vecumam. Pirmsrunas etapā viņam vērojami kliegzieni, dūkošana, vāvuļošana un modulēta vāvuļošana. Fonemātiskās dzirdes attīstība ļauj bērnam apgūt fonēmas. Pusotra gada vecumā viņam parādās skaņu atdarinoši vārdi, divu gadu vecumā – divu vārdu frāzes un sākas gramatikas apgūšana. Trīs gadu vecumā bērna vārdu krājums palielinās daudzāk. Vārdu radīšana atspoguļo valodas apgūšanas raksturu (Венгер, 1981, 123).

Pastāv arī pretējs viedoklis. Tas pamatojas uz domu, ka, vārdu krājumam pārejot no vāvuļošanas uz runu, notiek nepietiekošo skaņu apgūšana.

Saskaņā ar G.Šaškinu (Шашкин), **gada** vecumā vārdu izruna notiek šādi:

- bērns labi izrunā patskaņus – *A, V, И*,
- cietos lūpeņus *M, Б, П*,
- zobu-mēles *B*,
- mēles aizmugures skaņas *K, Г*,
- no mīkstajām skaņām parādās mēles vidus *Й*.

Otrajā dzīves gadā:

- bērni sāk aktīvi izrunāt skaņas *Э, Ы, И, О*, t. i., visus patskaņus,
- cietie līdzskaņi viņiem skan kā mīkstie - *Т', Д', С', З'*.

Trešajā dzīves gadā artikulācijas aparāta kustīgums palielinās, bet bērna izruna vēl neatbilst normai. Šajā vecumā bērns pūlas pietuvināt savu izrunu vispārpieņemtajai, artikulācijas ziņā grūtas skaņas viņš aizvieto ar vienkāršākām. Piemēram, skaņa *Ц* tiek aizvietota ar skaņu *Т'* vai *С'*, skaņas *Ч* un *Щ* – attiecīgi ar skaņām *Т'* и *С'*, skaņas *Л* un *Р* – ar skaņām *Л'* vai *Й*, šņāceņi – *Т', Д'*. Līdz trīs gadu vecumam skaidri izveidojas lūpu-zobu skaņu: *Ф, В, Ф', В'* artikulācija.

Ceturtajā dzīves gadā notiek artikulācijas aparāta tālāka nostiprināšanās, muskuļu kustības kļūst aizvien koordinētākas. Valodā parādās cietie līdzskaņi, šņācošas skaņas, pareizi tiek izrunāti vārdi ar vairākiem saplūstošiem līdzskaņiem.

Piektajā dzīves gadā bērniem pieaug artikulācijas aparāta kustīgums. Vairums bērnu pareizi izrunā šņācošās skaņas, sonorās – *Л, Р, Р'*, dažiem no viņiem joprojām ir nepastāvīga svilpjošo un šņācošo skaņu izruna, tās tiek savstarpēji aizvietotas. Vienkāršos vārdos bērni skaidri izrunā minētās skaņu grupas, bet sarežģītos vai mazpazīstamos – aizvieto.

Sešu gadu vecumā bērni spēj pareizi izrunāt visas dzimtās valodas skaņas un dažādu zilbju struktūru vārdus (Шашкина, 2003, 240).

Bērnu fonētiski fonemātiskajā nepietiekamībā atklājas vairāki stāvokļi:

- grūtības, analizējot nepareizi izrunātās skaņas;
- izveidojušās artikulācijas apstākļos netiek atšķirtas skaņas, kas pieder dažādām fonētiskām grupām;
- nespēja noteikt skaņu esamību un secību vārdā.

Tādējādi fonētiski fonemātiskā nepietiekamība ir (dzimtās) valodas izrunas sistēmas veidošanās procesu traucējumi bērniem ar dažādiem runas traucējumiem, kas ir fonēmu uztveršanas un izrunāšanas defektu sekas (Чиркина, 2003, 52).

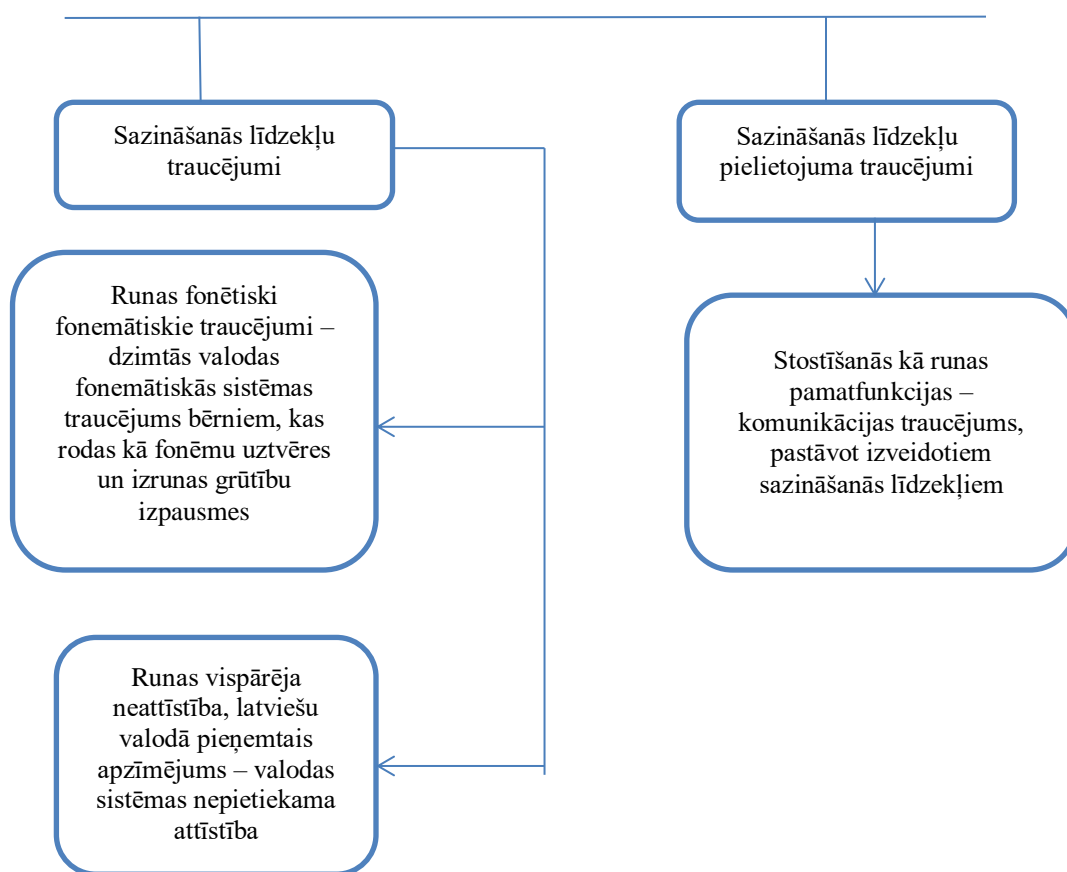
V.Grīnšpuns (Гриншпун) par fonētiski fonemātisko nepietiekamību uzskata “dzimtās valodas izrunas sistēmas procesu traucējumus bērniem ar dažādiem runas traucējumiem, kas ir fonēmu uztveršanas un izrunāšanas defektu sekas (Гриншпун, 2007, 70).

Analoģiskas definīcijas var atrast arī T.Fiļičevai, G.Čirkinai (Филичева, 1993, 72) un citiem. No šī izskaidrojuma var secināt, ka FFN skar bērnus ar normālu dzirdi un intelektu.

R.Levinas (Левина) izstrādātā klasifikācija paredzēta darbam ar bērnu grupu, kuru, no logopēdiskā viedokļa skatoties, vieno viendabīgi runas traucējumi. To pamatā ir izmantoti psiholoģiskie un lingvistiskie kritēriji, kuri paredz skatīt:

- valodas sistēmas atsevišķu komponentu sakārtojumu;
- runas darbību – mutvārdu vai rakstrunas – savstarpējās attiecības;
- runas un psihisko procesu pretstatījumu: runas darbība, runas traucējums, runa kā psihisks process, tās saikne ar citām psihies jomām, runas traucējums (Miltiņa, 2005, 23).

Šajā klasifikācijā runas traucējumus iedala divās grupās (skatīt, 1. attēlā).

1. attēls. Runas traucējumu pedagoģiskā klasifikācija

Kā redzams 2. attēls, R.Levina runas traucējumus saista ar saziņas līdzekļu traucējumiem un to pielietošanu. Pirmā grupa ietver fonētiski fonemātiskos traucējumus un kopējos runas attīstības traucējumus, otrā – stostīšanos.

Pirmsskolnieku ar fonemātiskiem runas attīstības traucējumiem īpatnību izpētes aktualitāti nosaka tas, ka visraksturīgākais vidējā un vecākā pirmsskolas vecuma bērnu runas defekts ir skaņas izrunas traucējumi. Minētajā grupā ieskaitāmi bērni, kuriem novērojama atsevišķu skaņu, vienas vai vairāku skaņu grupu (piemēram, svilpjošo, svilpjošo un šņācošo; svilpjošo un afrikātu) nepareiza izruna fiziski normālas dzirdes apstākļos.

Profesore R.Levina runas traucējumu psiholoģiski pedagoģiskās klasifikācijas ietvaros izdalīja bērnu grupu ar fonētiski fonemātisko nepietiekamību (FFN).

Fonētiski fonemātiskie traucējumi – skaņu izlaidumi, jaukšana, aizstāšana gan mutvārdos, gan rakstos vai lasīšanā. Skaidrojošajā vārdnīcā norādīts, ka, izskatot fonētiski fonemātiskos traucējumus, ir analizējami konkrēti jēdzieni, tādi ka **fonēma** – tā ir valodas skaņu sistēmas vismazākais funkcionālais skaniskais elements, kas spēj mainīt vārda vai morfēmas skanējumu un nozīmi; **fonemātiskie traucējumi** – balsīgo, nebalsīgo līdzskaņu, garo un īso patskaņu izlaidumi, jaukšana vai aizstāšana rakstrunā un/vai lasīšanā; skaņu izrunas traucējumi ir **izlaidumi** – skaņas, burta, zilbju, vārdu izlaidumi runājot un/vai rakstot jeb aizstāšana un jaukšana (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 101,102, 307).

Šajā kategorijā ieskaitāmi bērni ar normālu fizisku dzirdi un intelektu, kuriem traucēta valodas izrunas daļa un īpašā – fonemātiskā dzirde.

Bērniem fonemātiskās dzirdes attīstība notiek, uztverot apkārtējo cilvēku mutisko runu un vienlaicīgi pašiem izrunājot vārdus saskaņā ar uztveramajiem paraugiem, ar kuru palīdzību notiek un tiek apkopotas dažādas fonēmu pazīmes (Варенцова, Колесникова, 1997, 78).

G.Tumakova (Тумакова) atzīmēja, ka izrunas dzirdes strauja attīstība var nobremzēt visus pārējos dzirdes jūtības veidus. Ir zināms, piemēram, ka augsto skaņu, muzikālā dzirde parasti attīstās ievērojami lēnāk, nekā fonemātiskā. Tā notiek, jo pieauguši daudz biežāk ar bērnu sarunājas, nekā kopīgi klausās mūziku vai dzied. Otrā gada sākums ir arī sākums aktīvai manipulēšanai ar valodas skaņām: vāvuļošana iegūst pilnīgi saprotamu cilvēcisku intonāciju un izteiksmīgumu. Gandrīz katram šajā vecumā ir savi mīļākie “vārdi”, kurus viņš pastāvīgi izdzied, atkārtoti un dažādi izmaina (Тумакова, 1991, 91).

L.Volkova (Волкова) atklāja galvenās izpausmes, kas raksturo FFT:

- nepietiekama spēja atšķirt un grūtības, analizējot tikai izrunā traucētās skaņas. Viss

pārējais vārda sastāvs un zilbju struktūra tiek analizēta pareizi. Šī ir fonemātiskās nepietiekamības visvieglākā pakāpe;

- nepietiekama spēja atšķirt lielu daudzumu skaņu no dažādām fonētiskajām grupām apstākļos, kad to artikulācija mutiskajā runā ir attīstīta pietiekama. Šajos gadījumos skaņas analīze tiek traucēta rupjāk;
- dziļu fonemātisko traucējumu apstākļos bērns nedzird skaņas vārdā, neatšķir saistības starp skaņas elementiem, nespēj izdalīt tos no vārda sastāva un noteikt secību (Волкова, 2017, 294).

Tādējādi skaņu izrunas traucējumi var tikt apkopoti sekojošās raksturīgās izpausmēs:

1. Vienu vai otru skaņu iztrūkums valodā un skaņu nomainīšana

Artikulācijas ziņā sarežģītas skaņas tiek nomainītas pret artikulācijas ziņā vienkāršām, piemēram: *C* vietā *III-Φ*, *P* vietā *JI-J'*, *Ņ*, skaneņu vietā - troksneņi; svilpjošās un šņācošās (frikatīvās) tiek aizvietotas ar skaņām *T*, *T'*, *Д*, *Д'*. Skaņas trūkums vai tās nomainīšana pret citu pēc artikulācijas pazīmēm rada apstākļus attiecīgo fonēmu nobīdēm. Nobīdot artikulācijas vai akustiskā ziņā līdzīgas skaņas, bērnam veidojas artikulēma, bet pats fonēmas veidošanas process nenoslēdzas. Grūtības atšķirt tuvas skaņas, kas pieder dažādām fonētiskām grupām, noved pie to nobīdēm rakstot un lasot. Nepareizi izrunātu vai valodā nepareizi lietotu skaņu skaits var sasniegt lielu daudzumu – līdz 16-20. Visbiežāk neattīstītas izrādās svilpjošās un šņācošās (*C-C'*, *3-3'*, *Ц*, *Щ*, *Ж*, *Ч*, *Ш*); skaņas *T' u Д'*; skaņas *JI, P, P'*; skaneņi tiek aizvietoti ar nebalsīgajiem troksneņiem; nepietiekami tiek pretstatīti mīksto un cieto skaņu pāri; iztrūkst līdzskanis]'; patskanis *Bl*.

2. Difūzās artikulācijas skaņu grupas nomainīšana

Divu vai vairāku artikulatīvi tuvu skaņu vietā tiek izrunāta vidēja, neskaidra skaņa, *III* и *C* vietā — mīkstā skaņa *III, Ч* un *T* vietā — kaut kas līdzīgs mīkstinātam *Ч*. Šādu nomainīšanu cēlonis ir nepietiekami attīstīta fonemātiskā dzirde vai tās traucējumi. Šādi traucējumi, kur viena fonēma tiek aizvietota ar citu, novedot pie vārda jēgas izkropļošanas, tiek saukti par fonemātiskajiem.

3. Valodas skaņu nenoturīga lietošana

Dažas skaņas saskaņā ar instrukciju bērns izolēti izrunā pareizi, bet valodā to nav vai arī tās tiek aizvietotas ar citām skaņām. Reizēm bērns vienu un to pašu vārdu dažādā kontekstā vai atkārtojot izrunā atšķirīgi. Gadās, ka bērnam vienas fonemātiskās grupas skaņas tiek aizvietotas, citas grupas skaņas – izkropļotas. Šādi traucējumi tiek saukti par fonētiski fonemātiskajiem.

4. Vienas vai vairāku skaņu izkropļota izruna

Bērns var izkropļoti izrunāt 2-4 skaņas vai runāt bez defektiem, bet ar dzirdi neatšķirt lielu skaitu skaņu no dažādām grupām. Nosacīti veiksmīgā skaņu izruna var nomaskēt fonemātisko procesu dziļu nepietiekamību (Волкова, 2017, 297).

Skaņu izkropļotas izrunas cēlonis parasti ir artikulācijas motorikas nepietiekama izveidošanās vai tās traucējumi. Tie ir fonētiski traucējumi, kas neietekmē vārda jēgu.

Mēs apskatījām tikai pirmsskolnieku grafisko kļūdu pamata tipus, kas atspoguļo sarežģītās attiecības starp skanošo valodu un rakstu valodu. Šīs kļūdas bērna vecumā ir dabiskas, neizbēgamas un izskaidrojamas.

Darba autore nonāca pie secinājuma, ka aizvietošanas cēloņi ir nepietiekama fonemātiskās dzirdes attīstība vai tās traucējumi. Tādi traucējumi, kur viena fonēma tiek aizvietota ar otru, novedot pie vārda jēgas izkropļošanas, tiek saukti par fonemātiskiem.

Skaņu izrunas traucējumu formu pārzināšana palīdz noteikt metodiku darbam ar bērniem. Fonētisku traucējumu gadījumā liela uzmanība tiek pievērsta artikulācijas aparāta, sīkās un kopējās motorikas attīstībai, fonemātisku traucējumu gadījumos – fonemātiskās dzirdes attīstībai.

Fonemātiskā dzirde ir smalka, sistematizēta dzirde, kas ļauj atšķirt un atpazīt dzimtās valodas fonēmas. Fonemātiskā dzirde kā daļa no fizioloģiskās dzirdes ir vērsta uz to, lai salīdzinātu un saskaņotu dzirdamās skaņas ar to etaloniem, kas sakārtoti glabājas cilvēka atmiņā.

O.Stepanova (Степанова) atzīmēja, ka jēdziens «**fonemātiskā dzirde**» jāatšķir no jēdziena «**fonemātiskā uztvere**». No visagrīnākā vecuma normāli attīstošs bērns dzird apkārtējās pasaules skaņas, redz pieaugušo lūpu artikulācijas kustības un cenšas tās atdarināt. Tajā pašā laikā bērns pastāvīgi sastopas ar dzimtās valodas fonēmu skanējuma daudzveidību, jo skaņas (piemēram, patskaņi *A, O* utt.) pilnīgi atšķirīgi izrunā pieaugušie un bērni, vīrieši un sievietes (Степанова, 2004, 212).

T.Tumanova (Туманова) noskaidroja, ka jau agrīnos runas attīstības etapos bērns saklusa zināmas fonēmu diferenciālās pazīmes. Trīs gadus vecs mazulis, kurš vēl neprot pareizi izrunāt dzimtās valodas skaņas, tomēr spēj noteikt, vai tās pareizi skan apkārtējo valodā. Šāda parādība iespējama, pateicoties fonemātiskajai dzirdei un fonemātiskajai uztverei (Туманова, 2001,240).

Fonemātiskā uztvere ir spēja atšķirt fonēmas un noteikt vārda skaņu sastāvu. Fonemātiskās dzirdes un fonemātiskās uztveres pareiza attīstība ir pamatā, lai bez kļūdām apgūtu rakstīšanu un lasīšanu skolas apmācības laikā. Saskaņā ar T.Ткаченко (Ткаченко) datiem,

fonemātiskās uztveres attīstība pozitīvi ietekmē visu valodas fonētisko pusi un vārdu zilbju struktūru (Tumanova, 2001, 139).

2.2. Fonemātiskās uztveres nozīme bērnu runas attīstībā

G.Čirkina (Чиркина), atsaucoties uz Levinu, atzīmēja, ka galvenais veidojums, pamata moments runas nepietiekamas attīstības korekcijā ir fonemātiskā uztvere un runas analīze. Bērniem, kuriem apvienoti izrunas traucējumi un fonēmu uztveres traucējumi, var novērot artikulēšanas procesu veidošanās un skaņu, kas atšķiras ar akustiski artikulācijas pazīmju, uztveres nepabeigtību (Чиркина, 2003, 53).

Bērnu fonemātiskās dzirdes attīstības līmenis ietekmē skaņu analīzes apgūšanu. Fonemātiskās uztveres neattīstītības pakāpe var atšķirties. Savukārt G.Čirkina izdalīja to sekojošus līmeņus:

1. Primārais līmenis. Fonemātiskā uztvere ir traucēta primāri. Priekšnoteikumi, lai apgūtu skaņu analīzi un skaņu analīzes darbību līmenis izveidoti nepietiekami.

2. Sekundārais līmenis. Fonemātiskā uztvere traucēta sekundāri. Novērojama runas kinestēzijas traucējumi, kuru pamatā ir runas orgānu anatomiskie un kustību defekti. Traucēta normāla dzirdes-izrunas mijiedarbība, kas ir ļoti svarīgs izrunas attīstības mehānisms (Чиркина, 2003, 57).

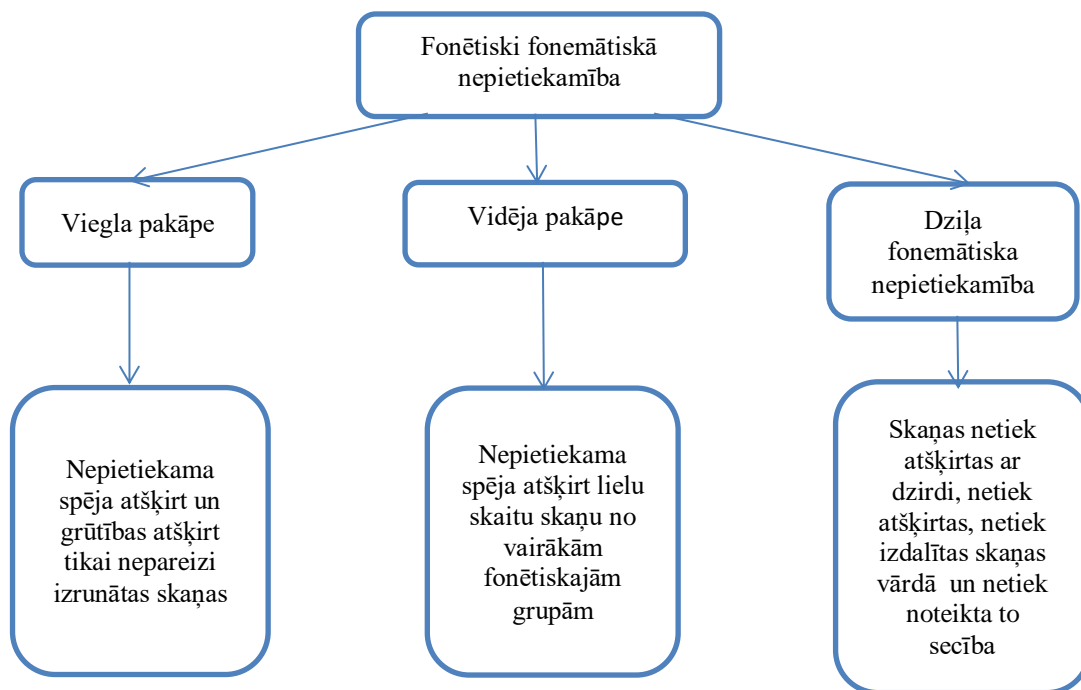
Saskaņā ar R.Levinas pētījumiem, iespējami divi fonemātiskās uztveres traucējumu cēloņi. Pirmais sakņojas tieši apercēptīvo procesu nepietiekamā attīstībā. Rezultātā rodas fonemātiskās analīzes traucējumi un attiecīgi izrunas defekti, kas izpaužas izrunājamo valodas skaņu neatpazīšanā (Левина, 1961, 58).

Bērnu ar FFN traucētas skaņu izrunāšanas raksturs norāda uz fonemātiskās uztveres zemu attīstības līmeni. Pētot FFN bērnus, darba autore ievēroja, ka bērni izjūt grūtības tad, kad viņiem piedāvā, uzmanīgi klausoties, pacelt roku brīdī, kad tiek izrunāta tā vai cita skaņa vai zilbe. Tādas pašas grūtības rodas, atkārtojot kopā ar logopēdu vārdus ar divskaņiem, patstāvīgi piemeklējot vārdus, kas sākas ar kādu noteiktu skaņu, izdalot pirmo skaņu vārdā, atlasot bildītes par uzdoto skaņu.

Bez nepietiekami attīstītas fonemātiskās uztveres nav iespējama tās augstākās pakāpes – skaņu analīzes – veidošanās.

Skaņu analīze ir operācija, kuras gaitā dažādi skaņu kompleksi – skaņu, zilbju un vārdu savienojumi – domās tiek sadalīti sastāvdaļās (fonēmās).

T.Filičeva (Филичева) FFN (fonētiski fonemātiskajā nepietiekamībā) izceļ trīs stāvokļus: vieglo, vidējas pakāpes un dziļu fonemātisko nepietiekamību (skatīt, 2.attēlu).

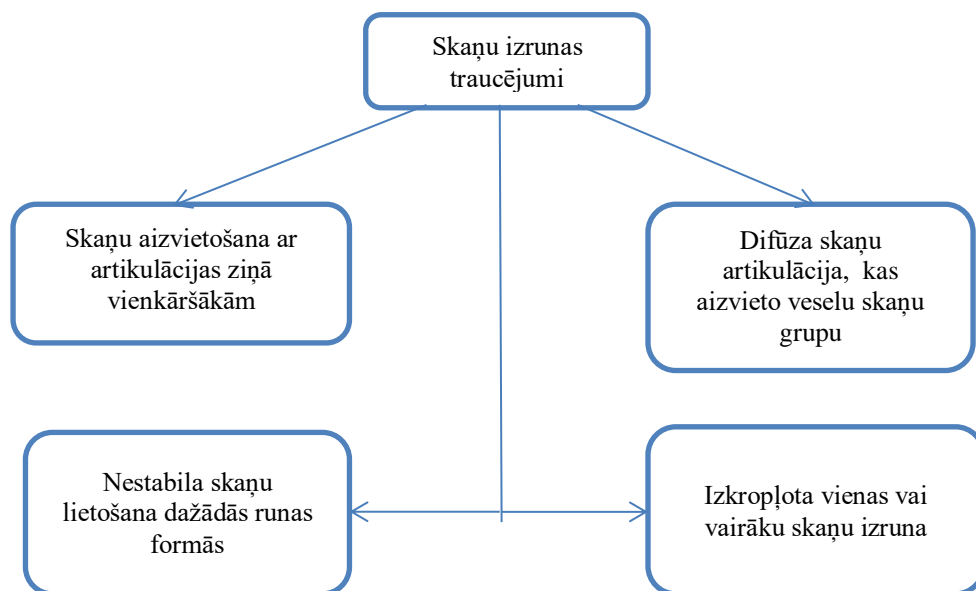

2. attēls. *Fonētiski fonemātiskās nepietiekamas attīstības līmenis*

Kā redzams 2. attēlā, vieglā pakāpe ir raksturojama ar nepietiekamu spēju atšķirt un grūtībām analizēt tikai tās skaņas, kuras izrunātas ar traucējumiem.

Visos citos aspektos, kā norāda T.Filičeva, vārda skaņu sastāvs un zilbju struktūra tiek analizēti pareizi. Vidējā pakāpe raksturojama ar nepietiekamu spēju atšķirt lielu skaitu skaņu no vairākām fonētiskajām grupām, pie tam to artikulācija mutiskajā izrunā ir pietiekami attīstīta, t. i., skaņu analīze tiek traucēta spēcīgāk. Dziļiem fonemātiskiem traucējumiem raksturīgs, ka bērns neuztver skaņas ar dzirdi, neatšķir tās, nevar tās izcelt vārdā un noteikt to secību (Филичева, 2007, 501).

Skaņu izrunas trūkumi vienmēr novērojami atbilstoši pazīmēm, kas parādītas 3. attēlā.

3. attēls. Skaņu izrunas traucējumi bērniem ar FFN

Kā redzams 3. attēlā, vienas izrunas kļūdas attiecināmas uz fonēmu nianšu veidošanu un neizkropļo izteikuma jēgu, citas noved pie fonēmu nobīdēm, to neatšķiršanu, pēdējās – izjauc izteikuma jēgu. Jebkurā gadījumā skaņas izrunas nepietiekamību, to skaitā arī FFN, nepieciešams koriģēt.

P.Žedeks (Жедек), atsaucoties uz D.Elkoņinu (Эльконин), N.Švačkinu (Швачкин), atzīmēja, ka pakāpeniskā fonemātiskās uztveres attīstības gaitā bērns sāk ar tālāku skaņu (piemēram, patskaņu-līdzskaņu) atšķiršana, pēc tam pāriet pie skaņu smalkāko nianšu atšķiršanas (troksneņi-skanēņi, mīksti vai cieti līdzskaņi). To artikulācijas līdzīgums veicina to, ka bērns “sāsina” skaņas uztveri un “vadās pēc dzirdes un tikai pēc dzirdes”. Tādējādi bērns sāk ar skaņu akustisko diferencēšanu, pēc tam ieslēdzas artikulācija un visbeidzot līdzskaņu diferenciacijas process tiek noslēgts ar akustisku atšķiršanu (Жедек, 1975, 76).

Vienlaikus ar fonemātiskās uztveres attīstību notiek intensīva vārdu krājuma attīstība un izrunas apgūšana. Precizēsim, ka skaidrs fonemātisks priekšstats par skaņu iespējams tikai gadījumā, ja tā tiek pareizi izrunāta.

Atsaucoties uz S.Bernšteina (Бернштейн) datiem, M.Fomičova atzīmēja, ka “bez šaubām, pareizi mēs dzirdam tikai tās skaņas, kuras protam pareizi izrunāt”. Tikai tad, ja izruna ir skaidra un pareiza, iespējams izveidot viennozīmīgu saikni starp skaņu un atbilstošo burtu. Burtu mācīšanās, ja to nosaukumi tiek izrunāti nepareizi, veicina to, ka bērnam nostiprinās jau esošie runas defekti, kā arī tiek bremsēta viņa rakstības apgūšana (Фомичова, 1997, 69).

Darba autore nonāca pie slēdziena, ka nepieciešamie priekšnoteikumi, lai pirmsskolnieku apmācītu lasīšanai un rakstīšanai, ir sekojoši: izveidota fonemātiskā uztvere, visu dzimtās valodas skaņu pareiza izrunāšana, kā arī skaņu analīzes elementārākās iemaņas. Pasvītrojam, ka visi minētie procesi ir savstarpēji saistīti un savstarpēji nosacīti.

R.Levina noskaidroja, ka lasīšanas procesā bērniem ar FFN vistipiskākās ir sekojošas kļūdas:

- grūtības savienot skaņas zilbēs un vārdos;
- savstarpējas fonētiski vai artikulācijas ziņā līdzīgu patskaņu (svilpjoši-šņācošu, cietumīkstu, troksneņu-skaneņu) nomainīšanas;
- lasīšana pa burtiem (*P, BI, B, A*);
- vārdu zilbju struktūras izkropļošana;
- pārāk lēns lasīšanas temps;
- izlasītā materiāla izprašanas traucējumi.

Pie tipiskiem rakstīšanas darba trūkumiem šādu bērnu starpā pieskaitāmi:

- burtu, kas norāda uz atbilstošu skaņu, kas tuvas pēc akustiskām vai artikulācijas pazīmēm, diferencēšanas procesa nepabeigtību;
- patskaņu izlaišana;
- līdzskaņu izlaišana, tos savienojot;
- vārdu saplūšana rakstot;
- viena vārda daļu rakstīšana atsevišķi;
- zilbju izlaišana, pievienošana vai pārvietošana;
- ortogrāfiskas kļūdas (Левина, 1961, 311).

Lai apgūtu valodas fonētisko pusi, nepieciešams, lai bērniem būtu ne tikai noturīga dzirde un pietiekami sagatavots artikulācijas aparāts, bet arī prasme labi klausīties, dzirdēt un atšķirt pareizu un nepareizu skaņu izrunu savā un citu valodā; kontrolēt savu izrunu.

Skaņu izrunas un uztveres procesi savā starpā ir cieši saistīti: labi attīstīta fonemātiskā dzirde komplektā ar artikulācijas vingrinājumiem veicina ātrāku pareizas skaņas izrunas apgūšanu kopumā.

Svešas runas uztveršanas procesā bērnam jāapdomā tā teksta saturs, ko viņam saka. Pats izrunājot vārdus, bērns ne tikai runā, bet arī klausās. Viņš uztver savu runu, pateicoties runas-kustību un dzirdes analizatoru mijiedarbībai.

T.Filičeva un G.Čirkina rakstīja, ka bērni ar labi attīstītu valodu saziņas procesā nepievērš uzmanību tam, kādas skaņas un kādā secībā izrunā. Ja sarunas gaitā bērns pieļaus kādu nebūt kļūdu izrunā, tad, pateicoties dzirdes analizatora perfektajam darbam, to ievēros un pats izlabos pieļauto neprecizitāti. Ir pierādīts, ka normāli attīstīti bērni visai agri ievēro kļūdas, izrunājot skaņas un vārdus valodā, kā arī runā par to.

Izrunas un fonēmu atšķiršanas trūkumu pētīšana pirmsskolnieku vidē parādīja, ka runas traucējumu aina bērniem ir neviennozīmīga.

Tika novērots:

- neatšķiršana skaņu pāru vai grupu izruna (mīkstā skaņa *Ш* aizvieto *С* un *Ш*).
- skaņu nobīde (*С – Ш*), sarežģītākos variantos tās tiek aizvietotas (*Саша сел шаяфан*). (*Саша шьет сарафан*.)
- Skaņu aizvietošana pret artikulācijas ziņā vieglākām (*фамает потому там*). (*Самолет построим сами*.)

Skaņu izrunas kropļojumi savietojamībā ar augstākminētajiem traucējumiem.

Tādējādi fonemātiskās attīstības nepietiekamība šiem bērniem visbiežāk izpaužas kā skaņu, kas atšķiras ar smalkām artikulācijas vai akustiskām pazīmēm, veidošanas procesa nepabeigtība.

Nepietiekama atšķiršanas spēja ietekmē speciāli izvēlētu uzdevumu izpildi:

- izdzirdēt noteiktu skaņu citu skaņu vidū;
- atkārtot vārdu un zilbju rindas (ķēdītes), kur sastopamas opozīcijas skaņas (*наба, бана, дадама, мадада*);
- izcelt uzdoto skaņu vārdā. Piemēram, skaņu *С* vārdos: *ДОМ, САНИ, ЧАЙ, ЩЁТКА, ШАПКА, КУРИЦА*;
- patstāvīgi atlasīt bildītes ar uzdoto skaņu;
- izdomāt vārdus ar noteiktu skaņu.

Fonemātisko priekšstatu nepilnvērtīga attīstība samazina bērniem gatavību skaņu analīzei. Bieži vien tā vietā, lai izdalītu pirmo patskani vai līdzskani, bērni izceļ zilbi vai visu vārdu. Īpaši grūti ir izcelt patskani, kurš atrodas pirms līdzskaņa (*МАК, КОТ*), vai vārda beigās (*КОТЫ, ДУБЫ*) (Филичева, Чиркина, 1993, 24).

Darba autore izdarīja secinājumu, ka fonemātiskās analīzes un sintēzes nepietiekamība ietekmē izrunas attīstību kopumā. Skaņu analīze atšķirībā no fonemātiskās uztveres prasa plānveidīgu speciālo apmācību.

Logopēdiskā darba mērķi ir:

- valodas pilnvērtīgas fonētiskās sistēmas veidošana;
- fonemātiskās uztveres un sākotnējo skaņas analīzes iemaņu attīstība;
- automatizēt skaņas atšķiršanas prasmes un iemaņas dažādās runas situācijās;
- apmācīt bērnus izmainīt prosodiskos raksturojumus – izteicienus atkarībā no runas nolūkiem.

T.Filičeva, atsaucoties uz L.Volkovu, atzīmēja, ka bērnu vecuma īpatnības parāda to, ka līdz 5 gadu vecumam bērniem jābūt apguvušiem visas valodas skaņas, atsevišķos gadījumos atzīmējama artikulācijas ziņā sarežģītu vēlinas ontogēnēzes skaņu nepareiza izruna. Šajā vecumā bērniem veidojas spēja kritiski vērtēt savas valodas nepilnības. Ja tas nenotiek, tad tas norāda uz kādu nebūt valodas problēmu (Филичева, 2007, 503).

Skaņu izrunas un fonemātisko procesu neizveidotība neļauj viņiem pilnvērtīgi apgūt vispārīglītojošās skolas programmu, bet rakstīšanas un lasīšanas mācīšanās procesā viņiem parādās specifiskas kļūdas (Фомичова, 2007, 509).

2.3. Didaktiskā spēle un vingrinājumi kā metode fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem

Pilnīgi īpašu vietu bērna dzīvē ieņem rotaļa. Rotaļas procesā bērns dzīvo, darbojas tāpat, kā viņa apkārtnes pieaugušie, mīļāko pasaku varoņi, iemīļoto filmu personāži (Коновалова, 2014, 35).

Rotaļa ir bērna attīstības dabisks paņēmiens. Tikai rotaļā bērns viegli un priecīgi atklāj savas radošās spējas, apgūst un nostiprina jaunas zināšanas, attīsta motoriku, novērošanas māku, fantāziju, atmiņu, mācās domāt, analizēt, pārvarēt grūtības, vienlaicīgi uzņemot sevī nenovērtējamo sabiedrības pieredzi (Тележникова, 2008, 28).

Viens no rotaļu darbības veidiem ir didaktiskā spēle, kas dod iespēju bērniem plašāk pieradināt pie apkārtējās dzīves viņiem pieejamās intelektuālās un aktīvās praktiskās darbības formās. **Didaktiskā spēle** – darbība, kas tiek organizēta apmācības procesā ar mērķi attīstīt izziņas procesu, pielietojot rotaļu darbību emocionālo nokrāsu, kas balstās uz pētāmo procesu un parādību imitācijas vai simbolisku modelēšanu. Šādas rotaļas gaitā tiek veidotas konkrētas zināšanas, kā arī atbilstošas mākas un iemaņas, lai to dalībnieki varētu rotaļu pielietot radoši (Коновалова, 2014, 36).

A.Bondarenko (Вондаренко), A.Matusiks (Матусик) uzskata, ka didaktiskā spēle ir līdzeklis, kas veicina visas bērna runas funkcijas attīstību, it īpaši – fonemātiskās dzirdes un

redzes uztveres attīstību. Didaktiskā spēle ir daudzplānu sarežģīta pedagoģiska parādība, viena no formām, kā pieaugušais audzinoši iedarbojas uz bērnu, tas ir bērnu darbības galvenais veids. Didaktiskajai spēlei ir divi mērķi: apmācošā, kurai seko pieaugušais, un rotaļu, kuras dēļ darbojas bērns. Didaktiskajai spēlei kā bērnu apmācības formai ir divi pirmsākumi: mācību (izziņas) un rotaļu (aizraujošais). Audzinātājs vienlaicīgi ir gan skolotājs, gan rotaļas dalībnieks. Viņš māca un rotaļājas, bet bērni rotaļājoties mācās. Ja nodarbībās tiek paplašinātas un padziļinātas zināšanas par apkārtējo pasauli, tad didaktiskajā spēlē (spēlēs – nodarbībās, īpaši didaktiskajās spēlēs) bērniem tiek piedāvāti uzdevumi mīklu, darbu, jautājumu veidā (Бондаренко, Матусик, 2008, 136).

G.Šaiko (Шайко) rakstīja par didaktisko spēli kā par gatavu ieceri, kas tiek realizēta rotaļu darbībās un noteikta par spēles mērķi, tas ir, par to, kāpēc šī spēle ir radīta, uz ko tā ir virzīta. Spēles mērķim vienmēr piemīt divi aspekti: izziņas, tas ir, ko mums nepieciešams iemācīt bērnam, kādus darbības veidus ar priekšmetiem mēs vēlamies viņam nodot un audzinošais, tas ir, tie sadarbības veidi, saziņas formas un attieksme pret citiem cilvēkiem, kurus nepieciešams ieaudzināt bērniem. Abos gadījumos spēles mērķis jāveido nevis kā konkrētu zināšanu, prasmju un iemaņu nodošana, bet kā konkrētu psihisku procesu attīstība, tādu kā domāšana, atmiņa un uzmanība, vai bērna spējas. Tas ir visai efektīvs līdzeklis, kā izveidot tādas īpašības kā organizēšanās un paškontrolē. Spēles visiem obligātie noteikumi regulē bērnu uzvedību, ierobežo viņu impulsivitāti (Шайко, 1988, 46).

Darba autore vēlas atzīmēt, ka pedagogam īpaša uzmanība jāpievērš savai valodai. Tā kā bērns pieaugušā valodu uztver kā piemēru, audzinātājam jārunā pareizi, neizkropļojot skaņas, precīzi artikulējot katru vārdu, nesteidzoties, “nenorijot” galotnes. Īpaši skaidri jāizrunā nepazīstami un gari vārdi. Dzīvīgumam un intonāciju bagātībai arī ir visai svarīga loma – tie sekmē labāku valodas apgūšanu.

A.Bondarenko (Бондаренко, 1990) noteica didaktisko spēļu organizāciju trīs pamata virzienos: gatavošanās didaktiskās spēles veikšanai, tās veikšana un analīze. Didaktiskās spēles veikšanas gatavošanās posmā ietilpst sekojoši etapi:

1. Spēles atlasīšana atbilstoši audzināšanas un apmācības uzdevumiem: zināšanu padziļināšana un apkopošana, sensoro spēju attīstība, psihisko procesu aktivizēšana (atmiņa, uzmanība, domāšana, valoda) un citi.

2. Noteikšana, kā izvēlēta spēle atbilst konkrētās vecuma grupas bērnu audzināšanas un apmācības programmas prasībām.

3. Visērtākā laika noteikšana didaktiskās spēles rīkošanai (organizētā mācību procesa laikā nodarbībās vai no mācībām un citiem režīma procesiem brīvajā laikā).

4. Spēles vietas izvēle, kur bērni var mierīgi rotaļāties, netraucējot citiem.

5. Nepieciešamā didaktiskā materiāla izvēlētajai spēlei sagatavošana.

6. Paša pasniedzēja sagatavošanās spēlei: viņam jāizpēta un jāapgūst visa spēles gaita, sava vieta spēlē, tās vadības metodes (Бондаренко, 1990, 280).

Tuvāk apskatot dažus didaktiskās spēles vadības paņēmienus un metodes, atsevišķi jāatzīmē sekojošais.

Spēle kļūst par mācību metodi un iegūst didaktisku formu, ja tajā skaidri noteikti didaktiskie uzdevumi, spēles noteikumi un darbības. Tādā spēlē bērnus iepazīstina ar noteikumiem, spēles darbībām, kuras spēles gaitā tiek apgūtas, sistematizētas un apkopotas.

V.Pomelovs (Помелов) savā rakstā par Frīdrihu Frēbeli, kurš ir viens no pirmsskolas audzināšanas pirmās pedagoģiskās sistēmas autoriem, bija pārliecināts, ka sākotnējās audzināšanas uzdevums ir rotaļas organizēšana, nevis mācīšana šī vārda parastajā nozīmē. Paliekot rotaļai, tai jābūt caurstrāvotai ar mācībstundu. Minētais autors norāda, ka F. Frēbelis izstrādāja didaktisko spēļu sistēmu, kura ir pamats audzināšanas-apmācības darbam ar bērniem bērnudārzā. Šajā sistēmā ir iekļautas didaktiskās spēles ar dažādām rotaļlietām un materiāliem (bumba, klucīši, baloni, cilindri, stariņi u.c.), kas izvietoti stingrā secībā atbilstoši apmācošo uzdevumu un rotaļas darbību pieaugošās sarežģītības principam. Vairākuma didaktisko spēļu obligāts elements bija dziesmas, dzejoļi, ritmizēti pastāsti, kurus sarakstīja Frīdrihs Frēbelis un viņa skolnieki, lai pastiprinātu rotaļu apmācošo iespaidu (Помелов, 2011, 120).

A.Grebeņņikova (Гребенникова) norāda, ka neviennozīmīgu vērtējumu saņēma arī cita visā pasaulē pazīstama didaktisko spēļu sistēma, kuras autors ir M.Montessori. Jāatzīmē, ka A.Grebeņņikova arī skaidro, ka nosakot rotaļas vietu izglītības procesā, M.Montesori ir tuva F.Frēbeļa pozīcijai: spēlei jābūt apmācošai, pretējā gadījumā tā ir “tukša spēle”, kas neatstāj īpašu iespaidu uz bērna attīstību. Apmācošo spēļu – nodarbību vajadzībām viņa izveidoja interesantus didaktiskos materiālus bērnu sensorajai audzināšanai (Гребенникова, 2018, 4).

E.Smīrnova (Смирнова), I.Rjabkova (Рябкова), atsaucoties uz E.Tihejevu (Тихеева), rakstīja par jaunu pieeju didaktiskajām spēlēm. Kā uzskata E.Tihejeva, tās ir tikai viens no audzināšanas-izglītības darba ar bērniem komponentiem kopā ar sarunām, lasīšanu, dziedāšanu, zīmēšanu, vingrošanu un darbu. Didaktisko spēļu efektivitāti bērnu audzināšanai un izglītošanai E.Tihejeva nostādīja tiešā atkarībā no tā, cik tās atbilst bērna interesēm, sniedz viņam prieku, vai

tās dod iespēju izrādīt savu aktivitāti un patstāvību. Par didaktisko spēļu saturu kļuva bērnu apkārtējā dzīve ar visām dabas bagātībām, sociālajām saitēm, rokām darinātiem priekšmetiem.

E.Tihejeva ir izstrādājusi didaktiskos materiālus, galda-iespiestās spēles, kuras arī šodien tiek plaši lietotas pirmsskolas izglītības iestādēs (Смирнова, Рябкова, 2019, 31).

D.Mendžericka (Менджерическая) piedāvā sekojošu didaktisko spēļu klasifikāciju atkarībā no materiāla: spēles ar priekšmetiem, galda-iespiestās, vārdu. Pēc rotaļu darbību rakstura didaktiskās spēles iedala:

1) spēles – uzdevumi (balstītas uz bērnu interesi par darbībām ar rotaļlietām un priekšmetiem: atlasīt, salikt, savienot, atvienot, uzvērt utt.);

2) spēles ar priekšmetu atlasīšanu (to īpatnība ir priekšmetu negaidīta parādīšanās un pazušana);

3) spēles ar mīklu minēšanu (balstītas uz nezināmā noskaidrošanu: «Uzmini», «Uzzini», «Kas izmainījās?»);

4) sižeta – lomu didaktiskās spēles (tajās paredzētās rotaļu darbības ietver dažādu dzīves situāciju atspoguļojumu, lomu izpildīšanu (pārdevējs, pircējs, vilks, zosis u.c.);

5) spēles ar bildītēm vai par aizliegto “soda” priekšmetu (bildīti), saistītu ar bērniem interesantiem spēles momentiem: nomest kārti, noturēties, nepateikt aizliegto vārdu utt. Vadot bērnu uzmanību, ierosinot viņu interesi, audzinātājs ieliek pamatus tādas svarīgas īpašības attīstībai, kā zinātkāre (Менджерическая, 1982, 101).

Spēle kļūst par apmācības metodi un iegūst didaktiskās spēles formu tad, ja tajā ir skaidri noteikts didaktiskais mērķis, spēles noteikumi un darbības. Šādā spēlē bērnus iepazīstina ar noteikumiem, rotaļu darbībām, kuras spēles gaitā tiek apgūtas, sistematizētas, apkopotas.

Liela nozīme ir spēles tempam. Tempa attīstībai ir noteikta dinamika. Pašā sākumā tiek apgūts rotaļas darbību saturs, spēles noteikumi un tās gaita. Šajā periodā spēles gaita ir palēnināta. Spēles gaitā, kad bērni ar to jau ir aizrāvušies, temps pieaug. Pie beigām emocionālais spriegums nedaudz pazeminās un spēles temps atkal palēninās.

L.Pavlova (Павлова) uzskata, ka strādājot ar pareizu skaņu izrunu, nepieciešams skaidri zināt katras skaņas artikulatīvo izklājumu, tas ir, kādā stāvoklī, izrunājot vienu vai otru skaņu, atrodas lūpas, zobi, mēle un balss saites. Tāpēc pirms darba ar bērniem nepieciešams izpētīt visu artikulācijas aparāta orgānu stāvokli, izrunājot pētāmo skaņu izolēti no citiem pie spoguļa. Kad skaņas artikulācijas izklājums būs apgūts, nepieciešams nodarboties ar tādu artikulācijas

vingrinājumu un didaktisko spēļu atlasī, kas nepieciešami skaņas uzstādīšanai (Павлова, 2004,21).

Pareiza un sistemātiska artikulācijas vingrošanas veikšana, kā uzskata M.Aleksejeva (Алексеева) veicina to, ka bērni producēs pareizas skaņas, bet secīgi – apgūs sarežģītas konstrukcijas vārdus. Artikulācijas vingrošana ar vidējā pirmsskolas vecuma bērniem tiek veikta katru dienu trīs reizes: rīta stundās, pēc nodarbībām un pēc diendusas saskaņā ar pedagoga instrukcijām. Bērni izpilda artikulācijas vingrinājumus spoguļa priekšā. Vingrošanas ilgums ir 5 minūtes. Artikulācijas vingrošanas komplekss iepriekš tiek izstrādāts atbilstoši izstrādājamajai skaņai. Kompleksā ietilpst 4-5 vingrinājumi: 2-3 statiskie un 2-3 dinamiskie. Artikulācijas vingrošanas komplekss tiek plānots nedēļai. Nākamajā nedēļā tas tiek daļēji mainīts: viens no vingrinājumiem, ko bērni ir labi apguvuši, tiek nomainīts ar jaunu, veltītu tās pašas skaņas nostādīšanai. Rezultātā katru nedēļu mēs iepazīstinām bērnus ar jaunu vingrinājumu un izstrādājam to artikulācijas vingrošanā (Алексеева, 2008, 27).

Darba autore atzīmēja, ka literatūras analīze parādīja, ka pašlaik pedagogiem un vecākiem tiek piedāvāts diezgan plašs rotaļu un spēļu uzdevumu, kas paredzēti skaņu izrunas attīstībai, spektrs.

A.Gorčakova (Горчакова) rakstīja, ka bērniem piektajā dzīves gadā vēl ir nepilnīgi attīstījusies runas elpošana, kam raksturīga ilgāka izelpa un īsāka ieelpa. Izklaides spēlēs bērni laiž ziepju burbuļus, pūš uz spalviņām, pūš uz viegliem baloniņiem un citiem viegliem priekšmetiem. Rīkojot šīs spēles, jāseko līdzi, lai bērni ieelpas brīdī nepaceltu plecus, bet izelpas brīdī ievilkto vēderu (tas ir, lietu diafragmālo elpošanu). Elpošanas spēles nav vēlams turpināt ilgāk par trim minūtēm, spēļu laikā nepieciešams bērniem dot atelpu (Горчакова, 2005, Nr. 2).

Kā tika minēts augstāk, logopēdam jāattīsta bērnu balss dzirde ar tādu mērķi, lai bērni ātri un pareizi uztvertu valodu, konkrētāk – vārda skaņas atveidu. Tas ir svarīgi, lai saprastu vārda jēgu un novērstu vārda kļūdainu izpratni gadījumos, kad vārdiem ir nenozīmīgas atšķirības skaņas ziņā, bet vienlaikus tie ir pilnīgi atšķirīgi pēc nozīmes (piemēram, осень – озимь). Pareiza vārda skaņas sastāva uztveršana ir priekšnoteikums izrunai.

N.Varencova (Варенцова) un E.Коļešņikova (Колесникова) noskaidroja, ka runas dzirdes attīstībai ir noderīgas didaktiskās spēles, kuru gaitā bērniem tiek dots uzdevums uzminēt, kāds vārds tiek izrunāts. Šis uzdevums tiek dažādi mainīts. Pirmais variants: bērni uzmin čukstus izteikto vārdu, skatoties runājošajam sejā, t. i., dzirdes uztvere tiek saistīta ar redzes uztveri (lūpu, mīmikas uztvere). Otrais variants – bērni uztver vārdus tikai ar dzirdi, neskatoties uz runātāju.

Šādas spēles (“Uzmini, ko es teicu”) tiek veiktas, skaidri un saprotami izrunājot vārdu vai īsu teikumu. Izsauktais bērns atkārto pateikto vārdu. Ne bez nozīmes ir arī vārdu atlase šāda veida didaktiskajai spēlei: audzinātājam iepriekš jāatlasa vārdi, ņemot vērā sekojošo:

a) vārda nozīmei jābūt bērniem zināmai,

b) jāievēro princips – no vienkāršākā uz sarežģīto: pirmām kārtām jāatlasa vārdi, kas atšķiras pēc skaņu sastāva, bet pēc tam pēc skanējuma līdzīgi (Варенцова, Колесникова, 1997, 139).

V.Avanesova (Аванесова) piedāvāja didaktiskās spēles, kurās bērniem nākas, neskatoties, uzminēt, kas runā (“Atmini, kurš pasauca”). Tās arī veicina runas dzirdes attīstību, jo liek uzmanīgi ieklausīties runājošā valodā. Lai attīstītu mēles un lūpu muskuļus, noderīgas ir dažādas spēles ar skaņu atdarināšanu. Šajās spēlēs tiek rādīta pareiza skaņas izrunāšana: bērni, tēlojot līdz, vingrina runas orgānus. Skaņu atdarināšanā nav nepieciešams pilnīgu sakritību ar dzīvnieka vai skanoša priekšmeta balsi. Gatavojoties spēlei, jāņem vērā, vai bērniem ir pazīstams dzīvnieks vai priekšmets, saistīts ar konkrēto skaņu. Skaņas aparāta vingrināšana ar skaņu atdarināšanas palīdzību var tikt iekļauta visdažādākajās spēlēs, piemēram, didaktiskajā spēlē “Brīnumu maisiņš”. Skaņu atdarināšana ir pielietojama arī kustību spēlēs. Darbā ar bērniem, audzinot skaņu kultūru, iespējama sekojošu spēļu pielietošana:

1. Spēles uzziņas procesu (atmiņas, uzmanības, domāšanas, iztēles) attīstīšanai - *«Узнай, что изменилось?»*, *«Кто ты?»*, *«Наоборот»*, *«Кто больше знает?»* un citas.

2. Spēles neverbālo skaņu atšķiršanai: *«Угадай, где звенит?»*, *«Угадай какая погремушка»* un citas.

3. Spēles runas skaņu atšķiršanai: *«Маленькие и большие колокольчики»*, *«Скажи слово с нужным звуком»*, *«Назови братца»* un citas.

4. Spēles skaņu automatizācijai: *«Разложи картинки»*, *«Разложи и назови»*, *«Где живёт звук?»*.

5. Spēles atšķiršanai: *«Назови правильно»*, *«В каком домике нам жить?»*, *«Рассади пассажиров по вагонам»*, *«Что лишнее?»* un citas (Аванесова, 2008, 243).

Darba autore ir vienisprātis ar T.Vetčinkinas (Ветчинкина) slēdzienu, ka didaktiskā spēle ir daudzpakāpju, sarežģīts pedagogisks uzdevums, viens no veidiem, kā pieaugušais var apmācoši iedarboties uz bērnu, tas ir bērnu darbības galvenais veids. Didaktiskās spēles un vingrinājumi atstāj pozitīvu iespaidu uz runas elpošanas attīstību, dzirdi, vingrina runas aparātu. Didaktiskās

spēles ne tikai aktīvi iesaista bērnus izglītības procesā, bet arī aktivizē bērnu izziņas darbību. Didaktiskā spēle var tikt pielietota visos bērnu runas attīstības etapos (Ветчинкина, 2009, 14).

Secinājums:

1. Bērnam laba runa ir veiksmīgas mācīšanās un attīstības atslēga. Kas gan nezina, ka bērni ar sliktu runu bieži izrādās nepietiekami rezultatīvi dažādos mācību priekšmetos. Reālās situācijas, kas pašreiz valda pirmsskolas vecuma bērnu izglītības un apmācības sistēmā, analīze parādīja, ka bērnu skaits, kuriem ir runas attīstības novirzes, nemainīgi pieaug. Viņu vidū ievērojama daļa ir bērni vecumā no 5 līdz 6 gadiem ar nepietiekamu runas fonētiski fonemātisku attīstību.

2. Tādējādi fonētiski fonemātiskā nepietiekamība ir (dzimtās) valodas izrunas sistēmas veidošanās procesu traucējumi bērniem ar dažādiem runas traucējumiem, kas ir fonēmu uztveršanas un izrunāšanas defektu sekas (Чиркина, 2003, 52).

3. Bērnu ar FFN traucētas skaņu izrunāšanas raksturs norāda uz fonemātiskās uztveres zemu attīstības līmeni. Pētot FFN bērnus, darba autore ievēroja, ka bērni izjūt grūtības tad, kad viņiem piedāvā, uzmanīgi klausoties, pacelt roku brīdī, kad tiek izrunāta tā vai cita skaņa vai zilbe.

4. Viens no rotaļu darbības veidiem ir didaktiskā spēle, kas dod iespēju bērniem plašāk pieradināt pie apkārtējās dzīves viņiem pieejamās intelektuālās un aktīvās praktiskās darbības formās.

5. Spēle kļūst par apmācības metodi un iegūst didaktiskās spēles formu tad, ja tajā ir skaidri noteikts didaktiskais mērķis, spēles noteikumi un darbības. Šādā spēlē bērnus iepazīstina ar noteikumiem, rotaļu darbībām, kuras spēles gaitā tiek apgūtas, sistematizētas, apkopotas.

3. Empīriskais pētījums fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem didaktiskās spēlēs un vingrinājumos

3.1. Pētījuma metodoloģija un pētījumā iesaistīto bērnu raksturojums tiks ietverta arī vārdu krājuma pārbaude pirms pētījuma

Ar mērķi pārbaudīt hipotēzi, darba autore organizēja pētniecisko darbu, kurā tika iekļauti trīs posmi:

1. Skaņu izrunas traucējumu definēšana un klasifikācija vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar FFT (fonētiski fonemātiskiem traucējumiem).

2. Nodarbību sistēmas realizācija ar skaņas izrunas korekcijas mērķi vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar FFT, izmantojot didaktiskās spēles un vingrinājumus.

3. Atkārtotā pētnieciskā darba veikšana, ar kuru tika noskaidrota efektivitāte, ko sniedz koriģējošais darbs ar didaktisko spēļu un vingrinājumu izmantošanu.

Savā pētījumā darba autore izmantojusi šādas metodes:

- bērnu novērošana;
- bērnu runas logopēdiskā izpēte;
- pedagoģiskā izpēte izmēģinājuma darbība;
- pētījumā ieguto datu apstrāde.

Novērošana – mērķtiecīgs izziņas process, kurā kaut ko uzzina, secina u. tml., empīriskā pētīšanas metode, mērķtiecīga dažādu izpausmju uztvere pētāmo uzvedībā un darbībā; izvirzītās hipotēzes, teorijas, teorētisko pētījumu patiesumu pārbaude (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 216).

Bērna runas logopēdiskā izpēte ir pamats korekcijas darba nepieciešamības noteikšanai. Tā ir rūpīga, sistēmiska bērna runas pārbaude, zinātniski pamatots izpētes komplekss, kas nepieciešams, lai iespējami ātri un precīzi noteiktu runas traucējumu struktūru un dabu; noteiktu pamatotu logopēdisko slēdzienu; konstatētu bērna individuālajai attīstībai raksturīgo un savlaicīgi varētu uzsākt korekcijas darbu (Tūbele, 2002, 5).

Pedagoģiskā izpēte izmēģinājuma darbība tiek izmantotas dažādas metodes:

- praktiskās (daudzveidīgi artikulācijas orgānu, pirkstu, balss u. c. vingrinājumi; rotaļas – kustību, lomu, radošās u. c.; grafisko shēmu modelēšana).
- uzskatāmības (priekšetu, attēlu, maketu u. c. vērojumi; dažādu skaņu ierakstu klausīšanās; filmu izmantošana dažādos darba posmos).

- vārdiskās (verbālās) metodes, ņemot vērā bērna vecumīpatnības, runas traucējuma struktūru, korekcijas darba mērķi un konkrēto darba posmu (Miltiņa, 2005, 17).

Pētījumā ieguto datu apstrāde. Dokumentācija un atskaites. Reālais logopēda darba veikums tiek atspoguļots atskaites dokumentos. Bērnu ar runas traucējumiem iedalījums grupās, viņu dinamiskā novērošana, korekcijas rezultāti, kas nosaka viņu pārceļšanu no vienas grupas otrā vai noņemšanu no uzskaites, rod izpausmi speciālās uzskaites lapās. Padziļinātās bērna attīstības un runas izpēte, kā arī nodarbības veiktie uzdevumi un iegūtie rezultāti ierakstāmi *individuālā darba dienasgrāmatā* (Miltiņa, 2008, 34).

Izmeklējot bērnus, tika izmantota M.Fomičevas (1980), T.Fiļičevas (1999), G.Čirkinas (1993) runas izpētes metode, un O.Inšakovas (2018) logopēdiskais albums.

Pētot skaņu izrunā, tika noteikts nepareizi izrunāto skaņu skaits, kādas fonētiskās grupas tika pārkāptas, skaņu izrunas traucējumu raksturs (izkropļojumi, izlaidums, aizstāšana, jaukšana) dažādos fonētiskajos apstākļos.

Runas izpētes metodes:

- 1) skaņu izrunas izpēte;
- 2) fonemātiskās dzirdes izpēte;
- 3) vārda zilbju struktūras izpēte;
- 4) vārdu krājums.

1. Skaņu izrunas izpēte

Runas skaņu izpēte bērniem sākās ar rūpīgu izolētās izrunas pārbaudi. Tad tika pētītas skaņas vārdos un teikumos. Tika pārbaudītas šādas skaņu grupas:

- patskaņi: *A, O, V, Э, И, Ы*;
- svelpeņi un šņāceņi: *C, C', З, З', Ц, Ц', Ч, Ч'*;
- sonoritātes: *P, P', Л, Л', М, М', Н, Н'*;
- nebalsīgie un balsīgie līdzskaņi: *П-Б, Т-Д, К-Г, Ф-В*; troksneņi un skaneņi: *П'-Б', Т'-Д', К'-Г', Ф'-В'*;
- skaneņi kombinācijā ar dažādiem patskaņiem: *П'И, П'А, П'Э, П'У* (kā arī *Д', М', Т', С'*).

Izmeklēšanas laikā darba autore atzīmēja bērnu izrunāto izolēto skaņu traucējuma raksturu, (piemēram, skaņa *C* - starpzobu: skaņu *Ц* aizvieto ar starpzobu *C*; skaņu *Ч* aizvieto ar *Т'*).

Sākumā tika piedāvātas skaņas, kuras krasi atšķīrās viena no otras artikulācijas ziņā, pēc tam līdzīgākās. Tajā pašā laikā bija gadījumi, kad bērni nevarēja pārslēgties no vienas skaņas uz otru un tā vietā, lai atkārtotu otrā pāra sākotnējo skaņu, viņi neatlaidīgi atkārtoja iepriekšējo.

Tika atzīmēti arī “vidējās” artikulācijas parādīšanās (piemēram, *T* un *Д* atveidoja ar to pašu daļēji skanīgu *T* un daļēji mīksto *T'*). Tad tika noskaidrots, kā bērns izmanto skaņas savā runā.

Pārbaudes laikā uzmanība tika pievērsta skaņu aizstāšanai, izkropļojumiem un trūkstošām skaņām. Ar šo mērķi tika izpētīta vārdu izruna. Tika piedāvāti attēlu komplekti, iekļaujot vārdus ar pārbaudāmām skaņām; tika izvēlēti vārdi ar atšķirīgu zilbju struktūru. Piemēram, svelpeņi un šņāceņi tika izrunāti vārdu piemēros *собака, усы, нос, сумка, автобус, снеговик* (1. pielikums).

Īpašo uzmanību veltīja tam, kā šīs skaņas tika izrunātas teikumos. Piemēram: *У кошки пушистый хвост. Саша уступил место старушке. Медвежонок залез на сосну. У наседки пять пушистых цыплят. В чаще щебечут птицы.*

Sonoro skaņu *P, P', Л, Л', М, М', Н, Н'* izruna tika pētīta izolēti, kā arī zilbjos un vārdos: *рыба, корова, топор, ведро, помидор, трактор, репа, фонарь, дверь, ремень, верёвка, брюки* (2. pielikums).

Balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu (*П-Б, Т-Д, К-Г, Ф-В, С-З*) izrunas izpēti laikā bija jāņem vērā, ka bērnu līdzskaņu uztveres pakāpe ne vienmēr var izpausties vienādi. Vārdi atkārtotāšanai: *белка, вагон, кубики, бумага, звонок, медвежонок*. Teikumi atkārtotāšanai: *На дубе прыгает белка. Дети видели в лесу дупло дятла. У Зины болят зубы. Соня завязывает синий бант. Змея шипит, а жук жуужжит.*

Troksneņu un skaneņu izruna tika pētīta to savienojumos ar patskaņiem *И, Я, Е, Ё, Ю* vārdos: *дети, котенок, рюмка, белье, пять*. Teikumi atkārtotāšanai: *У кошки пять котят. Ребята любят изюм. Тетя Нюра сварила кисель из клюквы.*

Speciālo uzdevumu rezultātā tika konstatēta spēja pārslēgties uz artikulācijas kustībām. Bērnam tika piedāvāts vairākas reizes atkārtot skaņu vai zilbju rindu, pēc kā skaņu vai zilbju secība tika mainīta. Tika atzīmēti, vai ir viegli pārslēgties: *А-И-У, У-И-А КА-ПА-ТА, ПА-ТА-КА, ТА-ПА-КА, ПЛА-ПЛУ-ПЛО, ПЛО-ПЛУ-ПЛА, КАП-ПАК-КАП-ПАК, РАЛ-ЛАР-РАЛ-ЛАР*.

Tika pārbaudīta prasme izrunāt zilbes ar vairāku līdzskaņu saplūšanu kopā: *СКЛА, ВЗМА, ЗДРА* u.c.

Zilbju struktūras nenozīmīgo traucējumu noskaidrošanai bērnam tika piedāvāts atkārtot teikumus ar paaugstināto skaņu un zilbju vārdu sarežģītību: *Пять пьет горькое лекарство. Космонавт управляет космическим кораблем.* Noskaidrotos skaņu defektus grupēja.

Pārbaudes laikā darba autore pievērs uzmanību skaņu izlaidumiem, kropļojumiem, īpaši skaņu aizstāšanai, jaukšanai (skatīt, 2.tabulu).

Tabula 2. Konstatējošā etapa bērnu skaņu izrunas izpētes rezultāti

Bērņa vārds	Skaņu neizrunā	Skaņu kropļo	Skaņu aizstāj	Skaņu jauc
Alika		С,Л,Т,Д,К,Г	Ш-С;Ц,Ч,Щ-С',Т'; Л,Р-Л'	
Timurs	Р,Л		Ц,Ч,Ш,С-С';Д-Т	
Matvejs			С,Ш,Ц,Ч-С'; З,Ж-З' Б-П;Г-К;Д-Т;Р,Л-Л'	
Olivija	Ц,Ч,З,Ж		Л,Р-Л',Ј Ц,Ч-Т' С,Ш,Щ,З-С'	Г-К, Б-П, Д-Т
Dajana			Р-Л', Ј; Ц,Ч – Т'; С,-С'; З – З'	Ш,Щ,Ж-Ф;Г-К;Б-П; Д-Т
Markus	Ц,Ч,З,Ж, Л,Р		С,Ш,Щ,- С'	
Dīana			Р,Л – Л' Ц,Ч,З,Ж-С';Ш,Щ-С'	Ж – Т Т - Ч

Kā redzams 2. tabulā, 3 bērniem tika noskaidrots skaņu izlaidums vārda sākumā (Timuram, Olivijai un Markusam), bet 1 bērnam (Alikai) novērots skaņu kropļojums; 7 pirmsskolas vecuma bērniem konstatēta skaņas aizstāšana ($P - Л, P' - Л', P - Ј$), un 3 bērniem – skaņu jaukšana ($Ш, Ж-Ф, Ж-Т, Т-Ч, Г-К, Д-Т, Б-П$). Dažreiz bērniem ar labu fonemātisko uztveri runā parādās pieskaņas tā vietā, lai pilnībā zaudētu skaņu dažās pozīcijās.

Artikulācijas aparāta funkciju un uzbūves izpēte.

Balstoties uz S.Tūbeles (Tūbele, 2002, 40), kā arī O.Romanovičas un E.Koļcovas (Романович, Кольцова, 2013, 12) atziņām par perifērā artikulācijas aparāta uzbūvi un kustīgumu, darba autore pievērsusi īpašu uzmanību bērnu anatomiskās uzbūves īpatnībām (lūpas, zobi, sakodiens, cietās un mīkstās aukslējas, ūka, mēle) un pārbaudījusi runas orgānu kustīgumu.

Darba autore uzskata, ka nepieciešams iepazīties ar artikulācijas aparāta uzbūvi un tā darbību, lai skaņas izrunātu pareizi. Perifērā artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma pārbaudes laikā darba autore pievērsusi uzmanību kustību precizitātei un palīgstībām (parādās vai neparādās), vai bērni spēj turēt artikulācijas orgānus noteiktā stāvoklī un tonusā (normālā spriedze, vājums vai pārmērīgā spriedze).

Pārbaudot artikulācijas aparāta uzbūvi un kustīgumu, darba autore atspoguļo rezultātus (skatīt, 3.tabulu).

Apzīmējums N - nozīmē, atbilstoši anatomiski fizioloģiskai normai.

3.tabula. Perifērā runas aparāta izpēte

Bērna vārdi	Perifērā artikulācijas aparāta anatomiskā uzbūve					Artikulācijas aparāta kustīgums	
	Lūpas	Zobi	Cietās un mīkstās aukslējas	Ūka	Mēle	Lūpas	Mīkstās aukslējas
Olivija	N	nav 2 apakšējo priekšzobu	N	N	N	N	N
Dajana	N	N	N	N	N	N	N
Markus	N	N	N	N	N	N	N
Alika	N	N	N	N	N	N	N
Timurs	N	N	N	N	N	N	N
Matvejs	N	N	N	N	Īsa zemmēles saite	N	N
Diāna	N	Nav 2 augšējo priekšzobu	N	N	N	N	N

Apkopojot 3. tabulas rezultātus, darba autore secina, ka divām meitenēm (Olivijai un Dajanai) tiek konstatēts zobu trūkums; trim bērniem (Alikai, Timuram un Matvejam) – mēle ir mazkustīga, izpildot artikulācijas vingrinājumus; Matvejam tiek konstatēta īsa zemmēles saite, jo bija grūti izpildīt dažādus artikulācijas vingrinājumus, bet Dajanai, Markusam un Diānai grūti noturēt mēli dažādās pozīcijās. Runas izpētes laikā darba autore pārliecinājās, ka fiziskās dzirdes attīstība ir normas robežās. Izziņas no otorinolaringologa nevienam bērnam nav.

Fonemātiskās uztveres izpēte

Tā kā lielākā daļa bērnu aizstāj skaņas, darba autore pārbauda fonemātisko uztveri, fonemātisko analīzi, fonemātisko sintēzi, vārda zilbju struktūru, vārdu krājumu, izmantojot T.Fiļičevas un G.Čirkinas materiālus (Филичева, Чиркина, 1993) un O.Inšakovas (Иншакова) albumu (2018).

Lai noskaidrotu fonemātiskās uztveres stāvokli, tika izmantoti šādi uzdevumi:

Uzdevums Nr. 1. Noteikt konkrētās skaņas esamību vai neesamību vārdā. Logopēds lūdz bērnam atbildēt uz jautājumu: *Есть ли звук Р в слове рак?*

Uzdevums Nr. 2. Parādīt attēlus ar konkrēto skaņu. Logopēds sauc attēlu nosaukumus, bet bērnam piedāvā sameklēt un parādīt tos attēlus, kuru nosaukumā ir konkrētā skaņa.

Uzdevums Nr. 3. Saklausīt vārdu ar konkrēto skaņu. Bērnam piedāvā noklausīties teikumu un atrast vārdu ar konkrēto skaņu. Logopēds: *Я произнесу предложение, а ты внимательно послушай и скажи, в каком из слов есть звук В? (Ворона сидит на суку).*

Uzdevums Nr. 4. Izvēlēties attēlu pārus vārdiem paronīmiem. Logopēds nosauc vārdus, atšķirīgus ar vienu skaņu, un lūdz bērnam parādīt tiem atbilstošus attēlus. Logopēds: *Покажи, где люк, а где лук. Покажи, где кот, а где год, где сова, а где софа* (3. pielikums).

Fonemātiskās analīzes izpēte

Fonemātiskās analīzes izpētes pamatā tiek izmantota L.Spirovas (1980) izpētes metode, kurā ietekts uzsākt izpēti ar patskaņu noteikšanu vārda sākumā uzsvērtā zilbē, un līdzskaņu noteikšanu vārda beigās, pakāpeniski pārejot uz bērniem sarežģītākām skaņu pozīcijām.

Uzdevums Nr. 1. Noteikt skaņas vietu vārdā. Logopēds piedāvā bērnam atbildēt uz jautājumu: *Где ты слышишь звук У, в слове утка, звук А в слове мак, звук О в слове ведро: в начале, середине или в конце?*

Uzdevums Nr. 2. Izcelt līdzskani no 2 skaņu saplūšanās kopā. Bērnam lūdz noteikt skaņas esamību sarežģītākā pozīcijā, kad skaņa atrodas blakus citiem līdzskaņiem.

Uzdevums Nr. 3. Noteikt, cik skaņu ir vārda sastāvā. Tiek piedāvāts nosaukt attēlu un saskaitīt, cik šajā vārdā ir skaņu.

Uzdevums Nr. 4. Noteikt skaņas vietu vārdā. Bērnam ir jānosauc viens vārds un jāatbild uz jautājumu: *Который по счёту звук П в слове ШАПКА?*

Uzdevums Nr. 5. Noteikt skaņu secību vārdā. Logopēds prasa bērnam nosaukt jebkuru no attēliem un noteikt skaņas vietu vārdā attiecībā pret citām skaņām. Piemēram: *После какого и перед каким звуком находится звук О в слове ДОМ* (4. pielikums).

Fonemātiskās sintēzes izpēte

Izpētot fonemātisko sintēzi, tiek noteiktas bērnu spējas izveidot vārdus no dažāda skaņu skaita, kas atrodas dažādā secībā.

Uzdevums Nr. 1. Izveidot vārdus no dotā skaņu skaita. Logopēds izolēti sauc skaņas, kas ir vārda sastāvā, nemainot to secību. Bērnam ir jānosauc vesels vārds.

Uzdevums Nr. 2. Izveidot vārdus no skaņām, dotām nepareizā secībā. Logopēds: *Составь слова из 3-4 звуков, которые я тебе назову. Звуки можно менять местами.* (5. pielikums).

Fonemātiskās uztveres, fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes izpētes rezultāti.(skatīt 4.tabulu).

4. tabula. Fonemātiskās uztveres pārbaude 2019. gada septembrī

Kritēriji	Olivija	Dajana	Markus	Alika	Timurs	Matvejs	Diāna
Saklausīt skaņu	3	2	2	2	2	2	2
Noteikt pirmo skaņu (patskani) vārdā	2	2	2	3	2	3	2
Noteikt pēdējo skaņu (līdzskani) vārdā	2	1	1	1	2	1	1
Noteikt pirmo skaņu (līdzskani) vārdā	2	2	2	2	2	2	2
Nosaukt skaņas zilbē	2	2	2	2	2	2	2
Mutiski noteikt skaņu skaitu vārdā	2	1	1	1	1	1	1
Noteikt zilbju skaitu vārdā	2	1	2	1	2	1	1
Kopā/vidēja balle	2,1	1,6	1,7	1,7	1,6	1,7	1,6

Vērtēšanas sistēma:

- 4 - visus uzdevumus bērns izpilda pareizi;
- 3 - uzdevums izpildīts ar kļūdām;
- 2 - daļēji izpilda uzdevumu vai ar logopēda palīdzību;
- 1 - uzdevums izpildīts nepareizi.

Fonemātiskās uztveres pārbaudes vidējā balle:

- 1,6 – 1,7 punkti – zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis
- 2,1 – 2,6 punkti – vidējais fonemātiskās uztveres attīstības līmenis
- 3,5 – 3,6 punkti – augsts fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.

Analizējot tabulā apkopotos datus, tiek secināts, ka 6 bērniem (Dajanai, Markusam, Alikai, Timuram, Matvejam, Diānai) ir zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis (no 1,6 līdz 1,7 punktiem), 1 bērnam (Olivijai) ir vidējais fonemātiskās uztveres attīstības līmenis, jo meitene ieguvusi 2,1 punktus. Olivija vislabāk ir tikusi galā ar uzdevumiem, taču tas ir izpildīts ar kļūdām un ar nepieciešamību atkārtot instrukcijas, tad viņa ir patstāvīgi izlabojusi pieļautās kļūdas; bērni spēj noteikt pirmo skaņu vārdā (patskani, līdzskani), bet sagādā grūtības tādi uzdevumi kā sapludināt skaņas zilbēs, noteikt zilbju skaitu vārdā; uzdevumu, kurā vajadzēja noteikt skaņu skaitu vārdā, Olivija un Matvejs ir paveikuši, bet ar kļūdām, iespējams, bērnus samulsināja tas, ka sākumā vienkārši nebija sapratuši uzdevumu. Savukārt Markusam un Diānai, kā arī Alikai un Dajanai vispār nav izdevies sapludināt skaņas zilbē. Visi bērni spēj parādīt priekšmetu attēlus pēc dzirdes, bet pašiem uzdevumā “nosaukt vārdu pārus” bija pieļautās kļūdas.

Zems fonemātiskās pašuztveres līmenis (Alikai, Timuram, Matvejam, Dajanai, Markusam, Diānai) ar lielāku skaidrību izpaudās šādi:

- a) neskaidra fonēmu savā un svešo runā atšķirības uztveršana ar dzirdi (pirmkārt, balsīgo un nebalsīgo, svelpeņu - šņāceņu, troksneņu – skaneņu, svelpeņu – šņāceņu – afrikātu u.c.);
- b) nesagatavotība elementāro skaņu un sintēzes analīzes formām;
- c) grūtības, analizējot runas skaņu sastāvu.

Bērniem ar runas fonētiski fonemātisko nepilnīgo attīstību ir noteikta saistība starp fonemātiskās uztveres līmeni un defektīvo skaņu skaitu, t.i. jo vairāk skaņu neizdodas atskaņot, jo zemāka ir fonemātiskā uztvere. Tomēr starp izrunu un skaņu uztveri ne vienmēr ir precīza atbilstība. Piemēram, bērns var izkropļoti izrunāt 6 skaņas (piemēram: Diāna, Matvejs, Timurs un Markus) un pēc dzirdes neatšķirt lielāku skaņu skaitu, turklāt no dažādām grupām.

Vārda zilbju struktūras izpēte

Vārdu zilbju struktūras izpēte balstās uz A.Markovas metodikas, kas piedāvā izpētīt bērnu izrunu ar atšķirīgām zilbju struktūrām atkarībā no bērnu vecuma sarežģītības.

Uzdevums Nr. 1. Divu zilbju vārdi no divām atvērtām zilbēm.

Uzdevums Nr. 2. Trīs zilbju vārdi no atvērtām zilbēm.

Uzdevums Nr. 3. Vienzilbes vārdi.

Uzdevums Nr. 4. Divu zilbju vārdi ar vienu slēgtu zilbi.

Uzdevums Nr. 5. Divu zilbju vārdi ar līdzskaņu saplūdi vārda vidū.

Uzdevums Nr. 6. Trīs zilbju vārdi ar slēgtu zilbi u.c. (6. pielikums).

Vārda zilbju struktūras izpētes rezultāti.(skatīt 5.tabulu).

5. tabula. Vārda zilbju struktūras pārbaude 2019. gada septembrī

Vārda zilbju struktūras pārbaudes uzdevumi	Olivija	Dajana	Markus	Alika	Timurs	Matvejs	Diāna
Divu zilbju vārdi no divām atvērtām zilbēm	4	3	3	4	3	3	3
Trīs zilbju vārdi no atvērtām zilbēm	3	3	3	4	3	3	3
Vienzilbes vārdi	4	3	3	4	3	3	2
Divu zilbju vārdi ar vienu slēgtu zilbi	3	2	3	3	3	3	2
Divu zilbju vārdi ar līdzskaņu saplūdi vārda vidū	3	2	2	3	2	2	2
Trīs zilbju vārdi ar slēgtu zilbi	2	3	2	3	2	2	2
Kopā/vidēja balle	3,66	2,67	2,66	3,5	2,66	2,66	2,33

Vērtēšanas sistēma:

- 4 - visus uzdevumus bērns izpilda pareizi;
- 3 - uzdevums izpildīts ar kļūdām;
- 2 - daļēji izpilda uzdevumu vai ar logopēda palīdzību;
- 1 - uzdevums izpildīts nepareizi.

Vārda zilbju struktūras pārbaudes vidējā balle:

- 1 – 2 punkti – zems vārda zilbju struktūras attīstības līmenis
- 2 – 3 punkti – vidējais vārda zilbju struktūras attīstības līmenis
- 3 – 4 punkti – augsts vārda zilbju struktūras attīstības līmenis.

Ņemot vērā, ka bērniem ar FFT var būt grūtības, izrunājot vairākzilbju vārdus ar atšķirīgu skaņas piepildījumu, logopēds ieteica bērnam nosaukt vairākas attēlos parādītās darbības, piemēram: *Водопроводчик чинит водопровод. Гимнасты выступают под куполом цирка. Ткачиха тклет ткань. Мотоциклисты едут на мотоцикле. Фотограф фотографирует детей и т.д.* Tad bērns atkārtoja logopēda nosauktos vārdus: *ковер, дверь, снеговик, регулировщик сковорода, скатерть, троллейбус и т.п.* (tiek rekomendēts piedāvātos attēlu nosaukumus izrunāt vairākas reizes pēc kārtas).

Svarīgi bija arī atzīmēt, vai vārdi, kuru zilbju struktūra ir izkropļota, sastāv no apgūtām vai neapgūtām skaņām. Tika ņemts vērā izkropļojuma raksturs: zilbju skaita samazinājums:

маток nevis *молоток*, zilbju vienkāršojums: *туль* nevis *стул*, zilbju asimilācija: *матуетка* nevis *табуретка*, zilbju skaita pievienošana: *команамата* nevis *комната*, zilbju un skaņu pārstāstījums: *деверо* nevis *дерево*.

Kā redzams zilbju struktūras izpētes rezultātā, visiem bērniem novērots zems izpildes līmenis. Bērniem ar FFT ir raksturīgs izplūdušs un nestabils runas noformējums. Vairākos gadījumos bērni nespēj pareizi atveidot sarežģītu vārdu zilbju struktūru.

Vārdu krājuma izpēte

Vārdu krājuma izpētes procesā tika pasniegts materiāls, kas ļauj veikt katra izpētītā bērna runas vārdu krājuma kvalitatīvu un kvantitatīvu analīzi. Šim nolūkam tiek izmantots priekšmetu, darbību un īpašību nosaukuma panēmiens, spēja sameklēt vienveidīgus vārdus, apkopot jēdzienus. Šis darbs tiek veikts saskaņā ar S.Ševčenko (2001) piedāvāto metodiku.

Lietvārdi:

Uzdevums Nr. 1. Nosaukt sejas un ķermeņa daļas.

Uzdevums Nr. 2. Pēc kārtas nosaukt katras grupas visus viendabīgus priekšmetus un sameklēt tiem vispārinošo vārdu.

Uzdevums Nr. 3. Nosaukt priekšmetu, kura nav, pēc logopēda teiktā apraksta. *Как называется помещение, где читают, или обменивают книги. Библиотека.*

Uzdevums Nr. 4. Attēlos nosaukt vārdus ar līdzīgu nozīmi, kas apzīmē objektus. (*Вагон – поезд*) (7. pielikums).

Darbības vārdi:

Uzdevums Nr. 1. Nosaukt noteiktam priekšmetam raksturīgāku darbību.

Uzdevums Nr. 2. Nosaukt darbības vārdus ar līdzīgu nozīmi. (*Вяжет, шьёт, вышивает*).

Uzdevums Nr. 3. Nosaukt noteiktam priekšmetam raksturīgāku darbību. Logopēds jautā: *Что делает молния? Сверкает. Что делают часы? Ходят* (8. pielikums).

Īpašības vārdi:

Uzdevums. Izvēlēties attēlam vārdu ar pretēju nozīmi. Vispirms logopēds saka priekšā uzdevuma izpildes piemēru: *белый – чёрный*. Tad bērns patstāvīgi veic logopēda uzdevumus, izvēlas vārdus ar pretēju nozīmi.

Kādības īpašības vārdi:

Uzdevums. *Назови, какой формы предмет. Какого цвета предметы. Назови оттенки. Назови, какие на вкус нарисованные фрукты, овощи.*

Attieksmes īpašības vārdi:

Uzdevums Nr. 1. Logopēds lūdz bērnam pateikt, no kāda materiāla ir izgatavots attēlā redzams priekšmets. *Шкаф какой? Деревянный.*

Uzdevums Nr. 2. Nosaukt īpašības vārdu pēc tā nozīmes. *Как называется фонарь, который можно носить в кармане? Карманный.*

Uzdevums Nr. 3. *Какой у Милы лист? Дубовый. А какой лист у Нины? Кленовый.*

Uzdevums Nr. 4. Logopēds uzdod jautājumu: *Зима. А как будет называться день, изображённый на картинке? Зимний.*

Uzdevums Nr. 5. Logopēds rāda bērnam attēlu ar astes ilustrāciju un uzdod jautājumu: *Чей это хвост? Это хвост лисий или заячий?(9. pielikums).*

Apstākļa vārdi:

Uzdevums Nr. 1. Nosaukt kvalitatīvus apstākļa vārdus. Logopēds prasa bērnam paskatīties uz bruņurupuci un atbildēt: *Как ползает черепаха? Медленно. Как светит месяц ночью? Ярко.*

Uzdevums Nr. 2. Logopēds uzdod bērnam jautājumu pēc attēla: *Когда (в какое время суток) дети идут в детский сад? Утром. Когда (в какое время суток) дети в детском саду ходят гулять? Днём (10. pielikums).*

Skaitļa vārdi:

Uzdevums Nr. 1. Logopēds lūdz bērnam saskaitīt attēlotos priekšmetus.

Uzdevums Nr. 2. Nosaukt kārtas skaitļa vārdus pēc attēla *ПЕПКА*. Logopēds jautā: *Которым по счёту стоит дед? Которой по счёту стоит бабка? Первым, вторым. (11. pielikums).*

Vietniekvārdi:

Uzdevums. Nosaukt vienskaitļa un daudzskaitļa vietniekvārdu. Logopēds lūdz izveidot teikumu par meiteni. Bērnam dots uzdevums, ka vārds *девочка* ir jāaizvieto ar vietniekvārdu (*она*). Līdzīgi tiek piedāvāts izpildīt uzdevumu ar vārdu *дети* (Ševčenko, 2001, 224).

Vārdu krājuma izpētes rezultāti.(skatīt 6.tabulu).

6. tabula. Vārdu krājuma pārbaude 2019. gada septembrī

Vārda krājuma pārbaudes uzdevumi	Olivija	Dajana	Markus	Alika	Timurs	Matvejs	Diāna
Lietvārdi	4	4	4	4	4	4	4
Darbības vārdi	4	4	3	4	3	3	4
Īpašības vārdi	3	3	3	3	3	3	3
Kādības īpašības vārdi	4	4	3	4	3	4	4
Attieksmes īpašības vārdi	4	3	3	4	3	3	3
Apstākļa vārdi	3	3	3	3	2	2	2
Skaitļa vārdi	4	4	3	4	3	3	3
Vietniekvārdi	4	3	3	3	3	3	3
Kopā/vidēja balle	3,75	3,5	3,13	3,63	3	3,13	3,25

Vērtēšanas sistēma:

- 4 - visus uzdevumus bērns izpilda pareizi;
- 3 - uzdevums izpildīts ar kļūdām;
- 2 - daļēji izpilda uzdevumu vai ar logopēda palīdzību;
- 1 - uzdevums izpildīts nepareizi.

Vārda krājuma pārbaudes vidējā balle:

- 1 – 2 punkti – zems vārda krājuma attīstības līmenis
- 2 – 3 punkti – vidējais vārda krājuma attīstības līmenis
- 3 – 4 punkti – augsts vārda krājuma attīstības līmenis.

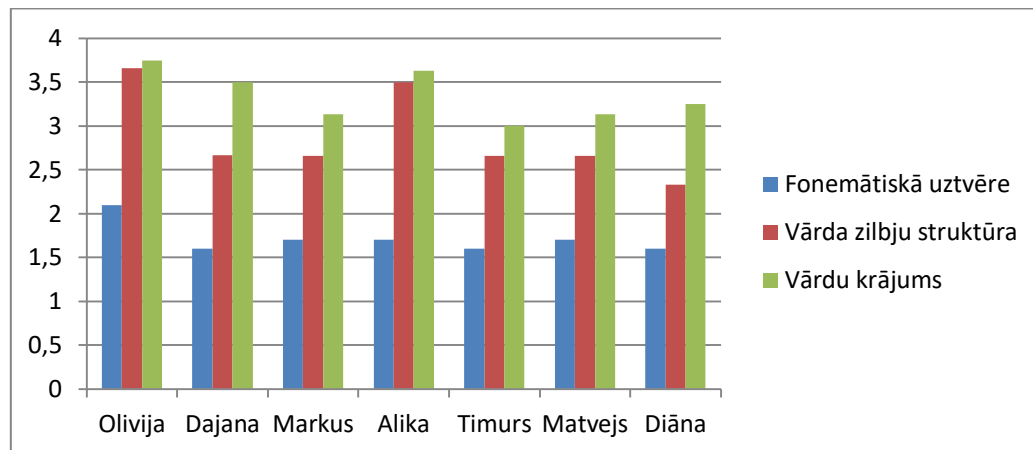
Analizējot datus, kas iegūti vārda krājuma pārbaudes gaitā, augsts līmenis Olivijai, Dajanai, Alikai. Bērni nosauca pareizi visus īpašības vārdus (formu, krāsas materiālu utt). Nelielas grūtības sagādāja Markusam, Timuram un Matvejam, nevarēja nosaukt pareizi visus attēlus, ko viņam rādījis logopēds, un aprakstījis to pazīmes pēc logopēda uzdotajiem jautājumiem. Visiem bērniem ir izveidojusies pareiza un precīza atbilstība starp vārdu un priekšmeta, darbības un pazīmes tēlu.

Bērnu runas izpētes rezultāts 2019. gada septembrī (skatīt 7. tabulu).

7. tabula. Bērnu runas izpētes rezultāts 2019. gada septembrī

	Olivija	Dajana	Markus	Alika	Timurs	Matvejs	Diāna
Fonemātiskā uztvēre	2,1	1,6	1,7	1,7	1,6	1,7	1,6
Vārda zilbju struktūra	3,66	2,67	2,66	3,5	2,66	2,66	2,33
Vārdu krājums	3,75	3,5	3,13	3,63	3	3,13	3,25

Vizuāli uzskatāmāk 7. tabulā iekļautie rezultāti atspoguļoti 4. attēlā.

4. attēls. Bērnu runas izpētes rezultāts 2019. gada septembrī

Runas kartē tika atzīmētas tās kļūdas, kuras bērns pieļāva visu uzdevumu izpildes laikā. Pasniegto izpētes rezultātu analīze palīdzēja noteikt logopēdisko slēdzienu. (18. pielikums)

Šis pētījums tika veikts Ventspils pirmsskolas izglītības iestādē "X" no 2019. septembra līdz 2020. gada martam. Kopumā izpētē piedalījās 12 bērni no vecākās grupas. Bērnu grupas sastāvā bija 5 cilvēki (3 zēni un 2 meitenes), kuriem bija novēroti runas traucējumi. Pēc ārsta slēdziena, nevienam bērnam netika konstatēti dzirdes, redzes vai intelekta traucējumi. Izpētāmo bērnu vecums ir no 5,3 līdz 6,5 gadiem. Visi bērni ir krievu tautības, t.i. visiem bērniem krievu valoda ir dzimtā valoda.

Olivija. Meitene nespēj atveidot afrikatīvās skaņas. Svelpeņu vietā izrunā attiecīgos mīkstos svelpeņus, šņāceņu vietā – mīkstos svelpeņus, Ц-T' vai C' , Ч-T' , Щ-C' , Л-Л' , P-P' . Dažas skaņas meitene spēj izrunāt izolēti, bet runā tos nelieto, bieži nomaina ar vienpāra skaņām. Piemēram, balsīgos nomaina ar nebalsīgiem, eksplozīvās ar frikatīviem. Meitenes artikulācijas aparāta uzbūve un dzirde atbilst normai. Šeit ir daži Olivijas izrunāto vārdu ar trūkstošo vai

nepareizi izrunāto skaņu piemēri: *сумка- с'умка, замок-с'амок, цапля -с'агош, рука-л'ука, яблоко-апл'ко, утюг-утук*. Novēroti fonemātiskās uztveres traucējumi. Slēdziens: FFT.

Dajana. Izruna: skaņu *C* viņa aizvieto ar *СЬ, З-СЬ*. Šņāceņus aizvieto ar skaņām, tuvām *Ф, Щ - Ф, Ж - Ф*. Afrikātu vietā izruna skaņas *Ц-ТЬ* vai *СЬ, Ч-ТЬ*. Skaņa *P* bieži tiek nomainīta ar *ЛЬ* vai *J*. Nebija skanīguma; skaņu *Д - Т, Г - К* aizvietošana. Dajana izruna: *собака - с'апака, жук - фук, шуба - фуна, бабушка - папушка, замок - сшок, дуб - туп, рука - лука, шар - фяй, чулки - т'ул'ки, щетка - с'етка, нонити (ножницы)* utt. Artikulācijas aparāta uzbūve un dzirde atbilst normai. Artikulācijas aparāta kustības ir trūcīgas. Mēles un lūpu kustības ir palēninātas, ir grūtības virzīt mēli uz augšu. Novēroti fonemātiskās uztveres traucējumi. Slēdziens: FFT.

Markus. Trūkstošās skaņas: afrikatīvās, *P* un *Л* vārda sākumā. Svelpeņus un šņāceņus viņš aizvieto ar skaņu *СЬ*. Tika novērots skaņu pārstatījums vārdā. Piemēram, zēns izrunā *кл'анташ* nevis *карандаш*, *сахай - сахар*, *забой - забор*, *кал'авать - кровать*, *мал'аковъ - морковь*, *татбус - троллейбус*, *абоко - яблоко*. Novēroti fonemātiskās uztveres traucējumi. Artikulācijas aparāta uzbūve un dzirde atbilst normai. Artikulācijas aparāta kustības ir nedaudz ļenganas. Mēle kustību laikā mazliet novirzās pa labi, bija grūtības to pacelt uz augšu un noturēt šajā pozīcijā. Zēns nespēj izcelt nevienu skaņu vārdā, nespēj sadzirdēt, vai tā atrodas vārdā. Slēdziens: FFT. Pedagoģiskā novērošanas protokols skatīt 19 pielikumā.

Alika. Izpētes laikā tika novērots svelpeņu izrunas kropļojums. Meitenei ir sānu sigmatisms, sānu izruna skaņām *Л, Т, Д, К, Г У*. Šņāceņus viņa aizvieto ar sānu svelpeņiem. Skaņas *Ц, Ч* un *Щ* aizvieto ar *СЬ* vai *ТЬ*. Trūkst afrikātu. Skaņu *Л* aizvieto ar *ЛЬ*. Vārdus ar šīm skaņām viņa izrunā šādi: *с'апака - шапка, кос'ка - кошка, з'ук - жук, ноз'нити - тножницы, 'тепъ - цепь, тул'ки - чулки, от'ки - очки, с'ука - шука, ясик - ящик, люка - рука, тополь - топор*. Artikulācijas aparāta uzbūve atbilst normai. Artikulācijas aparāta kustības ir nepilnīgas. Fonemātiskā uztvere ir nepilnīgi attīstīta. Slēdziens: FFT.

Timurs. Runa ir neskaidra. Sākumā likās, ka trūkst vairums skaņu. Detalizētā pētījuma laikā tika konstatēts, ka vairākas skaņas ir, bet zēns nelieto tos patstāvīgā runā. *Л, Р* un visas balsīgas skaņas spēj izolēti izrunāt, bet runā tos nelieto. Artikulācijas aparāta uzbūve un dzirde atbilst normai. Mēles un lūpu kustības ir ļenganas, nepilnīgas, ar grūtībām spēj noturēt un mainīt artikulācijas pozas, novērota pastiprināta siekalošanās.

Стол izrunā kā *с'ол*, *курица - куис'а*, *утюг - утуг*, *дедушка - тетус'ка* utt. Slēdziens: FFT.

Matvejs. Izruna ir nepareiza. Visus svelpņus izrunā mīkstināti. Šņāceņus un afrikātus aizvieto ar mīksti svelpņiem, *P* un *Л* ar mīksto *Л*. Balsīgos līdzskaņus izolēti izrunā pareizi, bet runā tos sajauc ar vienpāra nebalsīgiem līdzskaņiem. Tālāk ir dažu vārdu izrunas piemēri.

Matvejs izrunā: *нозик* - *ножик*, *сяс'ка* - *чашка*, *побос'ка* - *бабочка*, *полис'* - *палец*, *лэз'ик* - *эжик* utt. Dažus vārdus zēns izrunā savā valodā, kropļoti un nesaprotami. Artikulācijas aparāta izpētes laikā tika atzīmēts, ka zēnam ir īsa zemmes saiti. Mēli ar grūtībām varēja pacelt uz augšu un nevarēja noturēt šajā pozīcijā. Dzirdē atbilst normai. Novēroti fonemātiskās uztveres traucējumi. Slēdziens: FFT.

Diāna. Izkropļotā izruna. Visus svelpņus, šņāceņus un afrikātus aizvieto ar *T*, *C'*. *Л* un *P* aizvieto ar mīksto *Л*. Balsīgās skaņas tiek izrunātas kā nebalsīgās. Runas piemēri: *манка* nevis *собака*, *толок* - *замок*, *тук* - *жук*, *кют* - *ключ* utt. Artikulācijas aparāta uzbūve un dzirdē atbilst normai. Artikulācijas aparāta kustības ir nedaudz ļenganas. Visas skaņas, kuru izruna prasa mēles noturēšanu augšējā pozīcijā tika aizvietotas ar mēles apakšējo pozīciju. Meitene spēja izcelt no analizējamā vārda tikai vienu skaņu, kas atradās vārda sākumā. Visvieglāk bija izcelt patskaņus. Diāna izcēla tos ātri un pareizi. Atšķirt un izcelt līdzskaņus bija diezgan grūti, jo tie tika jaukti ar līdzīgi skanošām skaņām. Piemēram, atbildot uz jautājumu: «*Какой первый звук в слове гусь?*», Diāna nosauca *К*. *А в слове горох?* - arī *К*. *Слово бабушка начинается с какого звука?* - ar *П*. Var minēt vēl daudz piemēru, kur meitene jauca skaņas, izceļot skaņas no vārdiem. Piemēram, izceļot pirmo skaņu vārdā *сумка*, Diāna pareizi pateica skaņu *C*, bet vārdos *шапка*, *шуба* viņa arī nosauca *C* utt. Neskatoties uz to, ka skaņu *Ш* meitene jau bija apguvusi labi un izmantoja to savā runā, uztverot ar dzirdi šīs skaņas atšķiršana no citām palika neskaidra. Izvēloties attēlus, kuru nosaukumi sākās ar līdzskaņi *Ш*, Diāna izvēlējās: *шуба*, *шапф*, *сумка*, *слон*, *шары*, *жук*, *щетка*, *шапка*, *щука*, *слива*. Šī uzdevuma izpildes rezultāts rāda, ka Diānai nav izveidojusies spēja atšķirt skaņas, neskatoties uz to, ka bija paveikts speciālais korigējošais darbs izrunas uzlabošanai.

3.2. Korigējoši attīstošā darbība fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanai, izmantojot didaktiskās spēles

Pētnieciskā darba veidošanās posmā tika izstrādāts strukturālais plāns pareizās skaņas izrunas ieviešanai bērniem ar FFT.

Plāna pamatā ir pareizās skaņu izrunas veidošanas modelis vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar FFT, izmantojot didaktiskās spēles un vingrinājumus.

Pedagoga logopēda koriģējoši attīstošās darbības mācību gada darba plāns (skatīt, 8.tabulu).

Tabula 8. Pedagoga logopēda koriģējoši attīstošās darbības mācību plāns.

Izpildes laiks	Pasākumi
Oktobris 1. nedēļa Oktobris 2. nedēļa Oktobris 3. nedēļa Oktobris 4. nedēļa	Skaņa C. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana Skaņas C automatizēšanas posms zilbēs un vārdos Skaņas C automatizēšanas posms vārdu savienojumos un teikumos Skaņa C'. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana
Novembris 1. nedēļa Novembris 2. nedēļa Novembris 3. nedēļa Novembris 4. nedēļa	Skaņas C' automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos Skaņa 3. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana Skaņas 3 automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos Skaņa 3'. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana
Decembris 1. nedēļa Decembris 2. nedēļa Decembris 3. nedēļa Decembris 4. nedēļa	Skaņas 3' automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos Skaņu C,3 atšķiršana Skaņu C',3' atšķiršana Skaņa Ī. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana
Janvāris 1. nedēļa Janvāris 2. nedēļa Janvāris 3. nedēļa Janvāris 4. nedēļa	Skaņas Ī automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos Skaņu C,Ī atšķiršana Skaņa III. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana Skaņas III automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos
Februāris 1. nedēļa Februāris 2. nedēļa Februāris 3. nedēļa Februāris 4. nedēļa	Skaņu C,III atšķiršana Skaņa Č. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana Skaņas Č automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos Skaņu Č,III atšķiršana
Marts 1. nedēļa Marts 2. nedēļa Marts 3. nedēļa Marts 4. nedēļa	Skaņa Ķ. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana Skaņas Ķ automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos Skaņa P. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana Skaņas P automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos
Aprīlis 1. nedēļa Aprīlis 2. nedēļa Aprīlis 3. nedēļa	Skaņu Ķ,P atšķiršana Skaņa P'. Sagatavošanas posms. Pareizas izrunas mācīšana Skaņas P' automatizēšanas posms zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos

Sagatavošanas posms, kura mērķis ir runas dzirdes un runas kustību analizatorus sagatavot pareizai skaņas uztverei un izrunai. Šā posma galvenie uzdevumi ir darbs, lai pilnveidotu artikulāciju lūpām un mēlei, vingrinātu mīkstās aukslējas un trenētu gaisa plūsmas vadīšanu pa mēles vidu (Miltiņa, 2008, 193).

Sagatavošanās posmā darba autore pievērsusi uzmanību artikulācijas vingrinājumiem. Tā kā perifērā runas aparāta izpētes laikā konstatēts, ka bērniem ir vāji attīstīts artikulācijas aparāts,

darba autore rosina bērņus sistemātiski un pareizi izpildīt artikulācijas aparāta kustības, sēžot spoguļa priekšā. Pie spoguļa tika veikti artikulācijas vingrinājumi: «Сказка о веселом язычке» un Egītas Apšas “*Mēlītes kārtis*”, “*Артикуляционно – пальчиковый игротренинг*” (13. pielikums).

Darbā pie izrunas tika izdalīti posmi: skaņas nostādīšana izolētās izrunas gadījumā un tās pilnveidošana kombinācijā ar citām zilbēm un vārdiem. Praktizējot skaņu nostādīšanu kombinācijā ar citām skaņām, tika ievērota noteikta sistēma: mācīja izrunāt skaņu zilbē un uzreiz vārdā, no kura attiecīgā skaņa izcēlās: atvērtās zilbēs (skaņa uzsvērtā zilbē): *са-сани, су-сук, со-совы, сы-сын*; pretējās zilbēs: *ос-нос*; slēgtās zilbēs: *сас-сосна*; ar līdzskaņiem: *ста-станок, сту-стук, ска-миска*, vārdos, kur apmācāmā skaņa atrodas neuzsvērtā zilbē: *маска, киска, миска*.

Fonemātiskās uztveres attīstība tika realizēta no pašiem pirmajiem logopēdiskā darba posmiem un notika spēles formā frontālās, apakšgrupas un individuālās nodarbībās. Fonemātiskās uztveres attīstības logopēdiskais darbs tika īstenots 5 posmos:

1) Ar runu nesaistītu skaņu atpazīšana. Pēc noklausīšanās izcelt un nosaukt ar runu nesaistītas skaņas (piemēram, sadzīves trokšņi, ielu un skolas skaņas, mūzikas instrumentu skaņas utt.).

Didaktiskā spēle «Узнай игрушку по звуку» (14.pielikums).

Uz galda bērņa priekšā atrodas vairākas skanīgas rotaļlietas: tamburīns, harmonika, zvans, grabulis. Logopēds piedāvā bērņam klausīties un atcerēties katra priekšmeta skaņu. Tad bērņam ir nepieciešams tikai ar dzirdes palīdzību noteikt, kas skan. Katra skanošā objekta nosaukums tiek izrunāts. Skanošo rotaļlietu skaits pakāpeniski palielinās – no trim līdz piecām. Vingrinājums tiek veikts līdz brīdim, kad izdodas labi atšķirt skaļās un kontrastējošās skaņas.

Didaktiskā spēle «Какая коробочка звучит» (14. Pielikums).

Vienādos metāla konfekšu burciņās ieber dažādā lieluma beramos produktus: mannu un griķus, zirņus, pupas, granulētu cukuru. Bērņam vispirms piedāvā uzmanīgi klausīties un atcerēties katra produkta skaņu, kad tas sitas pret metāla burciņu kratīšanas laikā. Tālāk, pēc kārtas kratot burciņas, logopēds katru reizi lūdz bērņam uzminēt, kas atrodas burciņā. Tā kā skaņas atšķirības ir nenozīmīgas, burciņu skaits sākotnēji tiek ierobežots līdz trim, pēc tam tas lēnām palielinās, pastāvīgi salīdzinot akustisko uztveri.

2) Vienādu vārdu, frāžu un skaņu pēc to augstuma, spēka pakāpes un balss tembra atšķiršana.

Didaktiskā spēle «В лесу».

Bērni nostājas aplī, viens bērns – apļa vidū. Skaita pantiņu:

Таня, ты сейчас в лесу,

Мы зовем тебя: «Ау!»

Ну-ка, глазки закрывай,

Кто позвал тебя, узнай.

Ja bērns ir uzminējis pareizi, tad viņš ieņem spēles vadītāja vietu, ja nav uzminējis, tad var pasaukt bērnu vēlreiz. Spēli atkārtoti vairākas reizes.

Didaktiskā spēle «Скажи как...».

Pieaugušais parāda, un tad lūdz bērnam atveidot vienas un tās pašas skaņas rakstura, tembra un emocionālās nokrāsas izmaiņas.

A — raud, klieudz meitene

A — rāda kaklu ārstam

A — dzied dziedātāja

A — šūpojam mazuli

A — meitene iedura sev adatu

O — mamma brīnās

O — vecmāmiņa vaid

O — dzied dziedātāja

O — tētis staipās

O — mežā klieudz mednieks

У — tvaikonis taurē

У — skan stabulīte

У — raud zēns

Didaktiskā spēle «Мама и малыш».

Bērniem tika izdalīti pieaugušo un mazuļu dzīvnieku attēli: govys un teļš, kaza un kazlēns, cūka un sivēns, kaķis un kaķēns, suņš un kucēns u.c. Logopēds nosauc katru skaņu atdarinājumu gan augstā, gan zemā balsī («Му-у», «бе-е», «хрю-хрю» utt.). Orientējoties uz skaņu atdarinājuma raksturu un vienlaicīgi uz balss augstumu, bērniem bija jāceļ augšā attiecīgi attēli.

3) Līdzīga skaņu sastāva vārdu atšķirība.

Didaktiskā spēle «Верно – неверно» (15.pielikums).

Logopēds rāda bērniem attēlu, tad skaļi un skaidri nosauc attēlā redzamo: “vavons”. Tālāk skaidro: “es saukšu šo attēlu gan pareizi, gan nepareizi, bet jūs uzmanīgi klausieties. Kad

es kļūdīšos, sitiet plaukstās.” Tad viņš nosauc: «Вагон – вакон – фагон – вагон – факон – вагом» utt. Pēc tam logopēds parāda nākamo attēlu un nosauc: «Бумага – пумага – тумага – пумака – бумака» utt. Sadzirdot logopēda nepareizi teikto vārdu, bērniem ir jāsit plaukstās. Tad spēle kļuva sarežģītāka: bērniem bija jāreaģē uz nepareizi teikto vārdu nevis sitot plaukstās, bet paceļot augšā riņķi no sarkanā kartona, un turpmāk – paceļot augšā sarkano riņķi, ja pamana kļūdu, bet zaļo riņķi, ja vārds ir nosaukts pareizi.

Didaktiskā spēle «Найду пapy» (16. pielikums).

Atkārtojot aiz pieaugušā, bērns izrunā visus vingrinājuma attēlu nosaukumus. Tad viņš pārros nosauc attēlus, kuru nosaukumi izklausās līdzīgi:

Полено – Колено

Отметка – Конфетка

Батон – Лимон

Утка – Дудк

Пакет – Букет.

4) Zilbju atšķiršana.

Ceturtajā posmā bērniem tika mācīts atšķirt zilbes. Darbs tika veikts šādā secībā:

a) zilbju rindas atveidošana ar uzsvērtās zilbes maiņu: *m/a - ma – ma, n/a - na – na, k/a – ka – ka, ta - t/a – ta, pa - p/a – pa, ka - k/a – ka, ma - m/a – ma, na - n/a – na, ka – ka - k/a.*

b) zilbju kombināciju atveidošana ar kopīgu līdzskani un dažādiem patskaņiem: *та - то – ту, ну - ны – на, бо - ба – бы, ты - та – то, но - на – ну, бу - бо – ба, му - мы – ма, да - ды – до, па - пу – по, мо - ма – мы, ду - ды – да, ку - ко – ка, ва - ву – во.*

c) zilbju kombināciju atveidošana ar kopīgu patskaņi un dažādiem līdzskaniem: *та - ка – па, па - ка – та, ка - на – па, га - ба – да, фа - ха – ка, ка - фа – ха, ба - да – га, ва - ма – на, ма - на – ва.* Tas pats ar patskaņiem *О, У, Ы.*

d) balsīgu un nebalsīgu līdzskaņu zilbju kombināciju atveidošana: *па – ба, та – да, но – бо, ка – га, ну – бу, фа – ва, ны – бы, са – за, ша – жа.* Tas pats ar līdzskaniem *О, У, Ы,* tālāk ar 3 zilbēm: *па - ба – па, та - да – та, ва - фа – ва, но - бо – но, да - та – да, фа - ва – фа, ну - бу – ну, ка - га - ка, са - за – са, ны - бы – ны, га - ка – га.*

e) skaneņu un troksneņu zilbju kombināciju atveidošana: *па-ня, по-нѐ, пу-ню, пы-ни, ма-мя, мо-мѐ, му-мю, мы-ми, ва-вя, во-вѐ, ву-вю, вы-ви, та-тя, то-те, ту-тю, ты-ти, ба-бѐ, бо-бѐ, бу-бю, бы-би, да-дѐ, до-дѐ, ду-дю, ды-ди, фа-фѐ, фо-фѐ, фу-фю, фы-фи.*

f) zilbju pāru atveidošana, pagarinot otru zilbi ar vienu līdzskani: *na-тна, на-нна, та-пта, ка-фка, фа-тфа, ка-тка, та-фта, ка-пка, ма-кма, та-кта, на-фна, на-кна*.

g) zilbju kombināciju atveidošana ar kopēju divu līdzskaņu saplūšanu kopā un dažādiem patskaņiem: *пта-пто-пту-пты, тма-тмо-тму-тмы, кта-кто-кту-кты, кна-кно-кну-кны, фта-фто-фту-фты, фка-фко-фку-фкы, тпа-тпо-тпу-тпы, пна-пно-пну-пны*.

ġ) zilbju pāru atveidošana ar līdzskaņu pozīcijas maiņu to saplūšanas vietā: *пта-тна, кта-тка, фта-тфа, пка-кпа, фка-кфа, хта-тха, фна-нфа, гда-дга, вба-бва*.

Papildus minētām atkārtojumam tika izmantotas spēles:

Didaktiskā spēle «Телефон».

Bērni sēž rindā viens aiz otra. Tad pirmajam bērnam pie auss logopēds nosauc zilbi vai zilbju rindu (piemēram: *су-су-со, на-на-са* utt.), kuru skaņas ir bez izrunas defektiem. Zilbju rinda tiek nodota no viena bērna otram pēc kārtas, un pēdējais to nosauc skaļi. Nodošanas secība no viena bērna otram mainās.

Didaktiskā spēle «Какой отличается?».

Logopēds nosauc zilbju rindu (piemēram: *ну-ну-но, сва-ска-сва, са-ша-са* utt.) un piedāvā bērniem noteikt, kāda zilbe atšķiras no citām un ar ko.

5) Fonēmu atšķiršana (17.pielikums).

Šajā posmā bērniem tika mācīts atšķirt dzimtās valodas fonēmas. Darbs tika uzsākts ar patskaņu mācīšanās: *A, V, И, O, Э, Ы*. Iepazīšanās kārtību ar līdzskaņiem noteica skaņu parādīšanās ontogēnēzē. Vispirms tika veikts darbs ar pareizi izrunātām skaņām, pēc tam noteiktā secībā tika pievienotas jau iepriekš apgūtas skaņas. Šajā posmā tika ieviesti skaņu grafiskie apzīmējumi (piemēram, patskaņiem – sarkans riņķis, līdzskaņiem – zils kvadrāts).

Darba secība pie katras skaņas bija šāda:

1) Iepazīšanās ar skaņu, uztverot to ar dzirdi.

Lai iepazītos ar skaņām, tika izmantotas mīklas, kuru atminējums sākās ar interesējošo skaņu; dzejoļus ar vairākkārt atkārtoto noteikto skaņu; stāsti, kuros galvenā uzmanība tika vērsta uz šīs skaņas dzirdes uztveri. Turklāt, skaņa ir sasaistīta ar konkrēto tēlu un ir atveidota līdzīgi. (*«песенка насосов» - C, «песенка комарика» - 3*).

2) Skaņas artikulācijas precizēšana.

Bērniem tika piedāvāts nosaukt skaņu un pievērst uzmanību artikulācijas orgānu pozīcijām. *«В каком положении губы (язык)?»*. Tādā veidā iegūtas zināšanas kļūst par apzinātām, jo tiek veidotas uz precīzu dzirdes un kinestētisko izjūtu pamata. Darba autore ne tikai

izrunāja skaņu ar bērniem, bet, imitējot mēles stāvokli ar rokām, pievērsa viņu uzmanību nozīmīgiem punktiem.

3) Skaņas raksturojumu noteikšana (patskanis – līdzskanis, balsīgs – nebalsīgs).

Piemēram: skaņa *A* – mute vaļā, mēle atrodas mierīgā stāvoklī, gaisa plūsmai nav šķēršļu, skaņu var brīvi dziedāt (logopēds “diriģē” un kopā ar bērniem izdzied skaņu dažādā augstumā), tika skaidrots, ka šādu skaņu sauc par patskani; skaņa *M* – lūpas sakļautas kopā, gaiss nevar brīvi plūst cauri, jo tam traucē lūpas, skaņu var pavilkt (logopēds ar bērniem izrunā skaņu ilgstoši, parādot ar rokām, ka skaņa “velkas”, bet to nevar nosaukt dažādā skaņas augstumā – t.i. izdziedāt), tika skaidrots, ka šādu skaņu sauc par līdzskani, tad bērniem tika piedāvāts nolikt roku uz kakla un vairākas reizes izrunāt skaņu *M*, tad tika jautāts: «*Что вы чувствуете?*». Kad visi pārliecinājās, ka “kakliņš vibrē”, logopēds skaidroja, ka tas darbojas balss saites un šādu skaņu sauc par balsīgu. Pēc iepazīšanās ar skaņu raksturojumiem tika uzdoti vairāki jautājumi ar mērķi nostiprināt iegūtas zināšanas: *звук М и А – это какой звук? (гласный/согласный), почему?* (patskanis, jo to var izdziedāt un gaisa plūsmai nav šķēršļu; līdzskanis – izdziedāt nevar, jo gaisa plūsmai ir šķērslis), kāds līdzskanis? (balsīgs/nebalsīgs), kāpēc? (nebalsīgs – kakliņš nevibrē, balsīgs – kakliņš vibrē).

4) Skaņas izcelšana dzirdes līmenī no vairākām citām skaņām, zilbēm, vārdiem.

Spēles «Ловишки» laikā, sadzirdot noteikto skaņu, ir jāiesit plaukstās. Spēles vārdi: «*Мячик мы ладошкой "стук", повторяем дружно звук*».

Logopēds: *Когда услышите звук А, стукните мячом об пол. Поймав мяч, повторите этот звук. А - У - О - У - А - А - О - У.*

Tika izmantoti dažādi «Эхо» spēles varianti, kas ļauj automatizēt skaņas, attīstīt skaņu un zilbju rindas dzirdes uztveri, uzmanību, atmiņu. Skaņu, zilbju un vārdu rindas iegaumēšanai tika pasniegtas ar pakāpenisku apjoma un satura sarežģītību.

5) Skaņas vietas noteikšana vārdā (ar attēlu palīdzību).

Logopēds rāda attēlu un izrunā vārdu, bet bērni nosaka mācāmās skaņas vietu (vārda sākums, vidus vai beigās). Attēli tika rādīti šādā secībā: sākumā attēli skaņas noteikšanai vārda sākumā, tad vārda beigās, vārda vidū un turpmāk mainās pēc kārtas dažādā secībā.

6) Līdzskaņu troksneņu un skaneņu noteikšana (ar attēlu palīdzību).

Bērniem tika nosaukti divi vārdi, vienlaicīgi rādot divus attēlus, vienu – troksneņa noteikšanai, otru – skaneņa noteikšanai. Logopēds uzdeva jautājumu ar mērķi, lai bērni ieklausās un nosaka, vai vārdu pirmās skaņas skan vienādi. Pēc atšķirības noteikšanas ar dzirdes

palīdzību, logopēds skaidroja, ka viena skaņa ir troksnenis, otra skaņa – skanenis, un attēli novietoti vienā vai otrā tāfeles pusē: troksnenim – kreisajā pusē, skaneni – labajā pusē. Tālāk logopēds vingrināja bērnus atšķirt skaneņus un troksneņus, izrunājot vārdus un rādot attēlus, pēc bērnu atbildēm novietojot tos attiecīgajā tāfeles pusē.

Šā darba posma beigās bērniem vēlreiz uzdeva virkni jautājumu, lai nostiprinātu apgūto: *О каком звуке мы сегодня говорили? Какой это звук? Почему его называют согласным (гласным)? Какой это согласный? (Глухой - звонкий.) Почему? Каким он может быть? (Твердым - мягким).* Zilbju, vārdu veidošana ar noteikto skaņu; vārdu izvēle ar noteiktu skaņu.

Runas materiāls nodarbībās atbilda šādām prasībām: mācāmā skaņa tika izrunāta visās pieejamās kombinācijās; mācāmās skaņas maksimālā piesātināšana; netika iekļautas skaņas ar nepareizo izrunu; tika ievērots vārdu zilbju sastāvs, to leksiskā nozīme, teikuma gramatiskā uzbūve utt. Tika izmantoti vingrinājumi, vērsti uz fonemātiskās atmiņas attīstību, vārdu rindas iegaumēšanu, darbību un ritmu elementu atveidošanu, uzsistā ritma un izrunas apvienošanu, frāžu atskaņošanu utt.

3.3. Pētījumā iegūto rezultātu apkopošana, analīze un skaidrojums

Lai novērtētu autores pētījuma efektivitāti, tika veikta bērnu prasmju kontrolpārbaude, kurā tika izmantoti tie paši uzdevumi, kas izklāstīti darbā.

Kontrolpārbaudes laikā bija manāms bērnu skaņu izrunas uzlabojums. Lielākā daļa skaņu bija apgūta un ieviesta runā, dažas skaņas atradās automatizācijas stadijā. Veicot uzdevumus, bērniem vairs nesagādāja grūtības atšķirt līdzīgas skaņas pēc dzirdes un izrunas, kā arī bērni labi izrunāja zilbju rindas. Nebija grūti izpildīt tādus uzdevumus, kur bija jāizvēlas vārdu ar noteikto skaņu. Bērni brīvi atšķīra nepareizo skaņu izrunu no pareizās.

Korekcijas darba kontroles posmā tika veikta rezultātu analīze un to salīdzināšana ar datiem, iegūtiem konstatējošā posmā. (skatīt, 9.tabulu).

9. tabula. Bērnu skaņu izrunas traucējumi konstatējošā un kontroles posmā

Bērna vārds	Konstatējošais posms				Kontroles posms		
	Skaņu izlaidumi	Skaņu kropļojumi	Skaņu aizstāšana	Skaņu jaukšana	Skaņu izlaidumi	Skaņu kropļojumi	Skaņu aizstāšana
Alika		C,Л,Т,Д,К,Г	Ш-С; Ц,Ч,Щ-С', Г'; Л,Р-Л'				С-С';Р-Л
Timurs	Р,Л		Ц,Ч,Ш,С-С';Д-Т				С-С';Р-Л
Matvejs			С,Ш,Ц,Ч-С';З,Ж-З'Б-П;Г-К;ДТ;Р,Л-Л'				Ц-Т';Р-Л
Olivija	Ц,Ч,З,Ж		Л,Р-Л',Ј Ц,Ч-Т' С,Ш,Щ,З-С'	Г-К,Б-П, Д-Т			Л,Р-Л'
Dajana			Р-Л',Ј;Ц,Ч - Т';С,-С'; 3 - 3'	Ш,Щ,Ж-Ф;Г-К;Б-П; Д-Т			Р-Л',Ј;Ц,Ч - Т';С,-С'; 3 - 3'

Markus	Ц,Ч,З,Ж, Л,Р		С,Ш,Щ-С'				Л,Р-Л'
Diāna			Р,Л-Л' Ц,Ч,З,Ж-С';Ш,Щ-С'	Ж-Т Т-Ч			Р,Л-Л' Ш,Щ-С'

Kā redzams 12. tabulā, kontroles posmā nebija neviena bērna ar trūkstošām skaņām runā. Alikai, Timuram un Dajanai vēl joprojām ir novērota skaņas *C-C'* aizvietošana. Visiem bērniem ir atzīmēta skaņas *P* neskaidra izruna, vai šī skaņa ir apgūšanas un nostiprināšanas procesā. Tādēļ, ka Dajana un Diāna neregulāri apmeklē bērnu darzu un nepilda mājas darbus, meitenēm nav novērots nozīmīgs runas uzlabojums. Skaņu jaukšana bērniem nav konstatēta. Ir redzama pozitīva dinamika.

Visbiežāk sastopāmie skaņu izrunas traucējumi bērniem ir skaņu *P* un *P'* (rotacisms) nepilnīga izruna, skaņu *Л* un *Л'* (lambdacisms), kā arī šņāceņu *Ж*, *Ш*, *Щ*, *Ч* un svelpeņu *С*, *С'*, *З*, *З'*, *Ц* (sigmatisms) nepilnīga izruna.

Pētījuma beigās darba autore atkārtoti veic fonemātiskās uztveres pārbaudi bērniem (skatīt, 10. tabulu). Bērniem atkārtoti jāveic uzdevumi. Ja visus uzdevumus izpilda precīzi, saņem 4 punktus; ja ir viena vai divas pieļautās kļūdas, bet bērns patstāvīgi tās izlabo, tad saņem 3 punktus; ja uzdevums izpildīts ar kļūdām, saņem 2 punktus; ja uzdevums ir daļēji izpildīts un nepieciešams atkārtot instrukcijas, tad saņem 1 punktu.

10. tabula. Fonemātiskās uztveres pārbaude 2020. gada martā

Kritēriji	Olivija		Dajana		Markus		Alika		Timurs		Matvejs		Diāna	
Saklausīt konkrētu skaņu	3	4	2	3	2	4	2	4	2	4	2	4	2	3
Noteikt pirmo skaņu (patskani) vārdā	2	4	2	4	2	4	3	4	2	4	3	4	2	3
Noteikt pēdējo skaņu (līdzskani) vārdā	2	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3
Noteikt pirmo skaņu (līdzskani) vārdā	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	3
Nosaukt skaņas zilbē	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	3
Mutiski noteikt skaņu skaitu vārdā	2	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3
Noteikt zilbju skaitu vārdā	2	3	1	3	2	3	1	3	1	3	1	3	1	3
Kopā (punkti/vidēja balle)	2,	3,6	1,6	2,6	1,7	3,6	1,7	3,6	1,6	3,6	1,7	3,6	1,6	3

Vērtēšanas sistēma:

- 4 – visus uzdevumus izpilda precīzi, pareizi;
- 3 – uzdevums izpildīts ar kļūdām;
- 2 – daļēji izpilda uzdevumu, nepieciešams atkārtot instrukcijas;
- 1 – uzdevums nav izpildīts vispār vai ir izpildīts nepareizi.

Sarkanā krāsa – rezultātu uzlabojumi.

1,6 – 1,7 punkti – zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis

2,1 – 2,6 punkti – vidējais fonemātiskās uztveres attīstības līmenis

3,5 – 3,6 punkti – augsts fonemātiskās uztveres attīstības līmenis (nav novēroti fonemātiskās uztveres traucējumi).

Darba autore var secināt, ka ir ievērojami uzlabojusies fonemātiskā uztvere visiem bērniem grupā: septembrī bērniem fonemātiskās uztveres attīstības līmenis bijis zemāks nekā martā. Zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis ir bijis 6 bērniem: Timuram, Dajanai,

Markusam, Alikai, Matvejam, Diānai (no 1,6 līdz 1,7 punktiem). Vidējais fonemātiskās uztveres attīstības līmenis (1,7 punkti) ir bijis vienam bērnam – Olivijai. Dajanai fonemātiskās uztveres attīstības līmenis ir mainījies no zema uz vidējo (no 1,6 līdz 2,6 punktiem). Markusam, Alikai un Matvejam, Timuram, – no vidējā uz augstu (no 1,7 līdz 3,6 punktiem), savukārt Diānai – no zema uz augstu (no 1,6 – 3,5 punktiem).

Darba autore atkārtoti veic vārda zilbju struktūras pārbaudi (skatīt, 11. tabulu).

11. tabula. Vārda zilbju struktūras pārbaude 2020. gada marta

Vārda zilbju struktūras pārbaudes uzdevumi	Olivija		Dajana		Markus		Alika		Timurs		Matvejs		Diāna	
	Divu zilbju vārdi no divām atvērtām zilbēm	4	4	3	4	3	4	4	4	3	4	3	4	3
Trīs zilbju vārdi no atvērtām zilbēm	3	4	3	4	3	4	4	4	3	4	3	4	3	4
Vienzilbes vārdi	4	4	3	4	3	4	4	4	3	4	3	4	2	3
Divu zilbju vārdi ar vienu slēgtu zilbi	3	4	2	3	3	4	3	4	3	4	3	4	2	3
Divu zilbju vārdi ar līdzskaņu saplūdi vārda vidū	3	4	2	3	2	3	3	4	2	3	2	3	2	3
Trīs zilbju vārdi ar slēgtu zilbi	2	3	3	4	2	3	3	4	2	3	2	3	2	3
Kopā/vidēja balle	3,66	3,8 3	2,67	3,67	2,66	3,67	3,5	4	2,66	3,67	2,66	3,67	2,33	3,33

Vērtēšanas sistēma:

- 4 - visus uzdevumus bērns izpilda pareizi;
- 3 - uzdevums izpildīts ar kļūdām;
- 2 - daļēji izpilda uzdevumu vai ar logopēda palīdzību;
- 1 - uzdevums izpildīts nepareizi.

Vārda zilbju struktūras pārbaudes vidējā balle:

- 1 – 2 punkti – zems vārda zilbju struktūras attīstības līmenis
- 2 – 3 punkti – vidējais vārda zilbju struktūras attīstības līmenis

3 – 4 punkti – augsts vārda zilbju struktūras attīstības līmenis.

Sarkanā krāsa – rezultātu uzlabojumi.

Tāpat ir saskatāms ievērojams uzlabojums visiem bērniem, lai arī zināms skaits kļūdu saglabājas. Lai panāktu pilnīgi pareizu skaņu rindu izrunu, ir nepieciešams regulāri turpināt vingrināties. Tabulā redzams, ka Alikai ir lieliski rezultāti. Ar Dajanu, Markusu, Timuru un Matveju ir jāturpina darbs zilbju rindu izrunas vingrināšanai. Grūtības visvairāk rodas Diānai, jo viņa bieži slimoja un izlaida nodarbības.

Darba autore atkārtoti veic vārdu krājumu pārbaudi (skatīt, 12. tabulu).

12. tabula. Vārdu krājuma pārbaude 2020. gada martā

Vārda krājuma pārbaudes uzdevumi	Olivija		Dajana		Markus		Alika		Timurs		Matvejs		Diāna	
Lietvārdi	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Darbības vārdi	4	4	4	4	3	4	4	4	3	4	3	4	4	4
Īpašības vārdi	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4
Kādības īpašības vārdi	4	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4
Attieksmes īpašības vārdi	4	4	3	4	3	4	4	4	3	4	3	4	3	4
Apstākļa vārdi	3	4	3	4	3	4	3	4	2	3	2	3	2	3
Skaitļa vārdi	4	4	4	4	3	4	4	4	3	4	3	4	3	4
Vietniekvārdi	4	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4
Kopā/vidēja balle	3,75	4	3,5	4	3,13	4	3,63	4	3	3,88	3,13	3,88	3,25	3,88

Vērtēšanas sistēma:

- 4 - visus uzdevumus bērns izpilda pareizi;
- 3 - uzdevums izpildīts ar kļūdām;
- 2 - daļēji izpilda uzdevumu vai ar logopēda palīdzību;
- 1 - uzdevums izpildīts nepareizi.

Vārdu krājuma pārbaudes vidējā balle:

- 1 – 2 punkti – zems vārda krājuma attīstības līmenis
- 2 – 3 punkti – vidējais vārda krājuma attīstības līmenis
- 3 – 4 punkti – augsts vārda krājuma attīstības līmenis.

Pēc atkārtotās vārdu krājumu pārbaudes 2020. gada martā, var redzēt katra bērna izaugsmi. Pateicoties tādām atlasītajām didaktiskajām spēlēm, bērni veiksmīgi tikuši galā ar uzdevumiem. Olivija, Dajana, Markus, Alika sasnieguši augstākos rezultātus.

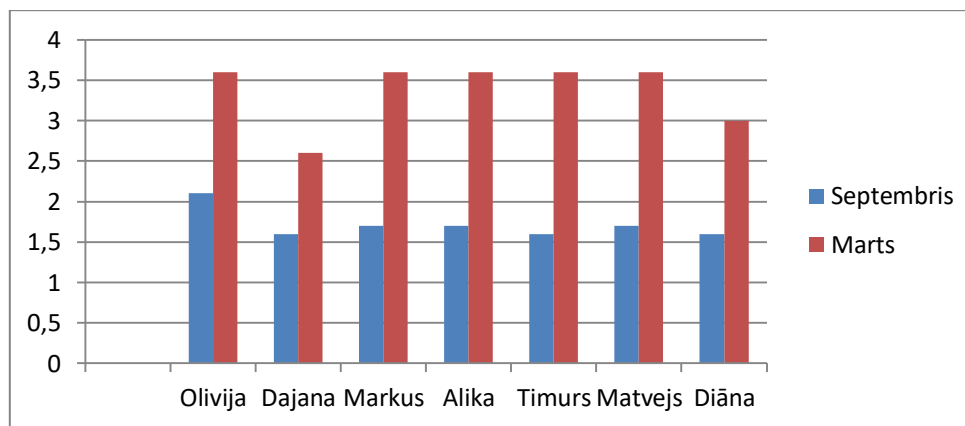
Bērnu runas izpētes rezultāts 2019/2020. (skatīt, 13. tabulu).

13. tabula. Bērnu runas izpētes rezultāti 2019/2020. gada

	Olivija	Dajana	Markus	Alika	Timurs	Matvejs	Diāna
Fonemātiskā uztvērē	2,1 3,6	1,6 2,6	1,7 3,6	1,7 3,6	1,6 3,6	1,7 3,6	1,6 3
Vārda zilbju struktūra	3,66 3,83	2,67 3,67	2,66 3,67	3,5 4	2,66 3,67	2,66 3,67	2,33 3,33
Vārdu krājums	3,75 4	3,5 4	3,13 4	3,63 4	3 3,88	3,13 3,88	3,25 3,88

Šie rezultāti ļauj pārliecināties, ka ir pamanāms progress katra bērna fonemātiskās uztveres attīstībā, vārda zilbju struktūras attīstībā un vārdu krājuma attīstībā, izmantojot logopēdijas nodarbībās darba autores atlasītās didaktiskās spēles.

Vizuāli uzskatāmāk 13. tabulā iekļautie rezultāti atspoguļoti 5. attēlā.

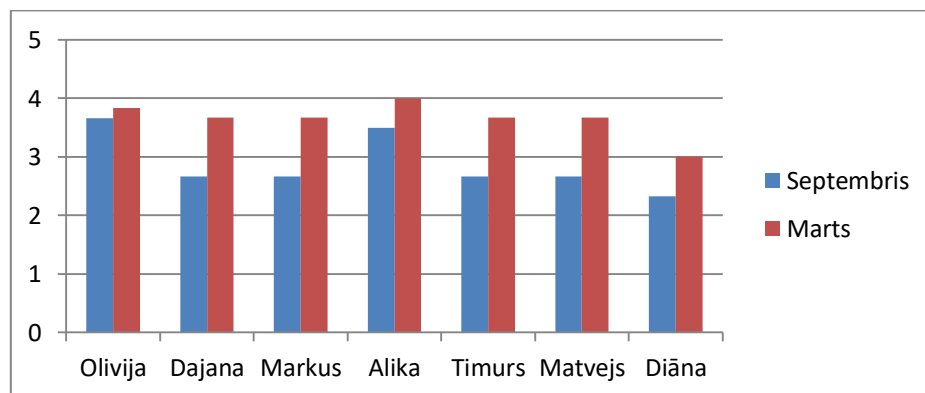

5. attēls. Bērnu fonemātiskās uztveres rezultāti 2019/2020. gada

Salīdzinošajā diagrammā (5. attēls) ir redzams, ka kontrolpārbaudes posmā fonemātiskās uztveres attīstības līmeņa rādītāji ir augstāki nekā konstatējošā posmā. Tas pierāda izvēlēto didaktisko spēļu un vingrinājumu izmantošanas efektivitāti fonemātiskās uztveres attīstībā bērniem ar FFT.

Pēc atkārtotās pārbaudes 2020. gada martā, 6. attēlā var redzēt vārda zilbju struktūras analīzes pārbaudes rezultātu salīdzinājumu, katra bērna izaugsmi. Uzlabojumus var novērot Olivijai, Dajanai, arī Markusam, Alikai, Timuram, Matvejā un Diānai, bet jāturpina sistemātisks darbs pie bērnu izrunu ar atšķirīgām zilbju struktūrām.

Vizuāli uzskatāmāk 13. tabulā iekļautie rezultāti atspoguļoti 6. attēlā.

6. attēls. Vārda zilbju struktūras pārbaudes rezultātu salīdzinājums 2019/2020.gads

Tātad, apkopojot augstāk minēto, darba autore var secināt, ka septembrī bērniem visi radītāji bija zemāks nekā martā. Martā veikta atkārtota skaņu izrunas pārbaude, fonemātiskās uztveres pārbaude, vārda zilbju struktūras pārbaude un darba autore secina, ka izmantojot didaktiskās spēles, var redzēt izmaiņas fonemātiskās uztveres un vārda zilbju struktūras attīstības līmeņos, tās savukārt ietekmē skaņu izrunas traucējumu korekciju. Martā skaņu izrunā rezultāti ir uzlabojušies, bet darba autore uzskata, ka jāturpina rūpīgs un sistemātisks darbs pie skaņas nostiprināšanas posma, kā arī pie skaņu atšķiršanas posma.

Secinājums:

1. Par cik pirmsskolas vecuma bērniem rotaļu darbība ir galvenā, fonētiski fonemātisko runas traucējumu korekcijai tiek izmantotas didaktiskās spēles, jo tas ātri un efektīvi palīdz noverst runas traucējumus.
2. Spēļu paņēmieni atbrīvo bērnus no noguruma un ilgstošā nekustīguma logopēdiskajās nodarbībās, palīdz daudzveidot runas darba veidus un paaugstināt korekcijas darba efektivitāti.
3. Spēles procesā pilnveidojas bērna fiziskā, garīgā un tikumiskā attīstība, padziļinās viņa izziņas procesi: uztvere, atmiņa, uzmanība, domāšana un runa. Pamatojoties uz to, didaktisko spēļu un spēļu paņēmieni atbilstošas un lietderīgas izmantošanas problēma dažādos logopēdiskā darba posmos iegūst lielu teorētisko un praktisko nozīmi.

Priekšlikumi

Darba autore piedāvā dažus nosacījumus pedagogiem un logopēdiem bērna runas sekmīgai korekcijai:

1. Individuālais korekcijas darbs jauzsāk savlaicīgi.
2. Bērnām uzdevumus nepieciešams dot pēc principa no vieglākā uz grūtāko.
3. Darbības veidi jāmaina, lai bērnu motivētu līdzdarboties un saglabātu bērna interesi.
4. Būtiski ir atcerēties bērna stiprās puses, katram bērnam ir individuālais mācīšanās stils.
5. Nodrošināt atbalstošu vidi.
6. Būtiska ir pozitīva pieaugušo attieksme, nepieciešams uzmudināt, uzlavēt bērnu.
7. Didaktisko materiālu ir svarīgi izvēlēties atbilstīgi vecumposmam.
8. Iesaistīt vecākus korekcijas darbā, kopējā sadarbībā.

Secinājumi

1. Literatūras avotu analīze parādīja, ka literatūrā pietiekoši detalizēti ir izklāstītas runas fonētiski fonemātiskās ontogēneses problēmas, raksturīgākās FFT pazīmes un bērnu runas īpatnības ar šiem traucējumiem.
2. Priekšnosacījumi sekmīgai lasītprasmei veidojas pirmsskolas vecumā. Konstatēts, ka 5. dzīves gadu vecums ir optimāls īpašās (augstākās) fonemātiskās dzirdes formas – fonemātiskās uztveres audzināšanai bērna fonētiskajā darbībā.
3. Logopēda uzdevums ir operatīvi identificēt un pārvarēt runas fonētiski fonemātisko nepietiekamo attīstību bērniem pirmsskolas izglītības iestādēs, lai turpmākajā izglītības procesā tas nesarežģītu izglītojošo darbību.
4. Bērnu psiholoģiskais un pedagoģiskais raksturojums norāda uz runas nepietiekamas attīstības pazīmēm, kas atspoguļojas noteiktu skaņu trūkumā, aizstāšanās, izkropļojumos. Traucēto skaņu izrunas raksturs norāda uz zemu fonemātiskās uztveres līmeni. Par to liecina eksperimentālā pētījuma dati.
5. Fonemātiskās uztveres attīstība vecākā vecuma bērniem ar FFT mācīšanas sistēmā ir svarīga, jo: fonemātiskās uztveres attīstība pozitīvi ietekmē visas runas fonētiskās puses un vārdu zilbju struktūras veidošanos; neapšaubāmi ir novērojama saistība leksiski gramatisko un fonemātisko procesu veidošanā; un pats svarīgākais, ka tikai pēc noteikta fonemātiskās uztveres līmeņa sasniegšanas bērns var apgūt skaņu izrunas analīzi un sintēzi, tātad arī lasīšanas un rakstīšanas prasmes.
6. Piedāvātā logopēdiskā darba sistēma fonemātiskās uztveres vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar FFT attīstībā tiek plaši izmantota un uzlabo koriģējošās un logopēdiskās iedarbības rezultātu kvalitāti un ļauj efektīvāk sagatavot bērnus skolas gaitām. Balstoties uz to, didaktisko spēļu un vingrinājumu atbilstošas izmantošanas problēmai dažādos logopēdiskā darba posmos ir liela teorētiskā un praktiskā nozīme.

Diplomdarba autores izvirzītā hipotēze par to, ka fonētiski fonemātisko traucējumu novēršana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem būs sekmīgāka, ja koriģējoši attīstošā darbībā tiks ievērotas bērnu individuālās attīstības likumsakarības; stingri ievēroti logopēdiskās darbības principi; izmantotas mērķtiecīgi atlasītas didaktiskās spēles un vingrinājumi ir apstiprinājusies.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Eriksons, E. (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava.
2. Geske, R. (2005). *Bērna bioloģiskā attīstība*. Rīga: RaKa.
3. Jurgena, I. (2001). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: JUMI.
4. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. R: RaKa.
5. Markus, D. (2003). *Bērnu valoda: No pirmā kļiedziņa līdz pasakai*. R: Rasa ABC.
6. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. R: RaKa.
7. Miltiņa, I. (2008). *Skolotāja logopēda darba metode*. Rīga: RaKa.
8. Smiltiņa, J. (2008). *Bērnu un pusaudžu trenera rokasgrāmata*. Rīga: Imanta.
9. Аванесова, В.Н. (2008). *Дидактическая игра как форма организации обучения в детском саду*. Москва: Академия.
10. Алексеева, М.М. (2008). *Взаимосвязь задач речевого развития детей на занятиях. Воспитание умственной активности у детей дошкольного возраста*. Москва: Просвещение.
11. Алтухова, Н.Г. (1999). *Научитесь слышать звуки*. СПб: Питер.
12. Бернштейн, Н.А. (1990). *Физиология движений и активность*. Москва: Наука.
13. Бондаренко, А.К. (1990). *Дидактические игры в детском саду*. Москва: просвещение.
14. Бондаренко, А.К., Матусик, А.И. (2008). *Воспитание детей в игре*. Москва: Просвещение.
15. Бурлакова, Н.С., Олешкевич, В.И. (2018). *Детский психоанализ*. Москва: ЮРАЙТ.
16. Варенцова, Н.С., Колесникова, Е.В. (1997). *Развитие фонематического слуха у дошкольников*. Москва: ВЛАДОС.
17. Варенцова, Н.С., Колесникова, Е.В. (1997). *Развитие фонематического слуха у дошкольников*. Москва: Академия.
18. Венгер, А.Л. (1981). *Родители просят совета*. Москва: Детство-Пресс.
19. Ветчинкина, Т. (2009). *Игровая деятельность как средство коррекции речевых нарушений у дошкольника*. Москва: Академия.
20. Волкова, Л.С. (2017). *Логопедия. Теория и практика*. Москва: ЭКСМО.
21. Выгодский, Л.С. (1999). *Педагогическая психология*. Москва: Педагогика – Пресс.
22. Гвоздев, А.Н. (1961). *Вопросы изучения детской речи*. Москва: Детство-Пресс.

23. Гоноболин, Ф.Н. (1972). *Внимание и его воспитание*. Москва: Педагогика.
24. Горчакова, А.М. (2005). *Формирование воздушной струи в процессе преодоления нарушений звукопроизношений. Логопед в детском саду*. Москва: ВЛАДОС.
25. Гребенникова, И.А. (2018). *Волшебная линия Марии Монтессори. Дидактические игры и игровые упражнения для детей дошкольного возраста*. Ставрополь: ЛОГОС.
26. Гриншпун, Б.М. (2007). *Классификация нарушений речи. Логопедия*. Москва: ВЛАДОС.
27. Жинченко, П.И. (1979). *Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти*. Москва: Педагогика.
28. Жуковская, Р.И. (1954). *Роль картинки в воспитании ребёнка дошкольного возраста*. РСФСР: Государственное учебно-педагогическое издательства министерства
29. Запорожец, А.В. (1986). *Развитие личности дошкольника*. Москва: Педагогика.
30. Иншакова, О.Б. (2018). *Альбом для логопеда. Коррекционная педагогика*. Москва: ВЛАДОС.
31. Кольцова, М.М. (1973). *Двигательная активность и развитие функций мозга ребёнка*. Москва: Педагогика.
32. Кольцова, М.М. (2006). *Ребёнок учится говорить*. Екатеринбург: У-Фактория.
33. Коновалова, О.В. (2014). *Классификация дидактических игр как теоретическая основа их выбора и практического применения*. Челябинск: два комсомольца.
34. Левина, Р.Е. (1961). *Опыт изучения неговорящих детей*. Москва: Просвещение.
35. Левченко, И.Ю., Киселёва, Н.А. (2007). *Психологическое изучение детей с нарушениями развития*. Москва: Педагогика.
36. Люблинская, А.А. (1971). *Детская психология*. Москва: Просвещение.
37. Марголис, А.С. (1968). *Воспитание и обучение детей с расстройствами речи*. Москва: Просвещение.
38. Маркова, А.К. (1992). *Диагностика и коррекция умственного развития в школьном и дошкольном возрасте*. Петрозаводск: Карельский научно-методический центр повышения квалификации педагогических кадров.
39. Менджеричкая, Д.В. (1982). *Воспитателю о детской игре*. Москва: Просвещение.
40. Менчинская, Н.А. (1996) *Обучение и умственное развитие*. Москва: Просвещение.

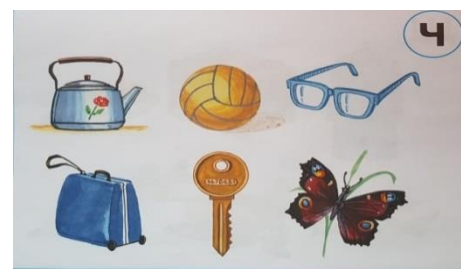
41. Мухина, В.С. (2000). *Возрастная психология: Феноменология развития, детство, отрочество*. Москва: Академия.
42. Носиков, С.М. (1985). *Становление речи и усвоение языка ребёнком*. М: Московский университет.
43. Павлова, Л.Н. (2004). *Дидактический материал для коррекции нарушений звукопроизношения*. СПб: ПИТЕР.
44. Подъяков, Н.Н. (1997). *Мышление дошкольника*. Москва: Педагогика.
45. Помелов, В.Б. (2011). *Фридрих Фребель и его вклад в педагогику*. Москва: ТЦ СФЕРА. просвещения.
46. Романович, О.А., Кольцова, Е.П. (2018). *Диагностика психофизических процессов и речевого развития детей 5-6 лет*. Москва: ВЛАДОС.
47. Рубенштейн, С.Л. (2001). *Основы общей психологии*. СПб: Питер.
48. Салахова, А.Д. (1971). *Звуковой состав лепета слышащего ребёнка*. Дефектология. М: Московский университет.
49. Смирнова, Е.О., Рябкова, И.А. (2019). *Психология и педагогика игры*. Москва: ЮРАЙТ.
50. Степанова, О.А. (2004). *Организация логопедической работы в дошкольном образовательном учреждении*. Москва: ТЦ СФЕРА.
51. Тележникова, Т. (2008). *Лучшие игры, развивающие интеллект и творческие способности*. Москва: ООО ПКФ.
52. Ткаченко, Т.А. (2000). *Развитие фонематического восприятия и навыков звукового анализа*. СПб: Детство-Пресс.
53. Тумакова, Г.А. (1991). *Ознакомление дошкольника со звучащим словом*. Москва: МГОПИ.
54. Туманова, Т.В. (2001). *Формирование звукопроизношения у дошкольников*. Москва: ГНОМ и Д.
55. Урунтаева, Г.А. (2000). *Психология дошкольника*. Москва: Академия.
56. Филичева, Т.Б. (2007). *Обучение и воспитание детей с фонетико-фонематическим недоразвитием речи. Логопедия под редакцией Л.С.Волковой*. Москва: ВЛАДОС.
57. Филичева, Т.Б., Чиркина, Г.В. (1993). *Программа обучения и воспитания детей с фонетико-фонематическим недоразвитием*. Москва: МГОПИ.

58. Фомичова, М.Ф. (1989). *Воспитание у детей правильного звукопроизношения*. Москва: Просвещение.
59. Фомичова, Т.В., Чиркина, Г.В. (1993). *Программа обучения и воспитания детей с фонетико-фонематическим недоразвитием (6 год жизни)*. Москва: МГОПИ.
60. Чиркина, Г.В. (2003) *Основы логопедической работы с детьми*. Москва: АРКТИ.
61. Шайко, Г.С. (1988). *Игры и игровые упражнения для развития речи*. Москва: Просвещение.
62. Шашкина, Г.Р. (2003). *Логопедическая работа с дошкольниками: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений*. Москва: Академия.
63. Шевченко, С.Г. (2001). *Умственное и речевое развитие детей с задержкой психического развития*. Москва: ВЛАДОС.
64. Эльконин, Д.Б. (1998). *Развитие устной и письменной речи учащихся*. Москва: ВЛАДОС.
65. Якобсон, Р. (1985). *Избранные работы*. Москва: Просвещение.
66. https://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/verteshana_pirmsskola.pdf
67. http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/metodiskie_ieteikumi_darba_ar_berniem/
68. <https://nsportal.ru/detskiy-sad/upravlenie-dou/2012/06/15/sushchnost-didakticheskikh-igr>
69. <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/90713-didakticheskaja-igra-kak-sredstvo-razvitija>

Pielikumi

Pielikums 1.

Runas izpēte bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem svelpēņi un šņāceņi: C, C', 3, 3', Ц, Ц', Ч, Ч'

Pielikums 2.

Runas izpēte bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem sonoritātes: P, P', Л, Л', М, М', Н, Н'

Pielikums 3.

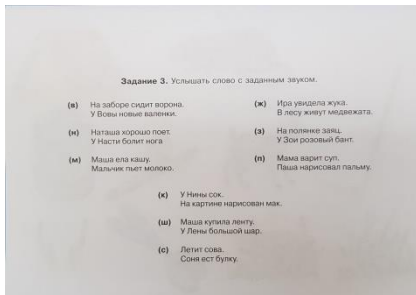
Задание 1. Определить наличие или отсутствие заданного звука в слове.

Задание 2. Показать картинки с заданным звуком.

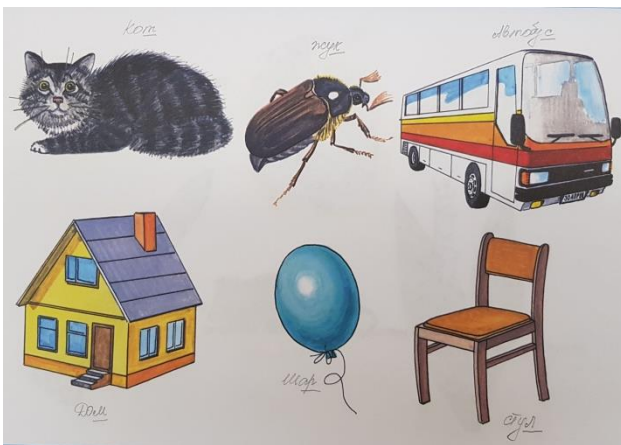
Задание 3. Услышать слово с заданным звуком.

Задание 4. Подобрать пары картинок к словам паронимам.

Pielikums 4.

Pielikums 5.

ОБСЛЕДОВАНИЕ ФОНЕМАТИЧЕСКОГО СИНТЕЗА

Задание 16. Составить слова из заданного количества звуков

К, О, Т	М, А, К	Д, О, М	С, О, К
Р, У, К, А	Ш, У, Б, А	К, Р, А, Н	
С, У, М, К, А	П, О, Л, К, А	Ш, А, П, К, А	

Задание 17. Составить слова из звуков, данных в нарушенной последовательности

А, Р, Ш	Д, М, Ы	А, Р, К
Л, А, Н, У	З, О, Р, А	И, Ш, А, Н

ОБСЛЕДОВАНИЕ ФОНЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

Задание 18. Подобрать слова определенной тематики на заданный звук

Игрушка	ш	Фрукт	б
Одежда	к	Цветок	г
Ягода	м	Овощ	л
Дерево	д	Время года	о
Гриб	с	Мебель	ш

Задание 19. Подобрать слово на заданный звук

В, [В']	П, [П']	К, [К']	Л, [Л']	З, [З']	Р, [Р']
---------	---------	---------	---------	---------	---------

Задание 20. Подобрать слово на заданный звук с указанием его места в слове (начало, середина, конец)

Т [Т']	М [М']	С [С']	Н [Н']	Ф [Ф']	Д [Д']
--------	--------	--------	--------	--------	--------

Pielikums 6.

Uzdevums Nr. 1. Divu zilbju vārdi no divām atvērtām zilbēm.

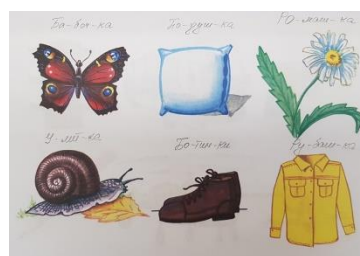
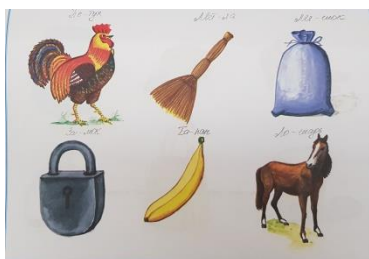
Uzdevums Nr. 2. Trīs zilbju vārdi no atvērtām zilbēm.

Uzdevums Nr. 3. Vienzilbes vārdi.

Uzdevums Nr. 4. Divu zilbju vārdi ar vienu slēgtu zilbi.

Uzdevums Nr. 5. Divu zilbju vārdi ar līdzskaņu saplūdi vārda vidū.

Uzdevums Nr. 6. Trīs zilbju vārdi ar slēgtu zilbi u.c.

Pielikums 7.

Uzdevums Nr. 1. Nosaukt sejas un ķermeņa daļas.

Uzdevums Nr. 2. Pēc kārtas nosaukt katras grupas visus viendabīgus priekšmetus un sameklēt tiem vispārinošo vārdu.

Uzdevums Nr. 3. Nosaukt priekšmetu, kura nav, pēc logopēda teiktā apraksta. *Как называется помещение, где читают, или обменивают книги. Библиотека.*

Uzdevums Nr. 4. Attēlos nosaukt vārdus ar līdzīgu nozīmi, kas apzīmē objektus. (*Вагон – поезд*)

Pielikums 8.

Глаголы:

Uzdevums Nr. 1. Nosaukt noteiktam priekšmetam raksturīgāku darbību.

Uzdevums Nr. 2. Nosaukt darbības vārdus ar līdzīgu nozīmi. (*Вяжет, шьёт, вышивает*).

Uzdevums Nr. 3. Nosaukt noteiktam priekšmetam raksturīgāku darbību. Logopēds jautā:
Что делает молния? Сверкает. Что делают часы? Ходят

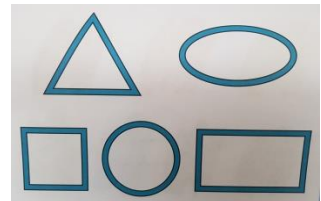

Pielikums 9.

Īpašības vārdi

Uzdevums. Izvēlēties attēlam vārdu ar pretēju nozīmi. Vispirms logopēds saka priekšā uzdevuma izpildes piemēru: *белый – чёрный.*

Uzdevums. *Назови, какой формы предмет. Какого цвета предметы. Назови оттенки. Назови, какие на вкус нарисованные фрукты, овощи.*

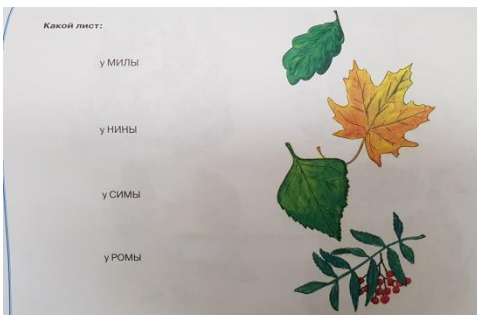

Uzdevums Nr. 1. Logopēds lūdz bērnam pateikt, no kāda materiāla ir izgatavots attēlā redzams priekšmets. *Шкаф какой? Деревянный.*

Uzdevums Nr. 2. Nosaukt īpašības vārdu pēc tā nozīmes. *Как называется фонарь, который можно носить в кармане? Карманный.*

Uzdevums Nr. 3. *Какой у Милы лист? Дубовый. А какой лист у Нины? Кленовый.*

Реликвта 9 турпинājums

Uzdevums Nr. 4. Logopēds uzdod jautājumu: *Зима. А как будет называться день, изображённый на картинке? Зимний.*

Uzdevums Nr. 5. Logopēds rāda bērnam attēlu ar astes ilustrāciju un uzdod jautājumu: *Чей это хвост? Это хвост лисий или заячий?*

Pielikums 10.

Apstākļa vārdi:

Uzdevums Nr. 1. Nosaukt kvalitatīvus apstākļa vārdus. Logopēds prasa bērnam paskatīties uz bruņurupuci un atbildēt: *Как ползает черепаха? Медленно. Как светит месяц ночью? Ярко.*

Uzdevums Nr. 2. Logopēds uzdod bērnam jautājumu pēc attēla: *Когда (в какое время суток) дети идут в детский сад? Утром. Когда (в какое время суток) дети в детском саду ходят гулять? Днём*

Pielikums 12.

Vietniekvārdi:

Uzdevums. Nosaukt vienskaitļa un daudzskaitļa vietniekvārdu. Logopēds lūdz izveidot teikumu par meiteni. Bērnām dots uzdevums, ka vārds *девочка* ir jāaizvieto ar vietniekvārdu (*она*). Līdzīgi tiek piedāvāts izpildīt uzdevumu ar vārdu *дети* (Шевченко, 2001, 224).

Сказка «О Веселом Язычке»

«Жил да был Веселый Язычок. У него был домик. Домик был очень интересный. Что это за домик? Это рот. Вот какой интересный домик был у Веселого Язычка. Чтобы Веселый Язычок не выбежал, его домик всегда был закрыт. А чем закрыт домик? Губами. Но, кроме одной дверки, у этого домика есть вторая дверка. (Улыбаемся, и показываем ребенку зубы). Как называется эта дверка? Зубы. Но чтобы увидеть вторую дверку, надо научиться правильно открывать первую дверку. (Улыбаемся, показывая верхние и нижние зубы).

Однажды захотелось Веселому Язычку посмотреть на солнышко и подышать свежим воздухом. Сначала открылась первая дверка (приоткрываем губы и предлагаем ребенку сделать то же самое), а затем и вторая. И Язычок высунулся, но не весь, а только кончик. Показался Язычок и спрятался - холодно на улице, лето прошло.

В домике у Веселого Язычка есть постелька, где он спит. (Обращаем внимание ребенка на то, как спокойно лежит язык). Пока не будем его будить, пусть Язычок спит. Закроем сначала вторую дверку, а затем первую.

Наш Язычок очень веселый, он любит веселиться, прыгать. Да так прыгать, чтобы доставать до потолка и щелкать. (Обращаем внимание ребенка, что потолок — это небо. Просим погладить небо языком).

На следующий день Язычок решил еще раз проверить, не стало ли теплее. Когда все дверки были открыты, Язычок выглянул, посмотрел влево, вправо, вверх, вниз и почувствовав, что стало холоднее, ушел в свой домик. Сначала закрылась одна дверка, а затем вторая. (Показываем описанные упражнения). Вот и вся сказка, про Веселый Язычок.

Рот — домик, губы — двери.

А кто живет в этом домике?

В этом домике, дружок,

Живет Веселый Язычок,

Ох, и шустрый он мальчишка,

И немножко шалунишка.

(Рот открыт, несколько раз показывается узкий язык. Упражнение « Стрелочка ».)

Наш Веселый Язычок

Повернулся на бочок,

Смотрит влево, смотрит вправо...

А потом опять вперед

Pielikums 13 turpinājums

Шут немного отдохнет. (Упражнения «Часики», «Змейка».)

*Приоткрыл Язык окно,
А на улице тепло.*

*Язычок наш потянулся,
Широко нам улыбнулся,
А потом пошел гулять,
На крылечке загорать.*

(Упражнение «Улыбка», «Жало», «Стрелочка».)

*На крылечке полежал,
На качели побежал.
Вверх взлетел он смело...
Но пора за дело.*

(Упражнения «Лопаточка», «Качели».)

*Поспешил к себе во двор,
Чтобы починить забор.
Быстро взялся он за дело,
И работа закипела.*

(Упражнение «Заборчик».)

*Гвозди, молоток и клещи —
Нужные плотнику вещи.
Молоток стучит «тук-тук!»,
Язычку он лучший друг.*

*(Рот закрыт. Зубы обнажены. Напряженным кончиком языка
постучать в зубы, многократно повторяя «т-т-т».)*

Вот и банка с краской рядом.

*Обновить заборчик надо.
Стала кисточка плясать,
Наш заборчик не узнать.*

(Упражнение «Маляр».)

*Язычок наш кончил дело.
Отдыхать он может смело,
— Я с лошадкой погуляю,
На гармошке ей сыграю.*

*Погоняю я в футбол
И забью в ворота гол.*

*Очень сложная задача —
Загонять в ворота мячик,*

(Упражнения «Лошадка», «Гармошка», «Футбол».)

Скрылось солнце за горой,

Pielikuma 13 turpinājums

Egītas Apšas "Mēlītes kārtis",
ИГРОТРЕНИНГ"

“Артикуляционно – Пальчиковый ИГРОТРЕНИНГ”

Pielikums 14

Didaktiskā spēle «Узнай игрушку по звуку»

Didaktiskā spēle «Какая коробочка звучит»

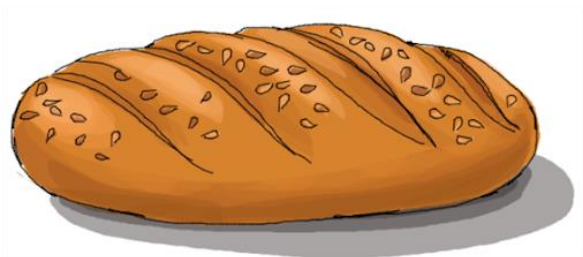

Pielikums 15

Didaktiskā spēle «Верно – неверно».

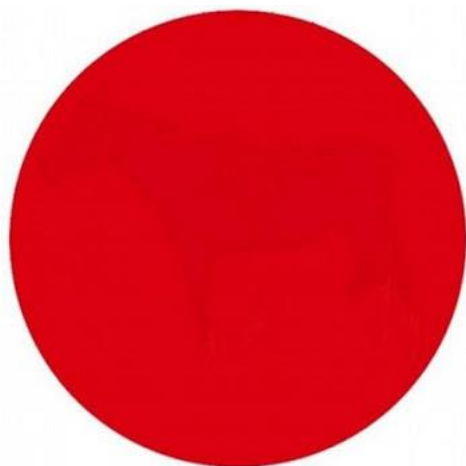

Pielikums 16

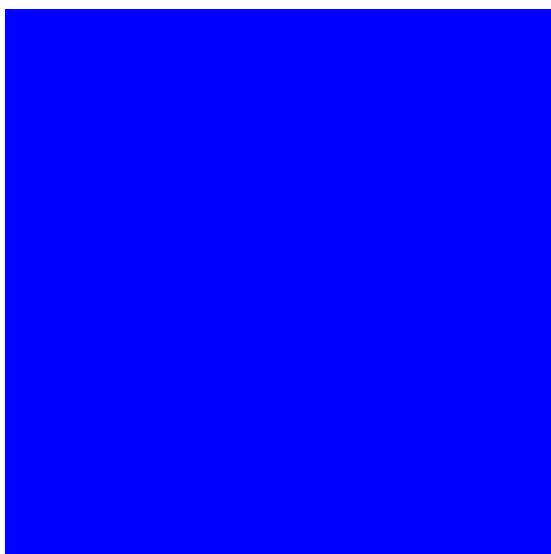

Pielikums 17

Patskanis

Līdzskanis

Pielikums 18

Bērnu runas un valodas karte

- Vārds, uzvārds Dariāna Š.
dzimtā valoda krievu dzimšanas dati 04.04.2014
- Logopēdijas nodarbību uzsākšanas datums 09.2014
- Habilitēts _____
- Runas anamnēze
Pirmie vārdi š.p.g. pirmie teikumi š.p.g.
Vai bija reakcija uz valodas skaņām Jā
Vai bija pārtraukumi runas attīstībā Nē
Apkārtojuma runas sapratne N.
- Runas aparāta un balss funkcijas stāvoklis

Artikulācijas aparāta attīstība <ul style="list-style-type: none"> Kustības precīzas <u>Kustības neprecīzas</u> Lūpas <ul style="list-style-type: none"> N <u>Mazkustīgas</u> Parētiskas Īsa augšlūpas saitīte 	Mēle <ul style="list-style-type: none"> <u>N</u> Gļēva, saspringta Liela, maza, masīva, šaura Plāna Vajadzīgā pozīcijā <ul style="list-style-type: none"> Notur ar grūtībām Nenotur Īsa zemmesles saitīte Kustību apjoms _____ Muskuļu tonuss _____ 	Zobi <ul style="list-style-type: none"> Iztrūkst <u>Sīki</u> Lieli Nepareizs izvietojums Sakodiens <ul style="list-style-type: none"> <u>N</u> Vaļējais priekšējais Vaļējais sānu sakodiens Progēnija Prognatija
Aukslējas <ul style="list-style-type: none"> <u>N</u> Saplacinātas Gotiskas Šķeltas 	Balss <ul style="list-style-type: none"> Kluss Spiedzoša Skanīga <u>Monotona</u> Nazāla 	Elpošana <ul style="list-style-type: none"> Krūšu Diafragmāla <u>Jaukta</u>
Anatomiska dzirde <ul style="list-style-type: none"> <u>N</u> Traucēta 	Vispārīgā motorika <ul style="list-style-type: none"> <u>Kustības</u> Neveiklas Palēninātas Diskoordinētas 	Pirkstu, delnas muskulatūras motorika <ul style="list-style-type: none"> <u>Apmierinoša</u> Neveikla Vāja

Pielikuma 18 turpinājums

Zilbju struktūra <ul style="list-style-type: none"> • patstāvīgi sadala vārdu zilbēs • ar palīdzību sadala vārdu zilbēs • nav iemaņu 	Pozicionālie pretēju skaņu noteikšana (no 6 gadiem) <ul style="list-style-type: none"> • Nosaka • Nenosaka 	Piezīmes
--	--	-----------------

8. Vārdu krājums un gramatikas īpatnības

Vārdu krājums <ul style="list-style-type: none"> • Ikdienas • Plašāks Maz lieto/ nelieto: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Vispārinošo vārdu zina ➤ Darbības vārdus ➤ Īpašības vārdus ➤ Pretējas noz.vārdus ➤ Nav vārdu 	Valodas gramatiskā konstrukcija <ul style="list-style-type: none"> • Gramatiski pareiza • Ir saskaņojuma kļūdas • Nepareiza vārdu kārtība teikumā 	Leksika Maz lieto (nelieto) <ul style="list-style-type: none"> • Locījumā, skaitlī, dzimtenē • Pamazinājuma forma. Liet. • Piedēkļi lietvārdos.
---	---	--

9. Saistītās runas raksturojums

Stāstījums par attēlu <hr/> <hr/> <hr/>		
Stāstījums par attēlu sērijām <hr/> <hr/> <hr/>		
Stāstījums par attēlu <ul style="list-style-type: none"> • Stāsta patstāvīgi • Atbild uz jautājumiem 	atmiņas stāstījums atstāsta patstāvīgi atbild uz jautājumiem	attēlā nosauc priekšmetus dzīvas būtnes darbības attēlu uztver veseluma attēlu uztver daļu

Pielikuma 18 turpinājums

Valodas sapratne	Runa	Runas temps
<u>Izprot/neizprot</u> <ul style="list-style-type: none"> Vienkāršas instrukcijas Instrukciju virkni Veselā nosaukšana pēc detaļas apraksta Cēloņu- seku sakarības 	<ul style="list-style-type: none"> Sarežģītas strukt.teik Paplašinātos teikumos <u>Vienkāršos teikumos</u> Frāzēs Vārdos Zilbēs Skaņās Nav 	<ul style="list-style-type: none"> N <u>Paātrināts</u> Palēnināts Pauzācija Iterācijas Stostišanās

6. Skaņu pārbaudes rezultāti

	Sept	Janv. <i>maujs</i>		Sept.	Janv. <i>maujs</i>		Sept	Janv. <i>maujs</i>
С			Ч	→ [c']		М		
СЬ			Щ	→ [c']	[c']	Н		
З	→ [c']		Р	→ [r']	[r']	Б		
ЗЬ			РЬ	→ [r']	[r']	Д		
Ш	→ [c']	[c']	Л		[r']	К		
Ж	→ [c']		ЛЬ			КЬ		
Ц	→ [c']		Й			Г		
Х			ХЬ			ГЬ		

Skaņas nav; sk.kropļojums; sk. jaukšana; sk. aizstāšana

7. Fonemātiskā analīze, sintēze un fonemātiskie priekšstati

Fonēmu artikulācija	Fonemātiskā uztvere	Zilbju rinda
<ul style="list-style-type: none"> Skaņas nav Skaņas kropļojums Skaņas jaukšana <u>Skaņas aizstāšana</u> Balsīguma kļūdas 	<ul style="list-style-type: none"> Skaņu saklausīšana N Nesaklausa: Skaņu vārdā Sk.vārda sākumā <u>Sk.vārda beigās</u> (ne)pareizi nosaka skaņu secību (ne)prot no dotām skaņām izveidot vārdu <u>Vārdu patronīmi</u> Ne/saklausa _____ 	Па-на-ба <i>ПА-ПА-ПА</i> Па-ба-на <i>ПА-ПА-ПА</i> Са-за-са <i>СА-ЗА-ЗА</i> Ка-ка-ка <i>ТА-ТА-ТА</i> Га-га-ка <i>ТА-ТА-ТА</i>

Pielikuma 18 turpinājums

Bērna raksturojums

- Pasīvs
- Nenoturīga uzmanība
- Pazeminātas novērošanas spējas
- Ļoti kustīgs
- (ne) izmanto palīdzību
- (ne) cenšas patstāvīgi pārvarēt grūtības
- Pazeminātas darba spējas
- (ne) prot organizēties darbam

10. Logopēda slēdziens:

FT (fonētiski traucējumi- skaņu kropļojumi)

FFN (fonētiski fonemātiska nepietiekamība- skaņu jaukšana un aizstāšana)

FN (fonemātiska nepietiekamība- skāņu analīzes un sintēzes iemaņas)

VSNA (valodas sistēmas nepietiekama attīstība)

Stostīšanās

Logopēda paraksts

11. Korekcijas rezultāti :

Pielikums 19

Pedagoģiskā novērošanas protokola paraugs

Datums	Uzdevumi	Pedagoga darbība	Bērna darbība	Piezīmes
Markus, 5,3 gadi 19.02.2020 Skaņu C un III atšķiršana zilbēs, vārdos.	1) Vingrināt artikulācijas aparāta kustīgumu pareizai skaņu C, III izrunai.	Kopīgi ar bērnu logopēde veic artikulācijas aparāta vingrinājumi pie spoguļa, izmantojot attēlu kartītes.	Atkārtoti pēc logopēda parauga	Markusam ir grūti noturēt mēli dažādās pozīcijās. Katra jauna artikulācijas vingrinājuma apguve prasījusi vairāk laika.
	2) Veicināt dzirdes uzmanību, atmiņu.	Logopēde noskaidro, ka izrunāt skaņu C, III pēc shēmas, kur bultiņas norāda mēles stāvokli.	Skatoties uz shēmu, bērns izruna skaņas ar pareizo mēles stāvokli	Ir grūtības koncentrēt uzmanību, kļūdas darbos ir neuzmanības dēļ.
	3) Sekmēt fonemātiskās uztveres attīstību.	Logopēde lūdz bērnu atkārtot dzirdēto	<i>Ша – ша – ша – мама мою малыша.</i> <i>Шу – шу – шу – я письмо тебе пишу.</i> <i>Са – са – са – в лесу бегают лиса.</i> <i>Со – со – со – у Вовы колесо.</i>	Zenam ir zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis. Ļoti grūti sekot un koncentrēties uzdevumam, grūti atcerēties teikto.
	4) Nostiprināt skaņas C un III izrunu zilbēs, vārdos.	Logopēde piedāvā atrast 6 - 10 attēlus, kuru nosaukumā ir skaņas C un III.	Bērns sadala attēlus pa savām mājiņām un jāizvieto pa stāviem, ja vārdos viena zilbe - jāizvieto uz pirmo stāvu, ja divas zilbes - otrajā, ja trīs, tad trešajā.	Bērnā ir nepilnvērtīgi attīstīta fonemātiskā analīze un sintēze. Sagādā Markusam grūtības.

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Diplomdarbs izstrādāts

LU _____

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors _____
(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs _____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Diplomdarbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 2020.gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums _____
(vērtējums) (vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs _____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts) _____

GALVOJUMS

Es, Ekaterina Grebinnikova apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā. Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u.c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors Ekaterina Grebinnikova (vārds, uzvārds) [paraksts] (paraksts)

Datums: 20.05.2020